

ศึกษาธิการเพื่อประชาชน
พุทธปรัชญาเถรวาท

พระสังฆาภิบาล (สภิต)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของผลการศึกษาตามหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรใน
พุทธปรัชญาเถรวาท

พระชัยวัฒน์ อรุโณ (ผวนิล)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

ศึกษาหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรใน
พุทธปรัชญาเถรวาท

พระชัยวัฒน์ อรุโณ (ผิวนิล)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

A STUDY ON BUDDHISTS' DUTIES AS STATED BY BRAHMAJALA
SUTTA IN THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

PHRA CHAIWAT ARUNO (PIEWNIL)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHSIM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E. 2560 (2017)

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา : พระชัยวัฒน์ อรุโณ (ผิวนิล)
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา : พระมหาประภาส ปรีชาโน, ดร.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ.ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(พระราชปรีดีวิมล, ดร.)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(พระมหาประภาส ปรีชาโน, ดร.)

..... กรรมการ
(พระมหาสากล สุภรเมธี, ดร.)

..... กรรมการ
(พระครูปลัดรังสรรค์ คุณสาโร, ดร.)

..... กรรมการ
(ผศ.ดร.สุชาติ บุษย์ชญาณนท์)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : A study on Buddhists' Duties as state by Brahmajala Sutta in
Theravada Buddhist Philosophy
Student's Name : Phra Chaiwat Aruno (Piewnil)
Department : Buddhism and Philosophy
Advisor : Phramaha Prapas Parichano, Dr.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University
in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

..... Dean of Graduate School
(Phramaha Boonsri Nanavuddho, Asst.Prof.Dr.)

Thesis Committee

..... Chairman
(Phrarachapariyattivimol, Dr.)

..... Advisor
(Phramaha Prapas Parichano, Dr.)

..... Member
(Phramaha Sakol Subharameti, Dr.)

..... Member
(Phrakruaplad Rangsan Kunasalo, Dr.)

..... Member
(Asst.Prof.Dr. Suchat Butjayanon)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: ศึกษาหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา	: พระชัยวัฒน์ อรุโณ (ผิวนิล)
สาขา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: พระมหาประภาส ปรีชาโน ดร.
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: พระชัยมงคล กลยาโณ ดร.
ปีการศึกษา	: ๒๕๖๐

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาหน้าที่ชาวพุทธในพุทธปรัชญาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท และ ๓) เพื่อศึกษาหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยใช้วิธีวิจัยเอกสาร คือศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และตำราอื่นๆ ประกอบ

ผลการวิจัยพบว่า

หน้าที่ชาวพุทธ หมายถึง สิ่งที่ต้องทำหรือธุรกิจอย่างใดอย่างหนึ่งที่จำเป็นต้องทำเหมือนชวานาก็มีหน้าที่ต้องทำนาพ่อค้าก็มีหน้าที่ต้องค้าขายครุมีหน้าที่ต้องสอนหนังสือ เป็นต้น หากจะชี้แจงในที่นี้ก็มากเหลือที่จะกล่าวได้โดยสิ้นเชิงแต่ถ้ารวบรวมกล่าวให้สั้นแล้วหน้าที่ของคนก็มีอยู่เพียงสองอย่างเท่านั้นคือหน้าที่ที่ต้องทำแก่ตนเองอย่างหนึ่งและหน้าที่ที่ต้องทำให้แก่คนอื่นอย่างหนึ่งบรรดาหน้าที่ทั้งสองอย่างนั้นหน้าที่ที่ต้องทำแก่ตนเองในฐานะที่เกิดมาเป็นคนนั้นเบื้องต้นต้องพยายามสร้างตนให้มีหลักฐานหลักแหล่งสมกับที่เกิดมาในโลกนี้ให้ได้ก่อนโดยบำเพ็ญคุณธรรมสี่ข้ออันเป็นหลักทำประโยชน์ที่ตนต้องการในปัจจุบันให้สำเร็จ

พรหมชาลสูตร เป็นข่ายที่ทำให้สมณพราหมณ์หลงอยู่ในความเห็นผิด (ทิฎฐิ ๖๒ ประการ) จนต้องติดข้องอยู่กับเวียนว่ายตายเกิด ดุจชายคลุมไว้ อาศัยอยู่ในขายนี้นี้ เมื่อผูกมัดอยู่ในขายนี้นี้ ติดอยู่ในขายนี้นี้ ถูกชายคลุมไว้ เมื่อผูกมัดอยู่ในขายนี้นี้ เปรียบเหมือนชาวประมงหรือลูกมือชาวประมงผู้ฉลาด ใช้แหตลิ่งทอดลงยังหนองน้ำเล็กๆ เขาคิดอย่างนี้ว่า บรรดาสัตว์ใหญ่ๆ ในหนองนี้ทั้งหมด ถูกแห คลุมไว้ ติดอยู่ในแห เมื่อผูกมัดอยู่ในแห ติดอยู่ในแหนี้ ถูกแห คลุมไว้ เมื่อผูกมัดอยู่ในแห ฉันทิดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะ หรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทันนั้น

หน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท “เบญจศีล” หรือศีลทั้ง ๕ ข้อ เป็นศีลข้อกำหนดสำหรับชาวพุทธทั่วไปควรรักษา คุณค่าของเบญจศีลนี้ “เบญจศีล” เป็นหลักควบคุมความประพฤติเบื้องต้นของมนุษย์ ใ้มนุษย์ตั้งอยู่ในคุณธรรม เพื่อให้ประพฤติความดียิ่งขึ้นไป ดังเช่นคนเราจะเขียนหนังสือได้ดี และตรงสวยงาม เริ่มแรกจำต้องอาศัยเส้นบรรทัดเป็นหลัก ตัวอักษรที่ปรากฏจะตรงดี และเรียบร้อย หากไม่ก็จะคดเคี้ยวขาดความสวยงาม ครั้นเมื่อชำนาญดีแล้ว ก็สามารถเขียนให้ตรงโดยไม่อาศัยเส้นบรรทัดได้ การประพฤติธรรม ประพฤติความดี ก็ฉันทันนั้น เริ่มแรกจำต้องอาศัยอะไรสักอย่างเป็นหลัก ให้เกิดความมั่นคง และเป็นพื้นฐาน

Thesis Title : A Study On Buddhists' Duties As Stated By Brahmajala Sutta
in Theravada Buddhist Philosophy

Student's Name : Phra Chaiwat Aruno (Piewnil)

Department : Buddhism and Philosophy

Advisor : Phramaha Prapas Panyawachiro, Dr.

Co-Advisor : Phra Chaimomgkol Kalyano, Dr.

Academic Year : B.E. 2560 (2017)

ABSTRACT

This thesis serves the purposes: 1) to study Buddhist duties in Theravada Buddhist Philosophy, 2) to study on Brahmajala Sutta in Theravada Buddhist Philosophy, and 3) to study Buddhist duties according to Brahmajala Sutta in Theravada Buddhist Philosophy. Using the document research method is studying the Buddhist scriptures. Relevant research and other textbooks.

The results of the research were found that:

The Buddhist duties mean something to do or business, something that needs to be done like a farmer is obliged to do the farmer, it is obliged to trade, the teacher is obliged to teach the book, etc. If you clarify here, it is very much. But to summarize briefly, there are only two functions: one's own duty and one's own. To make one the other, both of these duties must be done to themselves as they are born, in the first place, to try to establish oneself with the first place in the world. Four virtuous virtues are the four main virtues that they are doing today.

Brahmajala Sutta is a net that made Brahmins in the wrong opinion. That causes the Brahmin monks to commit wrongdoing (62 Views), so that they must be involved in the death penalty. As the sutras say, "Monks are everywhere. It is a monk or a Brahman. The past is good, defining of the future, define of the past and of the future is good. There are opinions in both past and future. All these Brahmins were involved in 62 views. As veiled Live in this world when it pops out, it is in this network attached to the pitfall net is covered.

The role of the Buddhists in accordance with the principles of ritual Buddhist Theravada Buddhist philosophy "Panca Sila" or the five precepts as a precept. The value of this Benjamin, "Benjamin" is the primary control of human conduct. To be human in virtue, to keep up the good as a man, we will write well and beautifully.

Initially, we need to rely on the lines. The letters appear to be straight and good, not to be twisted beautiful. Now when it is good it can be written straight without lines and good conduct. First of all, I have to rely on something to secure and as a basis.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท” สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีก็เพราะได้รับความเมตตาจาก พระมหาประภาส ปรีชาโน, ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และพระชัยมงคล กลยาโณ, ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ท่านได้เมตตาตรวจข้อบกพร่องต่างๆ พร้อมแนะนำแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงกราบขอขอบคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอขอบคุณ ประธานสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา คณาจารย์ประจำสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาทุกท่าน รวมถึงคณาจารย์เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ที่เมตตาแนะนำให้ความรู้ ให้กำลังใจ ตลอดจนตรวจแก้ไขรูปแบบวิทยานิพนธ์จนเสร็จลงด้วยดี

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดทุกท่าน และขอขอบคุณเพื่อนพระนักศึกษ และนักศึกษทุกท่าน ที่เป็นกำลังใจ จึงขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

คุณประโยชน์พร้อมด้วยคุณงามความดีแห่งวิทยานิพนธ์นี้ ขอนอบน้อมไว้เพื่อบูชาคุณ พระรัตนตรัยอันมี พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระคุณของบิดา มารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทั้งหมด ญาติมิตรทุกท่านที่คอยห่วงใยให้การสนับสนุนเป็นกำลังใจเสมอมา และทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องในงานวิจัยในครั้งนี้

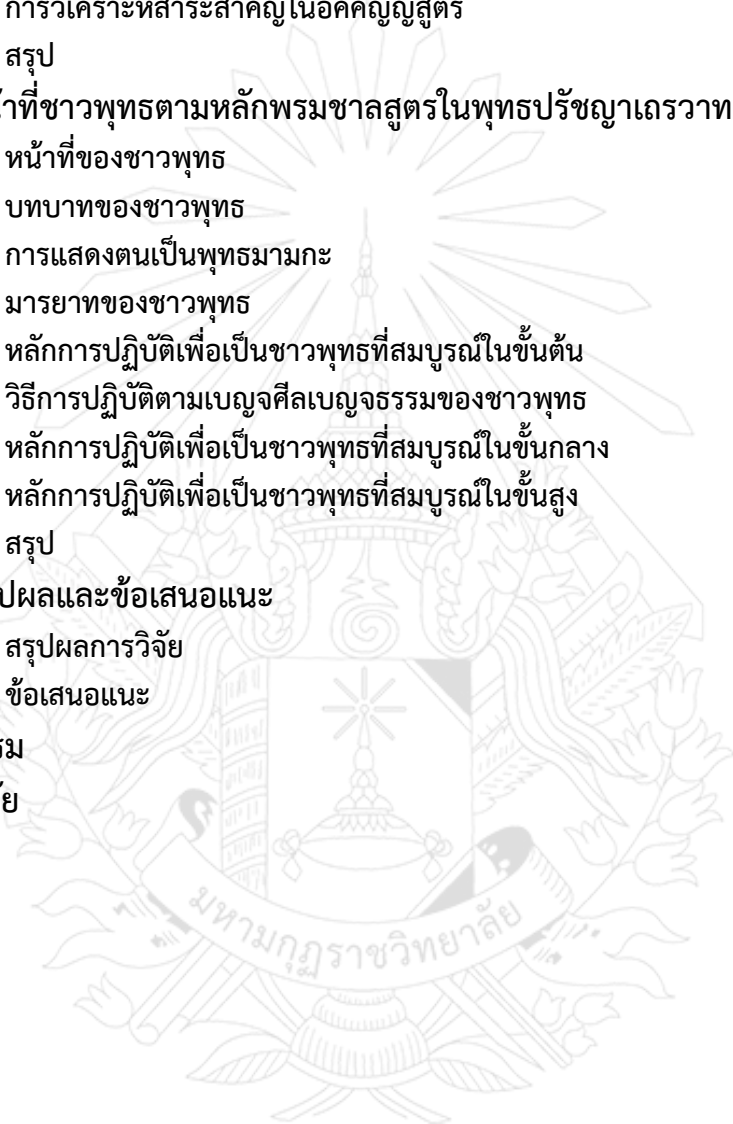
พระชัยวัฒน์ อรุโณ (ผิวนิล)

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
สารบัญคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๗
๑.๗ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๘
บทที่ ๒ เกณฑ์การตัดสินจริยธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาท	๙
๒.๑ ความหมายของหน้าที่ของชาวพุทธ	๙
๒.๒ หน้าที่ของชาวพุทธตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๐
๒.๓ ลักษณะหน้าที่ของชาวพุทธ	๑๓
๒.๔ หน้าที่ที่สมบูรณ์ของชาวพุทธตามแนวพุทธปรัชญา	๑๔
๒.๕ ประโยชน์ของความเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์	๑๗
๒.๖ การเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์นั้นมีประโยชน์ในหลายๆ แง่มุมที่ต่างกัน	๑๙
๒.๗ ความสำคัญของหน้าที่ของชาวพุทธ	๑๙
๒.๘ แนวคิดการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ	๒๑
๒.๙ หน้าที่ของชาวพุทธต่อการรักษาศีล	๒๑
๒.๑๐ หน้าที่ของชาวพุทธต่อคำสอนของพุทธศาสนา	๒๙
๒.๑๑ หลักการพัฒนาชาวพุทธ	๓๒
๒.๑๒ ประโยชน์ของการรักษาศีล	๓๙
๒.๑๓ สรุป	๔๓
บทที่ ๓ พรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท	๔๔
๓.๑ ความหมายของพรหมชาลสูตร	๔๔
๓.๒ ศีลและทิวฏฐิในพรหมชาลสูตร	๔๔
๓.๓ ศีลในพรหมชาลสูตร	๔๕

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
๓.๔ ทิฎฐิในพรหมชาลสูตร	๔๗
๓.๕ ทิฎฐิ ๒๒ ประการ	๔๗
๓.๖ ธรรมยาตราในมหาปรินิพพานสูตร	๕๑
๓.๗ การวิเคราะห์สาระสำคัญในอัครคัมภีร์	๕๖
๓.๘ สรุป	๖๑
บทที่ ๔ หน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท	๖๒
๔.๑ หน้าที่ของชาวพุทธ	๖๒
๔.๒ บทบาทของชาวพุทธ	๖๓
๔.๓ การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ	๖๓
๔.๓ มารยาทของชาวพุทธ	๖๔
๔.๔ หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นต้น	๖๖
๔.๕ วิธีการปฏิบัติตามเบญจศีลเบญจธรรมของชาวพุทธ	๖๘
๔.๖ หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นกลาง	๗๓
๔.๗ หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นสูง	๗๕
๔.๘ สรุป	๘๐
บทที่ ๕ สรุปผลและข้อเสนอแนะ	๘๑
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๔
บรรณานุกรม	๘๕
ประวัติผู้วิจัย	๘๘

สารบัญย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕ ดังต่อไปนี้

พระสูตรต้นตปิฎก

คำย่อ	คำเต็ม
ที.สี.	= สูตรต้นตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขณชวคค
ที.ม.	= สูตรต้นตปิฎก ทีฆนิกาย มทาวคค
ที.ปา.	= สูตรต้นตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคค
ม.มู.	= สูตรต้นตปิฎก มชฌิมนิกาย มูลปณณาสก
ม.อุ.	= สูตรต้นตปิฎก มชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก
ส.นิ.	= สูตรต้นตปิฎก สยุตตนิกาย นิตานวคค
อง.ติก.	= สูตรต้นตปิฎก องคุดตตนิกาย ติกนิปาต
อง.จตุกก.	= สูตรต้นตปิฎก องคุดตตนิกาย จตุกกนิปาต
อง.ทุก.	= สูตรต้นตปิฎก องคุดตตนิกาย ทุกนิปาต
อง.ปณจก.	= สูตรต้นตปิฎก องคุดตตนิกาย ปณจกนิปาต
ช.ธ.	= สูตรต้นตปิฎก ชุททกนิกาย ธมมปท
ช.สุ.	= สูตรต้นตปิฎก ชุททกนิกาย สุตตนิปาต
ช.ชา.	= สูตรต้นตปิฎก ชุททกนิกาย ชาตค
ช.ม.	= สูตรต้นตปิฎก ชุททกนิกาย มหานิทเทศ
ช.จู.	= สูตรต้นตปิฎก ชุททกนิกาย จูฬนิตเทศ
ช.ป.	= สูตรต้นตปิฎก ชุททกนิกาย ปฎิสมภิทามคค
ช.ช.	= สูตรต้นตปิฎก ชุททกนิกาย ชุททกปาฐ

การอ้างอิง

ชื่อย่อพระไตรปิฎกมี ๓ ตอน คือ พระไตรปิฎกในวิทยานิพนธ์นี้ใช้การอ้างอิงแบบ ๓ ตอน เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ช.ธ. เล่ม ๒๕ ข้อ ๔๗ หน้า ๕๗ หมายถึง สูตรต้นตปิฎก ชุททกนิกาย ธมมปท เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๔๗ หน้าที ๕๗ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ศาสนาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาช้านาน ในระยะแรกศาสนาเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้นมา เพื่อขจัดความหวาดกลัวสิ่งต่างๆ ที่ล้อมรอบตัวของมนุษย์ คิดว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นมาจากการกระทำของผู้มีฤทธิ์มากกว่าตน เมื่อมนุษย์เริ่มเรียนรู้ธรรมชาติมากขึ้น และเกิดเป็นศาสนาที่มีเหตุผลเข้ามาเป็นแบบแผน และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ความเชื่อศรัทธาในกิจกรรมหรือพิธีกรรมต่างๆ ของแต่ละศาสนาก็กลายมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมที่ทำสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน ศาสนาทุกศาสนา จะเป็นที่พักพิงใจของมนุษย์ มีหลักธรรมคำสั่งสอนที่มุ่งหมายสั่งสอนให้คนที่เป็นสมาชิกในสังคมให้เป็นคนดี มีคุณธรรมมีเหตุผล และศรัทธาในความถูกต้อง มีพิธีกรรมและเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นศาสนานั้นๆ บุคคลไม่ว่าจะอยู่ในฐานะ บทบาทใดจะต้องยึดหลักธรรมในการดำเนินชีวิต เพราะธรรมหรือหลักคำสอนจะช่วยแก้ปัญหา และอุปสรรคต่างๆ ได้อีกทั้งจะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ

ความเป็นชาวพุทธในพุทธปรัชญาเถรวาทให้ทรรศนะว่า ควรกระทำตนให้เป็นผู้ที่มีประโยชน์ ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ แต่เนื่องในปัจจุบันบุคคลทั้งหลายก็ยังไม่สามารถที่จะดำเนินตามรอยพระตถาคตเจ้าได้^๑ เพราะคุณธรรมเป็นเรื่องของสัจธรรม ทำให้เกิดการประพฤติปฏิบัติดี ทำให้เกิดการรักษาศีล กระจายออกเป็นจริยธรรมและจรรยาบรรณ จริยธรรม จึงเป็นการดำเนินการให้สอดคล้องกับ สัจธรรม จริยธรรมจึงเป็นหลักแห่งความประพฤติที่ดีงามเพื่อประโยชน์ตนและสังคม โลกย่อมเป็นไปเพราะกรรมหมู่สัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรม เมื่อบุคคลทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลว และประณีตได้^๒ แต่ผลของกรรมก็มีขอบเขตสิ้นสุด มีกำหนดระยะเวลาของกรรมแต่ละอย่าง พุทธปรัชญาเน้นให้บุคคลคำนึงถึงสิ่งที่กระทำอยู่ในปัจจุบัน หลักกรรมในพุทธปรัชญาเชื่อว่ามนุษย์จะเกิดเป็นเทวดาเป็นพรหม หรือกลับมาเป็นสัตว์เดรัจฉานชนิดต่างๆ ก็ได้ ในทางกลับกันสัตว์เดรัจฉาน ก็สามารถกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ เป็นเทวดาหรือเป็นพรหมได้เช่นกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำหน้าที่ดีหรือหน้าที่ชั่วในปัจจุบัน ซึ่งการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตถือว่าเป็นหน้าที่ของมนุษย์ แต่การแสวงหาต้องมีกฎเกณฑ์และการตัดสืบบนความถูกต้องหรือการประพฤติของชีวิตมนุษย์ เพื่อพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของทางศีลธรรม”^๓ หลักเกณฑ์ทางจริยธรรมซึ่งมีพระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักไว้ เพื่อเป็นมาตรฐาน

^๑ม.อ. ๑๔/๕๒๔/๒๖๓.

^๒ม.อ. ๑๔/๕๘๑/๒๘๗.

^๓ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙๑.

การประพาศของชีวิตมนุษย์ตั้งแต่พื้นฐานเบื้องต้นท่ามกลางและระดับสูง เพื่อให้มนุษย์ได้ดำเนินชีวิตอันดีงามตามอุดมคติเท่าที่มนุษย์จะขึ้นให้ถึงได้ ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีสติปัญญา มีความสุขอันสมบูรณ์ที่สุด ธรรมที่ควรประพาศของมนุษย์ คือการเว้นสิ่งที่ควรเว้น ประพาศสิ่งที่ควรประพาศ การที่คนเรารู้แล้ว เว้นและทำสิ่งที่ควรทำได้นั้นนับว่าเป็นเป็นประโยชน์ด้วยตนเองและสังคมอย่างใหญ่หลวง”^๔

ในสังคมไทยมีพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นเอกลักษณ์ของชาติ และการที่พระพุทธศาสนาอยู่กับคนไทยมาช้านาน จึงก่อให้เกิดการน้อมนำเอาหลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ก่อให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์ของคนไทย และเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่ไม่เหมือนกับชาติอื่นๆ ที่เป็นเอกลักษณ์เด่น ได้แก่ ๑) รักความเป็นอิสระ คือ ชาวไทยเป็นชาติที่รักความเป็นอิสระเสรี ไม่ยอม และทนไม่ได้ที่จะอยู่ใต้อำนาจการบังคับของใคร ความเป็นชาติและเป็นชนที่รักอิสระเสรีภาพของคนไทยนี้ปรากฏให้เห็นใน คำที่เรียกชื่อประเทศว่า “สยาม” หรือไทย ซึ่งหมายถึง “ความเป็นอิสระเสรี” พระพุทธศาสนานั้นเรียกได้ว่า เป็นศาสนาแห่งอิสรภาพ จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เรียกว่า “วิมุตติ” แปลว่า ความหลุดพ้นความปลอดพ้นจากสิ่งผูกมัด บังคับ ครอบงำ จำกัด ชัดข้องไม่ต้องขึ้นต่ออะไรๆ หรือใครๆ ได้แก่ ความเป็นอิสระนั่นเอง การประพาศปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนานั้น เป็นการดำเนินในแนวทางของความเป็นอิสระ และเพื่อความเป็นอิสระทุกขั้นตอน ดังจะเห็นได้ว่า ศรัทธาจะต้องมีปัญหาควบคุม และจะต้องนำไปสู่ปัญญา เพราะปัญญาทำให้พึ่งตนเองได้ เป็นอิสระความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยผู้รักความเป็นอิสระเสรีกับพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาแห่งอิสรเสรีภาพนั้น จะเป็นไปในลักษณะที่ว่า คนไทยนับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาจึงทำให้คนไทยเป็นผู้รักความเป็นอิสระเสรี เป็นภาวะที่สอดคล้องกัน และเป็นเครื่องสนับสนุนให้คนไทยมีลักษณะนิสัย ดำรงรักษาคุณลักษณะนั้นได้อย่างหนักแน่นชัดเจนตลอดมา ๒) ความมีน้ำใจไมตรี ความมีน้ำใจเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของคนไทย เป็นไมตรีจิตอย่างสากล คือ แสดงออกแก่คนทั่วไป เสมอเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน ไม่แบ่งชาติ แบ่งหมู่เหล่า ไม่จำกัดชาติ ศาสนา คนไทยให้เกียรติ และยินดีต้อนรับต่อ คนต่างชาติ ต่างศาสนา ความมีไมตรีอย่างสากลนี้ สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา ที่ถือว่า มนุษย์ และแม้สัตว์อื่นทุกอย่าง ตั้งแต่ดิริจฉานเป็นต้นไป ล้วนเป็นเพื่อนทุกข์ มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา เสมอกันทั้งสิ้น ต่างก็มีกรรมเป็นของตนเองเป็นไปตามอำนาจของกรรมที่ตนกระทำเช่นเดียวกัน และสอนให้มีเมตตา ที่แผ่ออกไปอย่างกว้างขวางไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต ทัวถึงสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่า เกิดความเลื่อม ความพลัดพรากต่างๆ ก็ยอมรับความจริงได้ง่าย มองเห็นความเป็นธรรมดา ปลงใจได้ ไม่เศร้าโศกเสียใจมากเกินไปหรือนานเกินควร แม้จะเกิดเรื่องราวถูกเบียดเบียนบีบคั้นข่มเหงก็ลืมนง่าย ไม่ผูกใจโกรธเกลียดนาน จึงเป็นคนไม่เครียด มีความรู้สึกผ่อนคลาย ไม่พยายามจองแวง และไม่ชอบความรุนแรง ลักษณะจิตใจเช่นนี้ มีหลักพระพุทธศาสนาเป็นฐานหล่อเลี้ยง และสนับสนุนหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักอนิจจัง (หลักของความไม่เที่ยง) เกิดขึ้นแล้วก็ดับ ไม่ยึดมั่นถือมั่น เป็นต้น

^๔วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทองกวาว, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑-๑๒.

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า หน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มีความสำคัญมาก เพื่อจะทำให้ชาวพุทธมีความตระหนักถึงหน้าที่ที่จะต้องกระทำต่อพระพุทธศาสนา และเพื่อจะได้พัฒนาตนตามหลักพรหมชาลสูตรได้อย่างถูกต้อง สืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหน้าที่ชาวพุทธในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท ไว้ดังนี้

โดยได้อาศัยข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และ อรรถกถาฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย อันเป็นข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ส่วนข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ผู้วิจัยได้ค้นคว้าจากหนังสือ วารสาร และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ชาวพุทธและหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติ ดังนี้

๑.๔.๑ ขั้นสำรวจข้อมูล

- ๑) ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๒) สำรวจเอกสารเอกสารงานวิจัยที่มีผู้รู้เขียนและศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๔.๒ ขั้นรวบรวมข้อมูล

- ๑) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

๒) รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา วรรณคดี วิเสสต่างๆ และจัด ลำดับ ความเกี่ยวข้อง ความสำคัญในเรื่องเหตุผล และที่มา เพื่อแยกประเภท

- ๓) รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๔.๓ ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

- ๑) นำข้อมูลเกี่ยวกับความหมาย ประเภท หน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท มาศึกษาวิเคราะห์ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้

๒) ศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้เกี่ยวกับหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๔.๔ ชี้นำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการศึกษาวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การศึกษาหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท” ซึ่งได้ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑.๕.๑ เอกสารทั่วไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในหนังสือ พุทธธรรมว่า ความมั่นคงของชีวิตมนุษย์ว่า หลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมและสะท้อนถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา ในด้านทางสังคมได้มากที่สุด คำสอนและหลักปฏิบัติในชั้นศีลเพราะศีลเป็นระบบการควบคุมความมั่นคงของชีวิตเกี่ยวกับการแสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างความมั่นคงของมนุษย์ด้วยกัน การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของหมู่ชน การจัดสภาพเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลแก่การดำรงชีวิตอยู่ด้วยดีของหมู่ชนนั้น และก่อความผาสุกแห่งสมาชิกทั้งปวงของหมู่ชน อันจะเกื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจกรรมที่ดียิ่งๆ ขึ้นไป เพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตตามความตกลงนับถือของพวกตน หรือเพื่อเข้าถึงประโยชน์และความดีงามสูงสุดตามอุดมการณ์ของหมู่ชนนั้น ตลอดจนเกื้อกูลแก่การที่หมู่ชนนั้นจะเผยแพร่อุดมการณ์ กิจกรรมและประโยชน์สุขความดีงามของตนให้แก่ขยายกว้างขวางออกไป^๕

นวลคำ จันภา กล่าวไว้ในหนังสือการศึกษาและสาระสำคัญของชีวิตว่าความมั่นคงด้านการศึกษา หมายถึง การได้รับการศึกษาที่อย่างน้อยไม่ต่ำกว่าการศึกษาภาคบังคับและการได้รับการศึกษาต่อเนื่องอย่างเท่าเทียม ตลอดจนได้ใช้ความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพตรงตามการศึกษาที่ได้รับมา “มีวิชาเหมือนมีทรัพย์อยู่นับแสน” วิชาความรู้ถือได้ว่าเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่ไม่มีใครขโมยไปได้ (แต่ในปัจจุบันเราพบการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญากันบ่อยครั้ง) เพราะเป็นสิ่งที่เราสามารถแสวงหาและพัฒนาตนเองได้ตลอดเวลา การศึกษาเป็นหนทางแห่งการพัฒนาชีวิตและสร้างความมั่นคงไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือนอกระบบโรงเรียน เพราะจะเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ความสามารถให้แก่บุคคล การศึกษา คือ การเรียนรู้ตลอดชีวิต การศึกษาไม่ใช่สิ่งที่เรียนรู้ได้เฉพาะช่วงวัย หรือในสถานศึกษาเท่านั้นแต่การศึกษา การเรียนรู้สามารถทำได้ตลอดเวลา การเพิ่มพูนศักยภาพ ความรู้ความสามารถ และทักษะต่างๆ การศึกษาสำหรับวัยเรียนหรือการศึกษาขั้นพื้นฐานมีเทคนิคต่างๆ คือ การตั้งใจศึกษาเรียน การศึกษาจะประสบความสำเร็จได้มิใช่แค่ตัวเด็กเท่านั้น ครู อาจารย์ พ่อแม่ ผู้ปกครองนโยบายสวัสดิการด้านการศึกษา

^๕พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๓๑.

คือ ส่วนสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้ เมื่อผ่านช่วงวัยเรียนเข้าสู่วัยทำงานก็ยังสามารถศึกษาความรู้เพิ่มเติมในลักษณะต่างๆ^๖

วิรัช ธีรพนธ์เมธี กล่าวไว้ในหนังสือพุทธปรัชญาการปกครองมนุษย์ว่าความเสรีภาพ คือ ความมีอิสระในการแสดงออกโดยวิธีต่างๆซึ่งมักจะนำมาใช้คู่กับ สิทธิเสรีภาพเมื่อนำคำทั้ง ๒ นี้มาใช้คู่กันจึงหมายถึงอำนาจหรือความสามารถใน การพูดหรือการกระทำใดๆ อย่างอิสระโดยที่ไม่ล่วงเกินหรือละเมิดสิทธิของผู้อื่น เช่น เรามีสิทธิในการใช้รถใช้ถนน เราสามารถขับรถไปตามถนนได้ทุกแห่ง และทุกเวลาแต่เราไม่อาจขับรถไปชนบุคคลอื่น หรือทรัพย์สินของผู้อื่น เป็นต้น^๗

บุญมี แทนแก้ว กล่าวไว้ในจริยธรรมกับชีวิตเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองในด้านจริยธรรมว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม จะอยู่โดดเดี่ยวไม่ได้ ต้องอาศัยสังคม เป็นสมาชิกของสังคม เริ่มตั้งแต่สังคมหน่วยเล็กๆ เช่น ครอบครัว โรงเรียน หมู่บ้าน ประเทศจนกระทั่งโลก จึงจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกันตั้งแต่เกิดจนถึงตาย แต่การพัฒนาชีวิตให้เกิดความมั่นคงให้อยู่ในขอบเขตในด้านจริยธรรมของมนุษย์ จำเป็นต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนา นอกจากนี้ ยังกล่าวไว้ในจริยศาสตร์เกี่ยวกับการใช้เสรีภาพตามหลักธรรมไว้ว่า บุคคลจะใช้อำนาจที่ตนมีอยู่โดยไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง ให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรม ไม่เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น และได้กำหนดประโยชน์ของการประพฤติตามหลักจริยธรรมไว้อย่างพอเหมาะ กล่าวคือ สามารถปฏิบัติและดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ทำให้บุคคลอยู่อย่างมั่นคง ทำให้บุคคลและสังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทำประโยชน์ให้เกิดแก่สังคมได้กว้างขวาง และทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันยังกล่าวไว้ในปรัชญาศาสนาว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทสังคมนิยม คำสอนทางพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เป็นปรัชญา เพราะมีเหตุผลมีผล สามารถพิสูจน์ได้ ปฏิบัติแล้วเกิดผลได้จริง เช่น ทำดียอมได้ดี ทำชั่วยอมได้ชั่ว ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมฝ่ายให้ปฏิบัติ เช่น ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์เป็นต้น ย่อมเจริญรุ่งเรืองไปได้ ส่วนผู้ปฏิบัติตามหลักฝ่ายตรงกันห้ามยอมได้รับผลตรงกันข้ามคือ ประสบความฉิบหาย เป็นต้น^๘

สุนทร ฤกษ์ กล่าวไว้ในเรื่องพุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก เกี่ยวกับมนุษย์ตามทัศนะของพุทธปรัชญาว่า โลกุตตรจิตเป็นจิตที่อยู่เหนือระดับของโลกตามปกติ และทางเดียวที่จะทำให้จิตระดับนี้เกิดขึ้นก็โดยการพัฒนาจิตตามแนวอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบและทรงได้วางแนวปฏิบัติเอาไว้ อย่างไรก็ตามแม้มนุษย์ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพที่จะมีจิตชนิดนี้ได้อย่างเท่าเทียมกันหากสามารถทำตนให้อยู่ในเงื่อนไข คือ เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเลื่อมใสหลักคำสอนของพระองค์ และที่สำคัญ คือ ถือปฏิบัติตามวิธีที่พระองค์ทรงวางไว้อย่างจริงจังจนสามารถเข้าถึง

^๖ นวลคำ จันภา, การศึกษาและสาระสำคัญของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

^๗ วิรัช ธีรพนธ์เมธี, พุทธปรัชญาการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๐), หน้า ๒๙.

^๘ บุญมี แทนแก้ว, ปรัชญาศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ธนการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๔๖.

โลกุตตรมรรค และโลกุตตรผลได้ด้วยตนเองหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงเพื่อเป็นหลักประกันของชีวิตที่ดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าแท้จริง^๙

ไสว มาลาทอง ได้กล่าวไว้ในเรื่องสารคดีธรรมจากพระไตรปิฎกเกี่ยวกับจุดยืนของชีวิตว่าการดำรงชีวิต หรือการดำเนินชีวิตของเราให้เจริญก้าวหน้าได้นั้น จะต้องมีความมั่นคงในจุดยืนซึ่งคำว่าจุดยืนนั้น หมายถึง เป้าหมาย จุดหมายแบบการโครงการและการปฏิบัติ ซึ่งความหมายและคำจำกัดความของคำว่า จุดยืนนี้ การดำเนินชีวิตของคุณจะต้องอยู่ในขอบเขตของจุดยืนที่ได้เลือกไว้ เพราะมันเปรียบเสมือนเป็นเข็มทิศที่นำทางบุคคล โดยบุคคลเป็นผู้กำหนดเอง หลักธรรมในพระพุทธศาสนาก็เป็นข้อปฏิบัติเป็นแนวทางที่ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะเลือกนำมาเป็นจุดยืนของชีวิตได้โดยเท่าเทียมกันและความมั่นคงของชีวิตที่เสมอกัน^{๑๐}

กมล กมลตระกูล ได้กล่าวถึงสิทธิในชีวิตของมนุษย์ไว้ว่าสิทธิในชีวิต การทำลายชีวิตเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน ละเมิดกฎหมาย ถือว่าเป็นอาชญากรรมของทุกสังคม สิ่งที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้คือ ปัจจัยในการดำรงชีวิต อันได้แก่ ที่อยู่อาศัย ยาและการรักษาพยาบาล การมีงานทำ และมีโอกาสศึกษา เพื่อนำความรู้ไปทำมาหากินเพื่อแสวงหาปัจจัยดำรงชีพ ความยากจน คือภาวะที่ขาดแคลนปัจจัยดำรงชีพ สิทธิมนุษยชน คือ สิทธิในความไม่ถูกทำให้เป็นคนจน^{๑๑}

ชะวัชชัย ภาติณฐ์ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับสิทธิมนุษยชนไว้ว่า สิทธิขั้นพื้นฐานที่มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความเท่าเทียมกันในแง่ศักดิ์และสิทธิ เพื่อดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ สีผิว เพศ อายุ ภาษา ศาสนา และสถานภาพทางกายและสุขภาพ รวมทั้งความเชื่อทางการเมือง หรือความเชื่ออื่นๆ ที่ขึ้นกับพื้นเพทางสังคมชาติกำเนิดสิทธิทางสถานะและการครอบครองทรัพย์สิน ความเป็นจริงเหล่านี้หากไม่เป็นไปตามสิทธิขั้นพื้นฐาน ย่อมทำให้เกิดการเรียกร้องขึ้นในด้านศีลธรรมว่าเป็นสิทธิที่มีมาแต่กำเนิดไม่สามารถถ่ายโอนให้กันได้^{๑๒}

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาประสิทธิ์ สิริปญโญ (ฤทธิมัทนต์) ได้เสนองานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องมนุษยนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท” สรุปความได้ว่า พุทธปรัชญาเถรวาทมีแนวคิดให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์ และมีความสอดคล้องกับแนวคิดตามทฤษฎีของนักมนุษยนิยมคนอื่นๆ ในทางตะวันตก พุทธปรัชญาเถรวาทมองมนุษย์ว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีคุณลักษณะพิเศษเหนือสิ่งมีชีวิต

^๙สุนทร ธีรรัชย์, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๘.

^{๑๐}ไสว มาลาทอง, สารคดีธรรมจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๖๕-๖๙.

^{๑๑}กมล กมลตระกูล, เอกสารบรรยายเรื่องสิทธิมนุษยชนและกลไกการคุ้มครองสิทธิ, (นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕.

^{๑๒}ชะวัชชัย ภาติณฐ์, กระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอ. เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๙.

ทั่วๆ ไปตรงที่มีปัญญามีความสามารถ และมีคุณธรรม ปัญญา ความสามารถ และคุณธรรมนี้ จัดเป็นคุณค่าและศักดิ์ศรีที่แท้จริงในตัวมนุษย์^{๑๓}

พระมหาอุทัย ฐริเมธี (ชะกิจ) ได้ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา กล่าวว่า ในการเกิดเป็นมนุษย์เพื่อสร้างคุณค่าเพิ่มให้ความเป็นมนุษย์ ตัวศีลเป็นความงาม อันเป็นพื้นฐานเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งปวง เป็นธรรมที่ทำให้คนเป็นมนุษย์สมบูรณ์ คือเป็นมนุษย์ได้ ทั้งร่างกายและจิตใจ ซึ่งจัดเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่ทาคนให้เป็นมนุษย์ได้โดยสมบูรณ์ด้วยการพัฒนา พฤติกรรมทางกาย วาจา ให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง^{๑๔}

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา” สรุปความได้ว่า การบูชาเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุด พื้นฐานสำคัญของการบูชาเกิดจากการที่มนุษย์ได้เห็น ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เชื่อว่าเป็นอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็น ที่มีอำนาจเหนือตนแล้วมนุษย์เกิด กลัวภัย หวังความปลอดภัยในชีวิต จึงทำการอ่อนวอนบูชา นอกจากนี้แล้ว ศรัทธา คือ ความเชื่อ ความเลื่อมใส ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการบูชา แต่ความเชื่อ ความเลื่อมใสที่ตินั้นจะต้องมีปัญหา เป็นเครื่องกำกับด้วย จึงจะเป็นความเชื่อ ความเลื่อมใสที่ถูกต้องแท้จริงพื้นฐานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ของการบูชา ได้แก่ ศีลหรือวินัย อันเป็นระเบียบปฏิบัติเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของคนใน สังคมเพื่อสันติสุข และพึงศึกษาให้ครบตามหลักของไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาอันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา หลักการทั้ง ๓ ประการนี้ จะช่วยเสริมสร้างให้คนมีหลักธรรมในจิตใจและมีระเบียบวินัย ในตนเอง ส่งผลให้เกิดการบูชาในตัวบุคคลและสิ่งต่างๆ โดยการมองเห็นคุณค่า คุณงามความดีที่มีอยู่ใน ตัวบุคคลและสิ่งต่างๆ เหล่านั้น^{๑๕}

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๖.๑ ทำให้ทราบหน้าที่ชาวพุทธในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๖.๒ ทำให้ทราบหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๖.๓ ทำให้ทราบหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท

^{๑๓}พระมหาประสิทธิ์ สิริปณฺโญ (ฤทธิมหันต์), “มนุษย์นิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๖, ๑๔๖ หน้า.

^{๑๔}พระมหาอุทัย ฐริเมธี, (ชะกิจ), “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา” *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒, ๑๖๒ หน้า.

^{๑๕}พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๐, ๑๓๘ หน้า.

๑.๗ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ชาวพุทธ หมายถึง ผู้ที่เคารพเลื่อมใสและศรัทธาในพระรัตนตรัย มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา

หน้าที่ชาวพุทธ หมายถึง มนุษย์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจนกระทั่งมีจิตใจสูงกว่าคนธรรมดาสามัญก็ควรเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “มนุษย์” แปลว่า “ผู้มีจิตใจสูง” คือ มีจิตใจและการประพฤติทางกายวาจาสูงกว่าคนและสัตว์ทั่วไปมนุษย์

หลักพรหมชาลสูตร หมายถึง พรหมชาลสูตรฝ่ายเถรวาท ข่ายที่ทำให้สมณพราหมณ์หลงอยู่ในความเห็นผิด ทิฎฐิ ๖๒ ประการ จนต้องติดข้องอยู่กับเวียนว่ายตายเกิด

พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง การแสวงหาความจริงต่างๆ ตามหลักคำสอนของพุทธศาสนา ตั้งแต่เดิมที่ไม่มีมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง

บทที่ ๒

หน้าที่ชาวพุทธในพุทธปรัชญาเถรวาท

การวิจัยบทนี้ มุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่ชาวพุทธในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากตำรา เอกสารงานวิจัย บทความ วิชาการ แนวคิดของบุคคลต่างๆ จะนำเสนอเนื้อหาตามลำดับดังนี้

๒.๑ ความหมายของหน้าที่ของชาวพุทธ

คำว่า หน้าที่ หมายถึง สิ่งที่ต้องทำหรือธุรกิจอย่างใดอย่างหนึ่งที่ต้องทำ เหมือนชาวนาที่มีหน้าที่ต้องทำนา พ่อค้าก็มีหน้าที่ต้องค้าขาย ครูมีหน้าที่ต้องสอนหนังสือ เป็นต้น หากจะชี้แจงในที่นี้ก็มากเหลือที่จะกล่าวได้โดยสิ้นเชิงแต่ถ้ารวบรวมกล่าวให้สั้นแล้วหน้าที่ของคนก็มีอยู่เพียงสองอย่างเท่านั้น คือ หน้าที่ที่ต้องทำแก่ตนเองอย่างหนึ่ง และหน้าที่ที่ต้องทำให้แก่คนอื่นอย่างหนึ่ง บรรดาหน้าที่ทั้งสองอย่างนั้นหน้าที่ที่ต้องทำแก่ตนเองในฐานะที่เกิดมาเป็นคนนั้นเบื้องต้นต้องพยายามสร้างตนให้มีหลักฐานหลักแหล่งสมกับที่เกิดมาในโลกนี้ให้ได้ก่อนโดยบำเพ็ญคุณธรรม ๔ ข้อ อันเป็นหลักทำประโยชน์ที่ตนต้องการในปัจจุบันให้สำเร็จ^๑

หน้าที่ชาวพุทธ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจนกระทั่งมีจิตใจสูงกว่าคนธรรมดาสามัญก็ควรเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “มนุษย์” แปลว่า “ผู้มีจิตใจสูง” คือ มีจิตใจและการประพฤติทางกาย วาจาสูงกว่าคนและสัตว์ทั่วไปมนุษย์นี้เป็นภพที่สัตว์ผู้เป็นอยู่อาศัยได้รับความเสริมเติมที่ในการกระทำทางกาย วาจา ใจ ไม่เหมือนอบายภูมิทั้งสี่ คือ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน ทั้งเป็นสถานที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญคุณธรรมอันจะนำตนให้สูงขึ้นขึ้นไปอีก เช่น เป็นเทวดา เป็นพรหมตลอดจนเป็นพระอริยะ เพราะผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์ที่ดีต้องเป็นมนุษย์ก่อนแล้วจึงจะไปเกิดในสถานที่สูงๆ นั้นได้ แต่เราก็อย่านิทานตนว่าเราเป็นมนุษย์แล้วจะต้องไปเกิดในสถานที่ดีขึ้นไปโดยลำดับอย่างเดียวกัน เพราะถึงเป็นมนุษย์แล้วแต่ไม่ปฏิบัติตัวให้ดีสมกับความเป็นมนุษย์กลับกระทำตนเยี่ยงสัตว์นรกก็ต้องกลับไปเกิดในนรกอีกจะต้องไปเกิดเป็นเปรตหรืออสุรกายหรือสัตว์ดิรัจฉานตามกรรมของตนนั้นๆ

ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องระมัดระวังตัวให้ดี เหมือนกับเรากำลังเดินเลาะอยู่ปากเหวลึก หากไม่ระวังให้ดีผลอสติชนิดเดียว มัวชมอะไรเพลิน พลัดตกลงไปในเหวแล้ว ก็อย่าหวังเลยว่าจะกลับขึ้นมาได้อีกอันการที่จะเกิดเป็นมนุษย์นี้ได้ ต้องบำเพ็ญกุศลอะไร ท่านกล่าวไว้ว่า เพราะเหตุที่ตนได้ปฏิบัติกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการมาแล้วเป็นอย่างดีนั่นเอง^๒ ดังนั้น หน้าที่โดยตรงของมนุษย์เรานั้นก็คือ ปฏิบัติและรักษากุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ให้มีครบถ้วนอยู่ในตัวเราเสมอ หากข้อไหนขาดไป เราไม่ปฏิบัติหรือตั้งใจที่จะละเมิดเสีย ก็ชื่อว่าเราขาดทุนเป็นมนุษย์ที่ไม่สมบูรณ์

หน้าที่ของชาวพุทธ หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หน้าที่ของชาวพุทธ หมายถึง ชาวพุทธต้องรู้จักหน้าที่ทำหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด เติมศักยภาพ ตามความรู้ ความสามารถ โดยไม่มุ่งผลตอบแทนเกินไป และต้องมี

^๑ เขมกะ, **หน้าที่ของคน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๒.

^๒ พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญา นันทภิกขุ), **หน้าที่มนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

ความกตัญญูกตเวที ซึ่งเป็นเครื่องหมายของคนดีที่โลกต้องการเพราะหน้าที่ต้องกระทำ ได้แก่ ศาสนา ชาติ พระมหากษัตริย์ บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ญาติพี่น้องมิตรสหาย และบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

ความหมายหน้าที่ของชาวพุทธ หมายถึง ชาวพุทธควรมีหน้าที่ ๒ ระดับ คือ ๑) บริหารชีวิตให้อยู่รอด มีสุข เป็นสุข ๒) ใช้ชีวิตนั้นให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ต้องมีความตั้งใจไว้แบบนี้ เราจึงจะทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นได้ ชีวิตมีประโยชน์เป็นชีวิตอมตะ คือ ไม่รู้จักตายเราควรปลูกฉันทะ คือ ความพอใจในหน้าที่ รู้สึกเป็นเกียรติที่ได้ทำหน้าที่อันดีของมนุษย์ คนส่วนมากไม่ค่อยหาความสุขจากการทำหน้าที่ เห็นการทำหน้าที่เป็นความทุกข์ เมื่อจะหาความสุข ก็ไปหาจากอบายมุข ไม่พักผ่อนด้วยการทำงานที่มีประโยชน์ แต่ไปพักผ่อนด้วยอบายมุขเช่นเดียวกัน เราควรทำหน้าที่ คือ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองให้ได้โดยเร็วที่สุดอย่าทำตนให้เป็นภาระของพ่อแม่ ญาติพี่น้องนานเกินไป ดูตัวอย่างธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ เมื่อมันเติบโตได้พอสมควรแล้ว มันให้ร่มเงา ดอก หรือ ผล หรือ ออกซิเจนแก่เราผู้ปลูก ควรทำงานให้เป็นผู้หนักแน่นในคุณธรรมความดี เหมือนไม้จันทน์ ไม้แห้งก็ไม่ทิ้งกลิ่น เมื่อคนเข้าไปโค่นต้น ยังให้ความหอมติดคมขวานไปด้วย คนชั่วเมื่อเข้ามาใกล้ๆ เราผู้ดำรงมั่นอยู่ในคุณงามความดี เขาย่อมละลายที่จะทำชั่ว ที่จะเป็นคนชั่วอยากเป็นคนดี เพราะความหอมของเราได้ติดเขาไปแล้ว ของเหม็นนั้น แม้ตั้งอยู่ที่เดียวแต่กลิ่นเหม็นก็ฟุ้งไปทั่วทิศ คนชั่วยิ่งเช่นเดียวกัน การศึกษา ก็คือ การทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง เช่น เราอยู่ในวัยที่ต้องศึกษา มารดา บิดาต้องการให้เราศึกษาเรียนรู้อะไรๆ ไว้ เราก็ปฏิบัติตามความประสงค์ อันดีของพ่อแม่ นี่ก็คือการปฏิบัติธรรมนั่นเอง การศึกษาของเราในลักษณะ ดังกล่าวนี้อาจกลายเป็นการประหลาดธรรมไป ในการศึกษาเพื่อให้ประสบความสำเร็จด้วยดี ก็ต้องใช้ธรรมะเป็นอันมาก เช่น ความเพียร ความอดทน ความเสียสละ ความกตัญญูกตเวที ความเคารพอ่อนน้อมครูอาจารย์ ความมีน้ำใจต่อเพื่อนฝูง เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไม่ต้องกินแหนงชิงชังหรือทะเลาะวิวาทกัน การศึกษานั้น ควรให้ได้รับผล ๓ อย่าง คือ ๑) การรู้วิชาการต่างๆ เพื่อเปิดหูเปิดตา ๒) สามารถประกอบอาชีพ ได้เป็นหลักฐาน และ ๓) มีความเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ขึ้น

สรุปว่า ความหมายหน้าที่ของชาวพุทธ คือ การได้ทำธรรมาจริยกิจอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งจำเป็นต้องทำ เหมือนชวานาก็มีหน้าที่ต้องทำนา พ่อค้าก็มีหน้าที่ต้องค้าขาย ครูมีหน้าที่ต้องสอนหนังสือ เป็นต้น เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความเรียบร้อยและมีคุณค่าแห่งความเป็นชาวพุทธที่สามารถพัฒนาหน้าที่ไปสู่สังคม

๒.๒ หน้าที่ของชาวพุทธตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

หน้าที่ของชาวพุทธตามแนวพุทธปรัชญาในที่นี้ พูดถึงเรื่องหน้าที่ของการเป็นชาวพุทธตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ที่มีอยู่ในสังคม คำว่า “หน้าที่” พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายไว้ว่า หน้าที่ คือ กิจที่ควรทำ, กิจที่ต้องทำ, วงแห่งกิจการ เมื่อว่าโดยความหมายหน้าที่ หมายถึง ๑) สิ่งที่ต้องทำ ถ้าไม่ทำจะเกิดความเสียหาย และ ๒) สิ่งที่เหมาะสมทำ ถ้าไม่ทำจะไม่เหมาะสม^{๑)}

^{๑)}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖), หน้า ๙๕๐.

๒.๒.๑ หน้าที่มี ๒ ชนิด คือ

หน้าที่โดยกำเนิด คือ หน้าที่ที่มีเพราะเกิดมาเป็นคน เช่น หน้าที่ลูก หน้าที่พ่อแม่ เป็นต้น หน้าที่โดยตำแหน่ง คือ หน้าที่ที่มีเพราะได้รับการแต่งตั้ง เช่น หน้าที่เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น ซึ่งหน้าที่ของชาวพุทธนั้น มีความแตกต่างกันออกไปตามอาชีพหน้าที่การงานของแต่ละบุคคล เพราะบุคคลแต่ละบุคคลนั้นมีอาชีพหน้าที่ที่ต่างกัน ดังบทความว่า

หน้าที่ของชาวประมง คือ หาปลา หน้าที่ของพ่อค้า คือ หาผลกำไร

หน้าที่ของศิลปิน คือ สร้างศิลปะ หน้าที่ของพระ คือ สอนมนุषย์

หน้าที่ของชาวพุทธ คือ ทำความดี หน้าที่ของศิษย์ที่ดี คือ กตัญญูทวนเวทต่อ ครู-อาจารย์

เมื่อเราพิจารณาข้อความข้างต้นแล้ว จะทำให้เรารู้ถึงความแตกต่างระหว่างหน้าที่การงานของมนุษย์แต่ละคนในโลกนี้ ซึ่งหน้าที่นี้จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะความสมบูรณ์ของมนุษย์ย่อมขึ้นกับหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่จะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง และครบถ้วนสมบูรณ์ตามฉันทิสาปฏิญาณตนกันที่ว่า^๕ มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย ทาส และกรรมกรเป็นทิศเบื้องล่าง สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน และยังได้แสดงหน้าที่ของแต่ละทิศไว้ ดังต่อไปนี้

๑) ทิศเบื้องหน้า

บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ
- ๒) จักทำกิจของท่าน
- ๓) จักดำรงวงศ์ตระกูล
- ๔) จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า บุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- ๔) ทาภรรยา (สามี) ที่สมควรให้
- ๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร

๒) ทิศเบื้องขวา

ศิษย์พึงบำรุงอาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวาโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ลูกขึ้นยืนรับ
- ๒) เข้าไปคอยรับใช้

^๕ กิตติสุนทร, หน้าที่ของชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเสียง , ๒๕๒๘), หน้า ๑.

^๕ ที.ปา. ๑๑/๒๖๖-๒๗๒/๒๑๒-๒๑๖.

- ๓) เชื้อฟัง
- ๔) คูแลปรนนิบัติ
- ๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

อาจารย์ผู้เป็นทิศเบื้องขวา ศิษย์บำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) แนะนำให้เป็นคนดี
- ๒) ให้เรียนดี
- ๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี
- ๔) ยกย่องให้ปรากฏในมิตรสหาย
- ๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

๓) ทิศเบื้องหลัง

สามีบารุงภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลังโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ให้เกียรติยกย่อง
- ๒) ไม่ดูหมิ่น
- ๓) ไม่ประพฤตินอกใจ
- ๔) มอบความเป็นใหญ่ให้
- ๕) ให้เครื่องแต่งตัว

ภรรยาผู้เป็นทิศเบื้องหลัง สามีบารุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) จัดการงานดี
- ๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี
- ๓) ไม่ประพฤตินอกใจ
- ๔) รักษาทรัพย์ที่สามีมามาได้
- ๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง

๔) ทิศเบื้องซ้าย

กุลบุตรพี่บารุงมิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้ายโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) การให้ (การแบ่งปันสิ่งของให้)
- ๒) กล่าววาจาเป็นที่รัก
- ๓) ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์
- ๔) วางตนสม่ำเสมอ
- ๕) ไม่พูดจาหลอกลวงกัน

มิตรสหายผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย กุลบุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
- ๒) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว
- ๓) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พักพิงกันได้

- ๔) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
- ๕) นับถือตลอดวงศ์ตระกูลของมิตร

๕) ทิศเบื้องล่าง

นายพิงบำรุงทาสกรรมกรผู้เป็นทิศเบื้องล่างโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง
- ๒) ให้อาหารและค่าจ้าง
- ๓) ดูแลรักษายามเจ็บป่วย
- ๔) ให้อาหารมีรสแปลก
- ๕) ให้หยุดงานตามโอกาส

ทาสกรรมกรผู้เป็นทิศเบื้องล่าง นายบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์นายด้วยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) ตื่นขึ้นทำงานก่อนนาย
- ๒) เลิกงานเข้านอนทีหลังนาย
- ๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้
- ๔) ทำงานให้ดีขึ้น
- ๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญ

๖) ทิศเบื้องบน

กุลบุตรพิงบำรุงสมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบนโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ

- ๑) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
- ๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
- ๓) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
- ๔) เปิดประตูต้อนรับ
- ๕) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ

สมณพราหมณ์ผู้เป็นทิศเบื้องบน กุลบุตรบำรุงโดยหน้าที่ ๕ ประการนี้แล ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรด้วยหน้าที่ ๖ ประการ คือ

- ๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
- ๔) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยได้ฟัง
- ๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- ๖) บอกทางสวรรค์ให้

๒.๓ ลักษณะหน้าที่ของชาวพุทธ

พุทธปรัชญาธรรมทวาท เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งที่กล่าวถึง การค้นหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ เป็นการค้นหาหลักเกณฑ์ เพื่อตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่า การกระทำอย่างไรถือว่า ถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ดีหรือไม่ดี ควรหรือไม่ควรอย่างไร การทำหน้าที่ของตนได้ดียังไรก็ย่อมขึ้นอยู่กับความประพฤติทางกาย และวาจา เนื่องด้วย

พุทธปรัชญาเถรวาท สามารถวิเคราะห์ออกมาเป็นประเด็นสำคัญที่แสดงลักษณะและหน้าที่ของชาวพุทธที่สมบูรณ์แบบหรือชาวพุทธที่ทรงคุณค่าได้ ๒ ประเด็น คือ ๑) เป็นไปเพื่อความเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์แบบ และ ๒) เป็นไปเพื่อความอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่า เรื่องของจริยธรรมในตัวมนุษย์ ในลักษณะปัจเจกภาพ ซึ่งการจะเข้าถึงความเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์แบบ ควรจะต้องวิเคราะห์โดยภาพรวมของคุณค่าของความเป็นชาวพุทธ กล่าวคือ คุณค่าของความเป็นชาวพุทธไม่ได้อยู่ที่ตัวของมนุษย์ เมื่อขาดวัตถุประสงค์ปัจจัย เช่น ทรัพย์สิน คุณค่าของความเป็นชาวพุทธก็หมดสิ้นไปด้วย แต่ทว่าทศวรรษนี้ก็ไม่เป็นที่ยอมรับของฝ่ายวัตถุนิยม เมื่อบุคคลปฏิบัติให้ถึงพร้อมแล้ว ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ ๓ ประการ ในปัจจุบัน คือ

๑) อัตตัตถะ หมายถึง ประโยชน์ที่ได้ฝึกฝนอบรมตนเองดีแล้ว บรรลุผลแห่งการศึกษาที่แท้จริง ถึงความเจริญอกงามแห่งสติปัญญาและคุณธรรมต่างๆ เช่น สมบูรณ์พร้อมด้วยวิชาความรู้และความประพฤติ ฟุ้งตนเองได้ทั้งทางกายและทางจิตใจ ทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคมและจริยธรรม ตลอดจนทั้งปรมัตถะอันเป็นประโยชน์ สูงสุดหรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต

๒) ปรัตถะ หมายถึง ประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือประโยชน์ของท่าน คือ ประกอบด้วยเมตตา กรุณา และมีความสามารถที่จะนำชีวิตของตนให้เกื้อกูลอุดหนุนแก่ผู้อื่นได้ด้วยการช่วยเหลืออนุเคราะห์ สงเคราะห์ผู้อื่น ทำตนให้เป็นคุณประโยชน์แก่ผู้อื่น ทั้งทางวัตถุอันเป็นรูปธรรมและทางจิตใจอันเป็นนามธรรม

๓) อุภยัตถะ หมายถึง ประโยชน์รวมทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ประโยชน์ร่วมกันอันเกิดจากสิ่งที่เป็นกลาง ในทางวัตถุ เช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา รถโดยสาร เป็นต้น ในทางนามธรรม เช่น ศิลปวิทยาและศีลธรรม ดำเนินชีวิตของตนให้เป็นประโยชน์เพื่อความสุขและความดีงามร่วมกัน อย่างน้อยไม่แสวงหาประโยชน์ตนแต่ไป กระทบกระเทือนเขาเพื่อที่เขาเสียหายหรือไม่ให้ประโยชน์สุขส่วนรวมเสียหาย

สรุปว่า เมื่อปฏิบัติตามพุทธปรัชญาแล้วย่อมเกิดประโยชน์สูงสุด ๓ อย่าง ในปัจจุบัน คือ คุณค่าหรือประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับตัวผู้ปฏิบัติเองอย่างหนึ่ง คุณค่าหรือประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับผู้อื่น อย่างหนึ่ง และคุณค่าหรือประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับทั้งผู้ปฏิบัติเองและสังคมส่วนรวมในส่วนที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นเพียงคุณค่าที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งสามารถเห็นผลได้ทันทีเมื่อปฏิบัติตามหลักการพุทธปรัชญา แต่คุณค่าสูงสุดในการปฏิบัตินั้น คือ ความหลุดพ้น จากอภิสวภะกิเลสอย่างสิ้นเชิง^๖

๒.๔ หน้าที่ที่สมบูรณ์ของชาวพุทธตามแนวพุทธปรัชญา

การจะเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ตาม แนวพุทธปรัชญาได้นั้น มีวิถีทางการดำเนินชีวิตการแก้ไขปัญหและพัฒนาชีวิตเพื่อความพ้นทุกข์ และเพื่อความสมบูรณ์ในชีวิตของมนุษย์ คาสอนทางพุทธปรัชญา เป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตให้ประสบผลสำเร็จ มีความสงบสุขและบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต นั่นก็คือ การบรรลุ “นิพพาน” อันเป็นความสุขอันสูงสุด ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่รู้จักเพิ่มคุณค่าให้กับชีวิตของตน คำว่า “เพิ่ม” นั้นหมายถึง การทำให้มากขึ้น กล่าวคือ สร้างมูลค่าให้เกิดขึ้นเป็นพิเศษแก่มนุษย์ ให้เป็นผู้ที่มีความประเสริฐ มีคุณค่าของความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น จากปกติเดิม โดยการเพิ่มคุณค่าให้กับชีวิตนั้นจะต้องฝึกตนให้มีศักยภาพ สามารถอาศัยอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างมีความสุขและได้รับความยอมรับนับถือจากสังคม การเพิ่มคุณค่าให้กับชีวิต ในที่นี้เป็นการเพิ่มคุณสมบัติภายในที่ต้องดีออกมาเพื่อเพิ่มคุณค่าแก่ชีวิต

^๖ พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมนุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๒๗-๒๘.

การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์หรือการเป็นมนุษย์ที่เต็ม คือ ผู้ที่อยู่เหนือปัญหาทั้งทางโลกและทางธรรม ดังพระบาลีว่า “ทนต์ เสฏโฐ มนุสเสสุ ความว่า ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ผู้ฝึกตนดีแล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุด” และ “วิชชาจรณสมปนฺโน โส เสฏโฐ เทวมนุสเสสุ แปลว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะเป็นผู้ประเสริฐในเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” นี่จึงทำให้เราได้เห็นว่าการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้น จะต้องประกอบด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

มนุษย์ที่สมบูรณ์จะต้องเป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ หมายความว่า เป็นมนุษย์ที่ไม่มีปัญหา มีความเยือกเย็น ทั้งในแง่ของวัตถุ ในแง่ของร่างกาย ในแง่ของจิตใจและมีการสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ โดยแผนการหรือทรัพย์สินที่ตั้งไว้ กำหนดไว้ แต่งตั้งไว้ เพื่อการนั้นโดยเฉพาะ ถ้าเห็นแต่ประโยชน์ของตน ไม่มองเห็นประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์แล้ว ไม่เรียกว่าเป็นมนุษย์ที่เต็มไปได้เลย ส่วนการทำประโยชน์ให้ดีที่สุด เป็นหน้าที่ของคนที่มิชีวิตอยู่ คนที่มีชีวิตอยู่จะต้องบำเพ็ญหน้าที่ของตนสืบต่อไป ในความหมายที่ว่า จะให้ชีวิตนี้มีประโยชน์ที่สุด ส่วนตัวก็ได้รับประโยชน์ ส่วนสังคมในวงแคบ เช่น บ้านเมือง ประเทศชาติก็ได้รับประโยชน์ในวงกว้างที่สุด โลกก็ควรจะได้รับประโยชน์ แต่ดูจะเป็นคำกล่าวยามที่จะปฏิบัติได้ แต่ก็ควรระลึกนึกไว้ว่า ถ้าคนในโลกคิดกันอย่างนี้แล้ว โลกก็จะเป็นโลกที่น่าอยู่ น่าอาศัยยิ่งขึ้น

มนุษย์ที่เต็มแห่งความเป็นมนุษย์ ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์ที่เต็มไปด้วยความเป็นมนุษย์นั้น ดูไม่จำเป็นที่ใครจะต้องบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ ในความเป็นมนุษย์ที่เต็มนั้น มีความดีความงาม ความถูกต้องครบถ้วนอยู่ทุกอย่าง เป็นเหตุเป็นปัจจัยอันบริบูรณ์ ที่จะได้รับประโยชน์สุขอย่างแท้จริงทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ซึ่งมีเหตุผลตามความเป็นจริงที่จะพูดว่า มนุษย์ที่เต็มแห่งความเป็นมนุษย์ดูไม่จำเป็นที่ใครจะต้องบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ ในปัจจุบันนี้มนุษย์หลงในประเพณีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กันจนดูคล้ายๆ กับว่า คงจะชอบหรือหาเอาไปด้วยไม่ไหว แต่แล้วก็ดูจะยังไม่สำเร็จประโยชน์อะไร เพราะไม่มีคุณธรรมแห่งความเป็นมนุษย์แล้ว ทำอย่างไรเสียก็ไปสู่อุทิศไม่ได้ นี่เราจึงถือว่ามนุษย์ที่เต็ม ไม่ต้องมีใครทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ก็ได้ ไม่ใช่เป็นการทำทายเป็นความจริงที่ไม่ใคร่จะมีใครมองการเป็นมนุษย์ที่เต็มนั้น ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวว่า จะต้องพิจารณาให้ดีๆ ว่า มนุษย์ที่เต็มแห่งความเป็นมนุษย์นั้น มนุษย์แต่ละคนต้องตั้งต้นไปตั้งแต่ความเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติเป็นศาสนิกชนที่ดีของศาสนา ครบทั้ง ๕ ประการนี้แล้ว ก็เป็นมนุษย์ที่เต็ม ๕ ประการ คือ

๑) เป็นบุตรที่ดี

มนุษย์ทุกคนควรจะสำรวจดูตัวเองว่า ในขณะนี้ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดาหรือยังแม้จะอายุมากแต่ก็ยังมีความเป็นบุตรของบิดามารดาคนใดคนหนึ่งอยู่นั่นเอง แม้จะล่วงลับไปแล้วได้ทำตนให้เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดาหรือยัง ได้ทำให้บิดามารดาชื่นอก ชื่นใจตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่หรือยัง ถ้ายังก็ควรที่จะเริ่มทำใหม่ให้บิดามารดาตั้งแต่บัดนี้ไป

๒) เป็นศิษย์ที่ดี

ศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ หมายความว่า ครูบาอาจารย์ปฏิบัติให้ดู ได้ปฏิบัติตามไปสู่ความดีความงาม ความถูกต้องยิ่งขึ้นไป ถ้าไม่ปฏิบัติตามก็ไม่เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีเพื่อนที่ดีของเพื่อนนั้น จะต้องช่วยเหลือกันอย่างเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย เมื่อทำได้เช่นนี้ ช่วยเหลือเพื่อนได้อย่างนี้ เรียกว่า เพื่อนที่ดีของเพื่อน

๓) เป็นพลเมืองที่ดี

พลเมืองที่ดีของประเทศชาติ ในข้อนี้พูดกันมากต่อมากแล้ว แต่อยากจะขอย้ำสักหน่อยว่า ถ้าชาติตาย เราตายด้วย แต่ถ้าเราตาย ชาติไม่จำเป็นต้องตาย เราให้ชาติอยู่อย่างมั่นคง สำหรับเป็นที่อาศัยแห่งเพื่อมนุษยชนทุกคน

๔) เป็นศาสนิกชนที่ดี

ศาสนิกชนที่ดีของศาสนา ในที่นี้คือให้มนุษย์ได้ใช้เวลาที่มีอยู่สนใจเรื่องของพระศาสนา ใช้เวลาที่เปอร์เซ็นต์ในเรื่องของการทำมาหากิน เรื่องสรวลเสเฮฮา เรื่องความสุขสนุกสนาน จึงขอทบทวนอีกครั้งหนึ่งว่าการที่จะเป็นมนุษย์ที่ดีมนั้น ต้องเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา คือ ทำให้บิดามารดาชื่นอก ชื่นใจ เพราะบุตรคนนี้อยู่ตลอดเวลา เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์นั้น ก็คือ ครูบาอาจารย์นำไปได้ตามประสงค์ ศิษย์คนนี้ประสบความสำเร็จสูงสุดของความ เป็นมนุษย์ และการเป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อนนั้น ได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในลักษณะเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ หมายความว่า เห็นแก่ชาติยิ่งกว่าเห็นแก่ตัวเอง หรือเห็นแก่พรรคพวกของตัวเอง เห็นแก่ศาสนานั้น หมายความว่า เห็นแก่เพื่อนมนุษย์หรือโลกเป็นส่วนรวม เพราะว่า ศาสนานั้นมีอยู่สำหรับคนทั้งโลกให้อยู่รอดได้ ซึ่งเหล่านี้เป็นลักษณะมนุษย์ที่เป็นมนุษย์ที่เต็ม เป็นคนดี หากเป็นมนุษย์เต็ม และเป็นคนดีได้แล้ว ก็ย่อมเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในพุทธปรัชญานั้นจะต้องรู้จักการรักษาใจของตนให้มั่นคง เพราะใจของมนุษย์เรานั้น เป็นสิ่งแรกเริ่มของการกระทำที่แสดงออกทางกายและทางวาจา เพราะเมื่อจะพูดหรือจะทำอะไรออกมานั้นจะต้องใช้ใจเป็นปฐมเริ่มต้นของความคิดในการพูดหรือทำสิ่งนั้นๆ ฉะนั้น เมื่อจะคิดดีหรือคิดชั่ว เมื่อจะทำดีหรือทำชั่ว เหล่านี้มันก็อยู่ที่ใจของมนุษย์นั่นเอง เหตุที่ชื่อว่ามนุษย์เช่นนี้ ก็เพราะมีใจสูง ดังนั้น หลักการที่จะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ จะต้องรู้จักอบรมใจของตนเองในเรื่องของการกระทำอันสำเร็จแล้วแต่ใจให้ได้เสียก่อน ดังพระบาลีว่า

มโนปุพฺพคมา ฌมมา มโนสฺสุทฺธา มโนเมยา,
มนสา เจ ปทุญฺฐน ภาสติ วา กโรติ วา,
ตโต น ทุกฺขมเนวติ จกฺก ว วหโต ปนฺนติ.^๗

แปลว่า ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นสภาพถึงก่อน มีใจเป็นสภาพประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ หากว่าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่หรือกระทำอยู่ไซ้ ทุกข์ย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะทุจริตสามอย่างนั้นเพียงดั่งล้อหมุนไปตามรอยเท้าของโคพลีพัตตัวนำแอกไป และจากพระบาลีและความหมายเบื้องต้นนั้น ทำให้เราได้ทราบว่า ธรรมทั้งหลายที่มนุษย์จะพูด จะทำนั้นล้วนแล้วแต่มีใจเป็นเบื้องต้นที่สำเร็จด้วยการคิดก่อนเท่านั้น และใจนั้นก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด เพราะใจนั้นเป็นธรรมชาติที่เร็วสามารถจะคิดอะไรได้เร็ว และใจนี้ก็สามารถที่จะคิดดีหรือคิดชั่วได้เร็วเช่นกัน ดังนั้น หากบุคคลมีใจที่ประกอบด้วยทุจริต ๓ อย่าง ได้แก่ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริตแล้ว กล่าววาจาอยู่หรือกระทำกิจการงานอยู่ ทุกข์ก็ย่อมไปตามบุคคลที่มีใจประกอบด้วยทุจริต ๓ อย่างนั้น เหมือนดั่งล้อเกวียนที่วิ่งตามโคที่เทียมด้วยเกวียนไป สำหรับหลักพุทธปรัชญาที่จะยึดถือปฏิบัติแล้วทำให้มนุษย์มีจิตใจสูงขึ้นไป และมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้น ซึ่งให้มีความเป็นไปตามพระคาถาข้างต้นที่ว่า “มีใจเป็นใหญ่” พุทธปรัชญาได้มีหลักธรรมที่เป็นแนวทางที่จะทำให้มนุษย์ที่มีใจเป็นใหญ่สามารถฝึกฝน

^๗ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมปฏฐกถา (ปฐโม ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

และพัฒนาตนเองให้มีจิตใจสูงขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า “เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง” นั้น หลักธรรมเหล่านั้น คือ เบญจศีลเบญจธรรมกุศลกรรมบถ และมรรค

เบญจศีลเบญจธรรม^๕ หมายถึง ข้อห้ามที่มีเจตนาให้งดเว้น และธรรมที่เป็นข้อควรปฏิบัติที่สนับสนุนให้ ละความชั่ว การงดเว้นนี้เป็นการงดเว้นจากการทำความชั่วที่เป็นอกุศลทั้งทางกาย วาจา และใจ แล้วหันมาทำความดี ที่เป็นกุศลให้ยิ่งขึ้น จนเป็นผู้ที่มีการฝึกดีแล้ว ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ เบญจศีลเบญจธรรมจึงเป็นหลักธรรม พื้นฐานสำหรับบุคคลทั่วไป ให้ยึดมั่นเพื่อใช้ในการทำความดี ละเว้นความชั่ว และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ได้

กุศลกรรมบถ^๖ หมายถึง การกระทำที่เป็นกุศล การกระทำที่เป็นความดี มี ๑๐ ประการ คือ การทำความดี ทางกาย ๓ การทำความดีทางวาจา ๔ และการทำความดีทางใจ ๓ ซึ่งการปฏิบัติตนให้เป็นผู้ที่มีความสำรวมทางกาย สำรวมทางวาจา และสำรวมทางใจแล้ว ก็ย่อมเป็นมนุษย์ที่มีจิตใจสูง เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้เช่นกัน กุศลกรรมบถ เป็นทางแห่งกรรมดี ทางทำดี ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความสุขความเจริญหรือสุคติ (Wholesome Course of Action) เป็นธรรม ส่วนสุจริต ๑ ประการ จึงเรียกชื่อว่า กุศลกรรมบถ คำว่า กรรมบถ (อ่านว่า กำมะบถ) แปลว่า ทางแห่งกรรม คือ การกระทำที่เข้าทางเป็นกรรมหรือที่นับว่าเป็นกรรม หมายถึง ทางแห่ง กุศลกรรม คือ การกระทำที่นับว่าเป็นความดี

มรรค^๗ หมายถึง วิธีการ หรือแนวทางในการปฏิบัติตามทางสายกลาง ซึ่งเป็นทางที่นำมนุษย์ผู้ที่มีจิตใจ สูงให้เดินไปสู่หนทางที่เจริญจนถึงขั้นสูงสุด ที่เรียกได้ว่า เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นสูง จนเป็นผู้เข้าถึงกระแสแห่ง พระนิพพานได้ มรรค คือ หนทาง ในที่นี้ คือ หนทางที่ดี ที่จะนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความไม่มีทุกข์ (นิพพาน) ดับทุกข์ ทั้งปวง เข้าสู่นิพพาน

ดังนั้น การที่จะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในความหมาย พุทธปรัชญา ในที่นี้จึงเน้นในเรื่องของการนำเอา หลักธรรมต่างๆ ที่สำคัญในการดำเนินชีวิตมาพัฒนามนุษย์ให้ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น เพื่อการเป็นมนุษย์ ที่สมบูรณ์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข มีการปฏิบัติตนที่ถูกต้อง และเข้ากับสังคมได้เป็นอย่างดี

๒.๕ ประโยชน์ของความเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์

การเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการดำเนินชีวิต การทำงาน และการอยู่ร่วมกัน เป็นสังคม เพราะการเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์นั้น ช่วยให้ผู้มีมนุษย์รู้จักยอมรับถึงความเป็นจริงในสิ่งที่ตนประพฤติ ปฏิบัติ ที่ตนเองได้แสดงออกมปรากฏให้ผู้อื่นเห็น เป็นการปรับตัวให้อยู่ร่วมกันในสังคมและร่วมกิจกรรมในสังคม อย่างสันติสุข การเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์นั้นเป็นมนต์เสน่ห์ที่ทำให้ผู้ที่อยู่รอบตัวเรารักเรา ให้ความเอ็นดู ให้ความ นับถือ ให้ความไว้วางใจ ให้เกียรติ และยอมรับเราในด้านต่างๆ แม้ผู้ที่มุ่งร้ายแก่เรา ก็ยอมกลับมามองเราในแง่ที่ดีแล้วเกิดเป็นมิตรที่ดีต่อกัน ทำให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต การทำงาน และการอยู่ร่วมกันในสังคม

การที่ชาวพุทธเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จะช่วยให้เกิดประโยชน์แก่ตนและส่วนรวม ในแง่ประโยชน์ส่วนตน นั้น บุคคลที่เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีศีล ๕ บริบูรณ์ เป็นต้นนั้น ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชื่นชอบของเพื่อนมนุษย์ ก่อให้เกิดความรัก ความเอ็นดู ความเชื่อใจ ความไว้วางใจ และความนับถือ แก่บุคคลที่ปฏิบัติตามหลักธรรมที่ทำให้ชาวพุทธเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้น ในแง่

^๕ที.ปา. ๑๑/๓๑๕/๓ ๒.

^๖ที.ปา. ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓.

^๗ขุ.ป. ๓๑/๒๓๗/๔๑.

ส่วนรวมการปฏิบัติตามหลักธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีศีล ๕ บริบูรณ์ เป็นต้นดังกล่าวนั้น จะช่วยสร้างความสามัคคี สร้างความปองตอง สร้างความรัก สร้างความไว้วางใจ และสร้างความเคารพนับถือในหมู่คณะให้ร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ของตน ร่วมใจกันทำงานให้สำเร็จจุล่งไปด้วยดีโดยปราศจากอคติ สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข และจะช่วยให้พัฒนาสังคมและประเทศชาติให้เป็นประเทศชาติที่มีมนุษย์หรือประชากรที่เป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรม เป็นที่ให้ความยอมรับนับถือ ให้ความเคารพ ให้ความรัก ให้ความเอ็นดู ให้ความเกื้อกูล ให้ความไว้วางใจ และเป็นที่ยกย่องถึงคุณความดีจากทั่วโลก

การเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์จะช่วยให้มนุษย์รู้จักภาระหน้าที่ที่ควรทำของตน เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดในการดำเนินชีวิต คุณธรรมและจริยธรรมเหล่านั้น จะเป็นหลักที่เข้ามาแก้ไขปัญหาของมนุษย์ที่ยังมีอยู่ในสังคมปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องยาเสพติด เรื่องอบายมุข เรื่องของปัญหาทางการเมืองและสังคม เรื่องของความขัดแย้งในหน้าที่การงาน เรื่องของการขาดคุณธรรมและจริยธรรมเหล่านี้ เป็นต้น หากชาวพุทธได้ปฏิบัติตามหลักธรรมที่ว่านี้ ปัญหาดังกล่าวจะลดหายไปทีละน้อย เมื่อปัญหาเหล่านี้หายไปประเทศชาติก็จะอยู่อย่างสันติสุข เกิดความสามัคคี เกิดความปองตองในประเทศชาติ ไม่มีความวุ่นวายอย่างในยุคปัจจุบัน การดำเนินหน้าที่การงานต่างๆ ก็สำเร็จบริบูรณ์และให้ประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมที่ทำให้ชาวพุทธเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นี้

ท่านพุทธทาสภิกขุ เปรียบเทียบวิถีชีวิตของมนุษย์ที่สมบูรณ์ว่า เหมือนการไถนาด้วยควายสองตัว คนสมัยโบราณไถนาด้วยควายสองตัว คือ ควายตัวรู้ กับควายตัวแรง ควายตัวรู้เป็นควายแก่มีประสบการณ์สูงในการไถนา รู้ภาษาขานนาดี มันเดินและหยุดตามคำสั่งของขานนา ควายตัวนี้มีความรู้แต่ไม่มีแรงในการไถนา ขานนาจึงจับเทียมคู่กับควายอีกตัวหนึ่งทีเรียกว่า ควายตัวแรง มันเป็นควายหนุ่มที่มีแรงลากไถแต่ไม่รู้ภาษาขานนา เมื่อขานนาออกคำสั่งให้เดิน ควายตัวรู้ก็จะขยับตัวออกเดิน ควายตัวแรงก็ออกแรงลากไถไปด้วย การไถนาสำเร็จได้ด้วยการเทียมควายสองตัว คือ ตัวรู้กับตัวแรงเข้าด้วยกัน การดำรงชีวิตของมนุษย์ที่สมบูรณ์ก็ต้องมีทั้งตัวรู้และตัวแรง ตัวรู้ คือ ความรู้ด้านศาสนาและจริยธรรม ส่วนตัวแรง คือ ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม^{๑๑}

จากข้อความข้างต้นนี้ทำให้ทราบว่า การที่มนุษย์จะมีชีวิตอยู่บนโลกได้อย่างสมบูรณ์นั้นจะต้องมีหลักคุณธรรมและจริยธรรมที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิต และเป็นหลักที่ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นมนุษย์ที่เปี่ยมไปด้วยคุณธรรมและจริยธรรมที่ก่อให้เกิดผลและเกิดประโยชน์แก่ผู้ที่อยู่ร่วมกันในหน้าที่การงานในแต่ละอย่างของตน หากแต่ว่าคนที่มีความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมอย่างเดียวยังไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่บนโลกได้อย่างสงบสุขและสำเร็จจุล่งด้วยดี เพราะการทำงานทุกอย่างนั้น จะต้องต้องมีผู้อื่นอยู่รอบข้างตัวเรา และทำงานร่วมกับเรา ฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องนำคุณธรรมและจริยธรรมนั้นมาใช้ หลักธรรมที่จะทำมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จึงมีความจำเป็นและที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม หลักธรรมเหล่านี้จึงเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดแก่ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามนั่นเอง

^{๑๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์สร้างสรรค์ วัฒนธรรมแห่งปัญญา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒.

๒.๖ การเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์นั้นมีประโยชน์ในหลายๆ แง่มุมที่ต่างกัน

ระหว่างบุคคลกับบุคคล การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ช่วยให้เกิดความรัก ความไว้วางใจ ความเคารพนับถือ ความเอ็นดู ในการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคม และก่อให้เกิดความสามัคคีปรองดองช่วยเหลือกันในการทำงาน ในหมู่คณะให้สำเร็จจุล่งไปด้วยดี และเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด

ระหว่างบุคคลกับกลุ่มคน หากสามารถรวมหมู่คณะให้ทำงานเป็นกลุ่มได้แล้วนับว่าเป็นนักบริหาร นักปกครองที่ดี ที่จะต้องเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ให้หมู่คณะนั้นให้มีความรักความสามัคคีปรองดอง ความไว้วางใจ ความเคารพนับถือ และความเข้าใจ ซึ่งสาเหตุให้ผู้ที่รวมกันเป็นหมู่คณะร่วมกันทำงานให้สำเร็จจุล่งไปด้วยดี และเกิดประโยชน์สูงสุด

ระหว่างองค์การกับบุคคล ผู้มีส่วนร่วมในองค์การหรือทำงานร่วมองค์การ หากมีการนำหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ไปปฏิบัติตามทุกคนแล้ว จะก่อให้เกิดความร่วมมือกันในองค์การ ทำให้องค์การเป็นที่น่าเชื่อถือ และได้รับการยอมรับจากสังคมทั่วไปทั้งในสังคมเล็ก สังคมใหญ่ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ทางด้านสังคม จะทำให้ผู้ที่มีปัญหาต่างๆ ไม่ว่าจะปัญหาทางด้านสังคมทางด้านการทุจริต คอร์รัปชัน ฉ้อโกง ความประพฤติผิดคุณธรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาคุณธรรมและจริยธรรม ปัญหาชีวิต เป็นต้น ให้สามารถเข้าใจปัญหา มีความละเอียดในการทำชั่วเกรงกลัวต่อบาป และสามารถแก้ไขปัญหาก็เกิดความมั่นใจในการปฏิบัติ ตามหลักธรรมเพื่อเป็นคนดีของสังคม และทำงานอย่างเป็นระบบ ระเบียบ เป็นที่น่ายกย่อง ให้การยอมรับ เป็นที่เคารพนับถือ ให้ความไว้วางใจ ให้ความเอ็นดู ซึ่งจะทำให้ชีวิตทั้งในด้านสังคม และหน้าที่การงานเจริญรุ่งเรือง ขึ้นตามลำดับ ปัญหาต่างๆ เหล่านั้นก็หมดไป

หากจะเน้นในเรื่องของการดำเนินชีวิตแล้ว การเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์นั้นเป็นเครื่องมือในการสร้างมนุษย์สัมพันธ์อันดีที่สุดและเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการบริหาร เรื่องของงาน เรื่องของหน้าที่ เหล่านี้ ย่อมเป็นสิ่งที่สำคัญที่หลักธรรมที่ทรมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นี้จะเป็นกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่แสดงออกมาในรูปของการจงใจ มนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมมีหลายประเภทด้วยกัน แต่มีความแตกต่างในด้านความต้องการทางด้านจิตใจ อารมณ์ สติปัญญา เพราะฉะนั้น หากสมาชิกของสังคมขาดหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แล้ว ย่อมไม่มีความเข้าใจ ซึ่งกันและกัน ไม่คิดถึงจิตใจ ผู้อื่นมุ่งหวังประโยชน์ส่วนตัวเป็นส่วนใหญ่ มีการทุจริต คอร์รัปชัน ฉ้อโกง เสพสิ่งเสพติด เป็นต้น สังคมนั้นก็จะไม่มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ในสังคม และไม่มี ความมั่นคงในการดำเนินชีวิตและหน้าที่การงาน เพราะสมาชิกของสังคมแต่ละคนจะปฏิบัติตามความพอใจของตน ไม่นึกถึงประโยชน์ส่วนรวม ต่างฝ่ายต่างมุ่งเอาชนะกัน และแข่งขันกันทางสังคม ไม่คำนึงถึงสิ่งที่ถูกหรือผิด อันจะนำมาซึ่งความแตกแยกและขาดความสามัคคีในหมู่คณะ และก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมอย่างมาก ฉะนั้น ทุกคนที่มีชีวิตอยู่บนโลกนี้ควรที่จะปฏิบัติตามหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะเป็นวิธีที่จะนำมาซึ่งความสามัคคีปรองดองให้เกิดความสงบสุขร่มเย็นแก่มนุษยโลกเป็นอย่างดี

๒.๗ ความสำคัญของหน้าที่ของชาวพุทธ

ชาวพุทธหรือที่เรียกอีกอย่างว่า “มนุษย์” เมื่อปฏิบัติดีปฏิบัติชอบยิ่งๆ ขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่งมีจิตใจสูงกว่าคนธรรมดาสามัญ ควรเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “มนุษย์” แปลว่า ผู้มีจิตใจสูง คือ มีจิตใจและการประพฤติทางกาย วาจา สูงกว่าคนและสัตว์ทั่วไป มนุษย์นี้เป็นภาพที่สัตว์ผู้เป็นอยู่อาศัยได้รับความอิสระเสรีเต็มที่ในการกระทำทางกาย วาจา ใจ ไม่เหมือนออบายภูมิทั้ง ๔ คือ นรก

เปรต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน ดังกล่าวแล้ว ทั้งเป็นสถานที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญคุณธรรมอันจะนำตนให้สูงยิ่งขึ้นไปอีก เช่น เป็นเทวดา เป็นพรหม ตลอดจนเป็นพระอริยะ เพราะผู้ที่จะไปเกิดในสวรรค์ก็ดี เกิดในพรหมโลกก็ดี แม้จะเป็นพระอรหันต์ก็ดี ต้องเป็นมนุษย์ก่อนแล้ว จึงจะไปเกิดในสถานที่สูงๆ นั้นได้ แต่เราก็อย่าพึ่งทะนงตนว่า เราเป็นมนุษย์แล้ว จะต้องไปเกิดในสถานที่ดีขึ้นโดยลำดับอย่างเดียวกัน เพราะถึงเป็นมนุษย์แล้ว แต่ไม่ปฏิบัติตัวให้ดีสมกับความเป็นมนุษย์ กลับกระทำตนเยี่ยงสัตว์นรกก็ต้องกลับไปเกิดในนรกอีก ถ้ากระทำตนเยี่ยงเปรตหรืออสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน เมื่อหมดบุญในอัตรภาพที่เป็นมนุษย์แล้ว จะต้องไปเกิดเป็นเปรตหรืออสุรกายหรือสัตว์ดิรัจฉานตามกรรมของตนนั้นๆ อีก ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องระมัดระวังตัวให้ดี เหมือนกับเรากำลังเดินเลาะอยู่ปากเหวลึก หากไม่ระวังอย่างดี เผลอสตินิดเดียว มัวชมอะไรเพลิน พลัดตกลงไปในเหวแล้ว ก็อย่าหวังเลยว่าจะกลับขึ้นมาได้อีก อันจะเกิดเป็นมนุษย์นี้ ได้บำเพ็ญกุศลอะไร

เพราะเหตุที่ได้ปฏิบัติกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ มาแล้วเป็นอย่างดี ฉะนั้น จะได้ชื่อว่าเราเกิดมาเป็นคนและมีจิตใจสูง จนเป็นมนุษย์ได้นี้ เพราะมีกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็นทุนเดิมมาหน้าที่โดยตรงของมนุษย์เรา ก็คือ ปฏิบัติและรักษากุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ ให้มีครบถ้วนอยู่ในตัวเราเสมอ หากข้อไหนขาดไปเราไม่ปฏิบัติหรือตั้งใจละเมิดเสียก็ชื่อว่า เราขาดทุน เป็นมนุษย์ไม่สมบูรณ์

ฉะนั้น หน้าที่ความสำคัญของชาวพุทธทั้งหลายเหล่านี้ จึงชื่อว่า เป็นสิ่งจำเป็นที่สุดที่ทุกๆ คนจะต้องศึกษาให้เข้าใจดี และพร้อมอยู่เสมอที่จะปฏิบัติได้ ในเมื่อตนได้รับหน้าที่นั้นๆ เพราะว่าหน้าที่นี้ก็คือ ตัวธรรมะนั้นเอง ผู้ใดปฏิบัติหน้าที่ของคนถูกต้อง ผู้นั้นได้ชื่อว่า ปฏิบัติธรรมะ ผู้ใดปฏิบัติธรรมะ ผู้นั้นชื่อว่า บุชาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า และเมื่อทุกคนได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนถูกต้องครบบริบูรณ์ตนเองย่อมได้ลาภ ยศ สรรเสริญและความสุขตามสมควรแก่การปฏิบัติอย่างแน่นอน และสังคมตลอดจนประเทศชาติก็ย่อมได้รับความร่มเย็นเป็นสันติสุขโดยทั่วกันอย่างถาวรเพราะโลกทุกๆ วันนี่ที่เดือดร้อนหาความสงบสุขไม่ได้ทุกหวัระแห่งนั้น มิได้มีสาเหตุจากอย่างอื่นเลย เป็นเพราะทุกคนมิได้พยายามปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองเป็นส่วนใหญ่ มีแต่ผู้ประกาศและโฆษณาชักชวนหรือบังคับให้ผู้อื่นปฏิบัติตามหน้าที่ ส่วนผู้ประกาศนั้นเองก็ได้ทำตามหน้าที่ของตน แม้แต่เอง ก็ไม่ได้อดวธาได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนถูกต้องครบถ้วนแล้ว เพียงแต่ได้เป็นผู้ตั้งใจพยายามที่จะปฏิบัติหน้าที่ของตนตลอดไปจนสุดความสามารถเท่านั้น จึงไม่รู้จะไปเอาความผิดกับผู้ใดเลย ถ้าพิจารณาให้ลึกลงไปอีกว่าทำไมทุกคนจึงไม่ทำตามหน้าที่ของตน ก็พบว่า เพราะทุกคนล้วนเห็นแก่ตัวเท่านั้น ข้าพเจ้าขอวิงวอนว่าจงพยายามเห็นแก่ตัวให้เบาๆ ลงบ้างเถิด ก็จะเกิดเป็นกุศลแก่ตนเองและชาติ ศาสนาอย่างยิ่งใหญ่ และจงพยายามทำตามหน้าที่ของตนเองโดยไม่ต้องรอว่าผู้อื่นจะทำตามหน้าที่ของเขาหรือไม่ และหน้าที่ๆ สำคัญอย่างยิ่งของคนเราก็คือ “ความไม่เป็นแก่ตัว”

สรุปว่า ความสำคัญของมนุษย์มิใช่จะละเมิดหน้าที่ของตนเองและละเมิดหน้าที่ของผู้อื่น แต่ต้องกระทำหน้าที่ของตนเองภายใต้กฎที่มนุษย์มีไว้ร่วมกันอย่างเคร่งครัด และไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และมนุษย์จะต้องรู้จักพัฒนาตนเองทั้งทางร่างกายและจิตใจ จะต้องไปเกิดในสถานที่ดีขึ้นโดยลำดับอย่างเดียวกัน เพราะถึงเป็นมนุษย์แล้ว แต่ไม่ปฏิบัติตัวให้ดีสมกับความเป็นมนุษย์ กลับกระทำตนเยี่ยงสัตว์นรกก็ต้องกลับไปเกิดในนรกอีก ถ้ากระทำตนเยี่ยงเปรตหรืออสุรกาย สัตว์ดิรัจฉานความสำคัญของมนุษย์ก็แทบจะไม่มี

๒.๘ แนวคิดการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ

ตามพระศนะพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่า ชีวิตมนุษย์ไม่ได้มีการดำเนินไปอย่างเลื่อนลอย โดยไม่มีกฎเกณฑ์อะไร แต่ดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบและตามกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ในวาเสฏฐสูตร กล่าวไว้ว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม (กมฺมฺนา วตฺตติ โลโก)^{๑๒} และในจุฬามวิภังคสูตร กล่าวไว้ว่า กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เป็นไปแตกต่างกัน คือ ให้ดีและให้ชั่ว ดังบาลีว่า กมฺมํ สตฺเต วิภชฺติ ยทฺธิ ทินฺนฺปณฺนิตฺตํ^{๑๓} ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงกฎแห่งกรรมที่เป็นเหตุ เป็นผลกันของการกระทำนั่นเอง เพราะพุทธปรัชญา เชื่อว่า การดำเนินชีวิตควรจะทำสิ่งที่ประโยชน์มีแก่นสารเมื่อรู้จักชีวิตแล้ว การดำเนินชีวิตในสังคมก็อยู่ได้อย่างมีความสุข ไร้ความขัดแย้งและก่อให้เกิดความรักใคร่ปรองดอง สามัคคีกันมากที่สุด

แม้ว่าเป้าหมายของชีวิตมนุษย์มีเป้าหมายที่แตกต่างกันไปก็ตาม แต่ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น ไม่ว่าจะเส้นทางโลกหรือทางธรรมก็ล้วนแต่มุ่งแสวงหาความสุขสบายในชีวิต และการดำเนินชีวิตตาม “พุทธปรัชญา” ได้แก่ หลักคำสอนเกี่ยวกับความจริง (สัจธรรม) และหลักปฏิบัติ (จริยธรรม) บางประการด้วยการใช้เหตุผลตามวิธีการของปรัชญา จากนิยามความหมายนี้ทำให้มองเห็นขอบเขตของพุทธปรัชญาว่าจำกัดอยู่ในส่วนที่เป็นศาสนธรรมของพุทธศาสนาเท่านั้นจะไม่รวมไปถึงองค์ประกอบอื่นๆ เว้นเสียแต่ว่าองค์ประกอบเหล่านี้ จะเกี่ยวข้องกับศาสนธรรมจึงจะศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลเชิงปรัชญาด้วยเท่านั้น กล่าวคือ หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้ทรงแสดงหลักธรรมให้เห็นถึงความ เป็นศาสนาที่สมบูรณ์ด้วยเหตุผล หลักจริยธรรมที่สามารถปฏิบัติได้จริง โดยทรงวางหลักง่ายๆ ของการดำเนินชีวิตเอาไว้ ซึ่งพอจะประมวลลักษณะเด่นๆ ของพุทธปรัชญาได้ดังนี้ คือ หลีกเลียงที่จะโต้แย้งทางปรัชญา เช่นปัญหาทางอภิปรัชญาที่เรียกว่า อพยากตปัญหา เป็นต้น มีจุดเริ่มต้นแบบทุนนิยม (ทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้น) และจบลงที่สุณิยาม มีลักษณะเป็นสัจจนิยมฯ ธรรม คือ การกระทำด้วยตนเอง และเป็นแบบปฏิบัตินิยม คือ อริยสัจ ๔ มรรค ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา ปฏิจจสมุปบาท (กฎสากลในธรรมชาติ) เป็นต้น ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เห็นว่า “ความเคยชิน” ความเคยชินนั้นเป็นธรรมชาติที่เกิดตามธรรมดาของธรรมชาติ และเป็นไปตามเหตุปัจจัยในการดำเนินชีวิตของมนุษย์

สรุปว่า การดำเนินชีวิตมนุษย์มีการดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบและตามกฎเกณฑ์ที่แน่นอน และอาศัยการกระทำของตนเองเป็นที่ตั้งและในขณะเดียวกันก็มีการเลียนแบบผู้อื่น ส่วนความเชื่อ มีความเห็นคล้ายกันและต่างกัน ซึ่งถือว่า ความเคยชินเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต

๒.๙ หน้าที่ของชาวพุทธต่อการรักษาศีล

ศีลที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนทเทส ได้ให้ความหมายของศีลไว้ว่า “ศีล” หมายถึง การปฏิบัติของภิกษุที่มีความสำรวมในปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาการและโคจร เห็นภัยในโทษทั้งหลายแม้มีประมานน้อย สมาทานอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ความสำรวม ความระวัง

^{๑๒} ส.นิ. ๑๖/๑๔๔/๗๐.

^{๑๓} ขุ.สุ. ๒๕/๖๐๐/๔๖๑.

ความไม่ก้าวล่วงในสิกขาบททั้งหลาย ซึ่งหมายถึง การสำรวมกาย วาจา และใจ^{๑๔} ดังพุทธสุภาสิตที่มาใน ขุททกนิกาย ชาตก เถรคาถา กล่าวไว้ว่าสี่ลพลอปปฏิมสี่ล อารุชตมตมสี่ล อารณํ เสฏฐํ สี่ล กวจมพุกต์ แปลความว่า ศิลเป็นกำลังไม่มีที่เปรียบ ศิลเป็นอาวุธสูงสุด ศิลเป็นเครื่องประดับอย่างประเสริฐสุด ศิลเป็นเกราะอย่างอัศจรรย์

ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกายมหานิทเทส ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่าอิทธิศีลสิกขาเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียศ สรรวมด้วยความสำรวมในปาฏิโมกข์ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษทั้งหลายมีประมาณน้อย สมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ศิลชั้นน้อย ศิลชั้นใหญ่ ศิลเป็นที่ตั้ง เป็นเบื้องต้น เป็นเครื่องประพุดติเป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นปาก เป็นประธานแห่งความถึงพร้อม แห่งกุศลทั้งหลาย นี้เรียกว่าอิทธิศีลสิกขา^{๑๕}

ในพระสูตรต้นตปิฎกขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า “ศิล คือ เจตนา เป็นศิล เจตสิกเป็นศิล ความสำรวมเป็นศิล ความไม่ล่วงเป็นศิล” ได้อธิบายความหมายของศิลไว้ว่า “เจตนาชื่อว่าศิล เจตสิกชื่อว่าศิล สังวรชื่อว่าศิล การไม่ล่วงละเมิดสิกขาชื่อว่าศิล”^{๑๖}

ในพจนานุกรมในพุทธศาสตร์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ศิล คือการรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายและอาชีพ มักใช้เป็นคำเรียกอย่างง่ายสำหรับคำว่าอิทธิศีลสิกขา”^{๑๗}

๒.๙.๑ ขอบเขตของศิล

การรักษาศิลที่บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ การรักษาศิลจะ เสร้าหมองหรือผ่องใส นั้น มีใครเป็นคนตัดสินว่า ศิลนี้บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ เราสามารถรู้ได้อย่างไร แต่เมื่อเราได้ศึกษาเรียนรู้ อย่างเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งเราก็สามารถรู้ได้ โดยการศึกษาระพฤติปฏิบัติตามด้วยการสำรวมระวัง อยู่เสมอในกิจต่างๆ อะไรเป็นเหตุให้เกิดความเส้าหมองของศิล คำตอบ คือ ศิลที่ขาดเป็นท่อน เป็นต้น ทำให้เกิดความเส้าหมองของศิล มี ๔ ประการ คือ ๑) ชันทานิขาด ๒) ฉิททานิทะเล ๓) สพลานิต่าง และ ๔) กัมมาทานิพร้อยเมื่อการรักษาศิลทำให้เกิด ขาด ทะลุ ต่าง พร้อยแล้ว ก็ถือว่าศิลนั้นไม่บริสุทธิ์ จึงเรียกได้ว่า ความไม่บริสุทธิ์ของศิล การที่เราจะทราบได้ว่าศิลที่เรารักษาอยู่นั้น ยังบริสุทธิ์อยู่หรือไม่บริสุทธิ์นั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและวิธีการตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท มาในการวินิจฉัยซึ่งเรียกว่า องค์กรแห่งศิล ซึ่งจะช่วยให้ผู้ปฏิบัติทราบได้ด้วยตัวเองว่า การปฏิบัติ การรักษาศิลของตนนั้นยังบริสุทธิ์อยู่หรือไม่ ขาด ทะลุ ต่าง พร้อยด้วยการอาศัยหลักเกณฑ์ ในการตัดสินในองค์กรแห่งศิลหรือสิกขาบทข้อนั้นๆ ที่เรียกว่า องค์กร ถ้ามีองค์กรไม่ครบแม้แต่องค์กรเดียว สิกขาบทข้อนั้นหรือศิลข้อนั้นก็ยังไม่ขาด ทะลุ ต่าง พร้อย ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติล่วงละเมิดศิลครบองค์กรแล้ว ศิลนั้นจึงจะขาดได้ ดังนั้น คำว่า ศิล เกิดขึ้นได้อย่างไรและศิลแต่ละข้อที่ท่านบัญญัติไว้นั้น

^{๑๔} พุ.จ. ๓๐/๙๒/๒๐.

^{๑๕} พุ.ม. ๒๙/๔๖/๓๖.

^{๑๖} พุ.ม. ๒๙/๔๖/๓๗.

^{๑๗} พุ.ม. ๒๙/๔๖/๓๘.

มีความมุ่งหมายอย่างไร การปฏิบัติอย่างไรจึงจะเรียกว่า ศิลครบ และการปฏิบัติอย่างไรจึงจะเรียกว่า ศิลขาด ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติจึงควรทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้งอยู่ ๔ ประการ คือ ๑) ความมุ่งหมาย ๒) ข้อห้าม ๓) หลักวินิจฉัย และ ๔) เหตุผล^{๑๘}

ดังนั้น ศิล หมายถึง ข้อกำหนดหรือข้อปฏิบัติเบื้องต้น ในการเว้นจากทำชั่วโดยการรักษากาย และวาจาให้เป็นปกติ เพื่อช่วยให้กิจกรรมของสังคมดำเนินไปได้อย่างปกติสุข ทั้งส่วนปัจเจกบุคคล และสังคมโดยรวม และมีลักษณะเหมือนกันกับหลักความมั่นคงของมนุษย์เพราะมีศิลปะ จึงสร้างความมั่นในระดับต้น อนึ่ง ศิล หมายถึง ข้อกำหนดขั้นต้นที่ใช้สำหรับควบคุมความประพฤติ หรือพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมให้ดำเนินชีวิตไปอย่างปกติสุข กลมกลืนไปกับปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยให้มนุษย์สำรวมกาย วาจา ไม่ให้ไปล่วงเกินตนเองและผู้อื่น และเมื่อมนุษย์เราได้ประพฤติหรือปฏิบัติตามสังคมก็จะสงบสุข สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้ความหมายของศิลปะไว้ในเบญจศีลและเบญจธรรมว่า “ศิลปะนั้นเป็นเหมือนบรรทัดสำหรับให้คนประพฤติความดีให้คงที่ เปรียบเหมือนผู้แรกจะเขียนหนังสือ ต้องอาศัยเส้นบรรทัดเป็นหลักไปตามนั้น หนังสือที่เขียนจึงจะมีบรรทัดอันตรง ถ้าหาไม่ตัวหนังสือก็จะขึ้นคดลงดังงูเลื้อยเมื่อชำนาญแล้ว ก็จะเขียนไปได้โดยไม่ต้องมีบรรทัดฉนั้นใด คนแรกประพฤติความดี ไม่ได้ถืออะไรไว้เป็นหลัก ใจไม่มั่นคง อาจเอนเอียงลงหาทุจริต แม้เพราะโมหะครอบงำ เมื่อบำเพ็ญศิลปะให้บริบูรณ์จนเป็นปกติมารยาทได้แล้ว จึงประพฤติกุศลธรรมอย่างอื่นก็มักยั่งยืนไม่ผันแปร”^{๑๙}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของศิลปะไว้ในพจนานุกรม พุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ว่า “ศิลปะ” หมายถึง การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อยเป็นการรักษาปกติ ตามระเบียบวินัย หรือข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว เดิมเรียกว่า สิกขาบท ๕ เป็นข้อปฏิบัติ ในการฝึกตนเพื่อสร้างหลักความมั่นคงให้แก่ชีวิต ใครปฏิบัติตามนี้ เรียกว่า มีศิลปะเบื้องต้น^{๒๐} ปัญจสิกขาบท หรือศิลปะห้าประการนั้น ได้แก่

- ๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์
- ๒) อทินนาทานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์
- ๓) กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤติดูผิดในกาม
- ๔) มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ
- ๕) สุราเมรัยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา

คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ศิลปะข้อที่ ๑ กล่าวไว้ว่า ปาณาติปาต จะมีโทษหนักหรือเบาอยู่ที่องค์ประกอบ คือ

^{๑๘} ขุ.ป. ๓๑/๘๗/๓๓.

^{๑๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีล-เบญจธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐๖.

๑) โดยวัตถุ เช่น ฆ่าคนที่ไม่มีความผิด ฆ่าคนที่มีคุณมาก เช่น มารดาบิดา ครู อาจารย์ ผู้ทำอุปการะต่อสังคม เป็นต้น มีโทษมาก ฆ่าคนที่มีคุณความดีมากเท่าใดก็มีโทษมากเท่านั้น เพราะนอกจากฆ่าคนนั้นแล้วยังเป็นการล้างผลาญประโยชน์ที่ผู้อื่นจะพึงได้จากผู้นั้นด้วย

๒) โดยเจตนา มีโทษมาก เพราะเจตนาถี่ถ้วนถี่ถ้วน เขามีความผิดเพียงเล็กน้อย เอาโทษถึงตายเพราะโทสะคติ หรือเพราะอคติข้อใดข้อหนึ่ง เช่น รับจ้างฆ่าคนเพราะโลกในทรัพย์ที่จะได้ เป็นต้น

๓) โดยประโยค คือ การกระทำ เช่น ฆ่าให้ลำบากเสียก่อน ทบตีให้บอบช้ำ ทรมาน ให้เสวยทุกขเวทนาแสนสาหัสกว่าจะตายไป^{๒๑}

ศีลข้อที่ ๒ การหยิบฉวยเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่จัดว่าไม่มีโทษ ในอรรถกถาอรรถสาสนี กล่าวไว้ว่าต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังต่อไปนี้

- ๑) เจ้าของทรัพย์มีความสนิทสนมกับตนมาก
- ๒) เจ้าของทรัพย์เคยสั่งเอาไว้
- ๓) เมื่อถือเอาแล้วไม่มีคนสนทน
- ๔) เป็นสิ่งที่เจ้าของไม่หวง
- ๕) รู้ว่าเจ้าของทรัพย์จะพอใจเมื่อรู้ว่าเราเอาไป^{๒๒}

ฉายาโจรกรรมทั้ง ๒ ประการดังกล่าวมานี้ เป็นแต่เพียงศีลต่างพร้อย ไม่ถึงกับศีลขาดเลยทีเดียวในมังคลัตถปิณีได้แสดงถึงองค์ประกอบของอทินนาทานว่าต้องพร้อมด้วยองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ

- ๑) ของนั้นมีเจ้าของหวงแหน
- ๒) รู้ว่าของนั้นมีเจ้าของหวงแหน
- ๓) ตั้งใจลักสิ่งของนั้น
- ๔) พยายามลักสิ่งของนั้น
- ๕) ได้สิ่งของนั้นมา ด้วยความพยายามนั้น^{๒๓}

ในการทำอทินนาทานนั้น จะมีโทษหนักหรือเบา มีเกณฑ์การตัดสิน ดังต่อไปนี้

- ๑) กำหนดโดยวัตถุ คือ สิ่งของที่โจรกรรมมามีคุณค่ามาก ทำความเสียหายให้แก่เจ้าของทรัพย์มาก
- ๒) กำหนดโดยเจตนา คือ ถ้าถือเอาด้วยความโลภอันกล้า ก็มีโทษมาก
- ๓) กำหนดโดยประโยค คือ ถ้าถือเอาด้วยความพยายามมาก เช่น การฆ่าเจ้าของทรัพย์แล้ว ถือเอาที่มีโทษมาก

^{๒๑}วสิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทองกวาว, ๒๕๔๑), หน้า ๓๐.

^{๒๒}สมาคมศูนย์ค้นคว้าพระพุทธศาสนาวัดสระเกศ, อรรถกถาอรรถสาสนี ตอน ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพล ไท กิจ, ๒๕๒๑), หน้า ๘๓-๘๔.

^{๒๓}มหาหมากุลาวิทยาลัย, มังคลัตถปิณีแปล เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมากุลาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๘.

การจะขาดจากศีลในสิกขาบทที่ ๒ นี้ พึงสังเกตได้จากลักษณะสำคัญ ๕ ประการ ดังต่อไปนี้

- ๑) ทรัพย์นั้นมีเจ้าของหวงแหน
- ๒) ตนรู้ว่าทรัพย์นั้นมีเจ้าของหวงแหน
- ๓) มีจิตที่จะถือลักเอา
- ๔) มีความเพียรที่จะลักเอา
- ๕) ได้ทรัพย์นั้นมาด้วยความเพียรนั้น ถ้าครบองค์ประกอบทั้ง ๕ ประการดังที่กล่าว

มาแล้วนี้เป็นอันว่าศีลขาดในสิกขาบทที่ ๒

ศีลข้อที่ ๓ กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณีเจตนาถวันที่จะประพฤตินิคมทั้งหลาย คำว่า นิคม คือ กิริยาที่รักใคร่ในทางประเวณี ได้แก่ สิ่งที่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีหรือเชื้อสายวงศ์สกุล ในการทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อป้องกันความแตกร้างในหมู่มนุษย์เนื่องจากธรรมดาแล้วชายกับหญิง เมื่อรักใคร่กันแล้วก็ไม่ยากให้ใครมาแย่งชิงไป บุคคลที่ประพฤตินิคมในทางประเวณี ด้วยอำนาจของจิต ที่ปฏิบัติต่อหญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาของตน ชื่อว่า สร้างความแตกร้างในหมู่มนุษย์ ในอรรถกถา อัญญาสาลินี ได้กล่าวถึงขอบเขตข้อห้ามในสิกขาบทนี้ว่า ทั้งหญิงและชายย่อมประพฤตินิคมในทาง ทั้ง ๒ ฝ่าย ดังนี้ หญิงที่ต้องห้ามสำหรับชาย มี ๓ จำพวก ได้แก่ หญิงเหล่านี้ คือ

- ๑) หญิงมีสามี โดยที่สุดแม้แต่ภรรยาเช่าชั่วคราวก็ถือว่าเป็นเจ้าของ
- ๒) หญิงมีผู้พิทักษ์รักษา เช่น บิดามารดา หรือญาติรักษา เป็นต้น
- ๓) หญิงที่จารีตห้าม เช่น แม่ ย่า ยาย ทวด ลูก หลาน ซี่ เป็นต้น

ทั้ง ๓ ประการ ดังที่กล่าวมานี้ เมื่อชายประพฤติล่วงโดยที่เขายินยอมหรือไม่ยินยอมก็ตาม เป็นอันว่าศีลขาด สำหรับชายที่ต้องห้ามสำหรับหญิงมี ๒ จำพวก ได้แก่ ชายเหล่านี้ คือ

- ๑) ชายอื่นทุกคน นอกจากสามีของตน สำหรับหญิงมีสามี
- ๒) ชายที่จารีตห้าม เช่น ภิกษุสามเณร และนักบวชต่างศาสนาสำหรับหญิง

ทุกประเภท^{๒๔}

ทั้งสองประการดังที่กล่าวมานี้ เป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับหญิง คือเมื่อล่วงละเมิดแล้วศีลขาดทันที ในกรณีที่ไม่ยินยอม เช่น ถูกบังคับข่มขืน จนหญิงนั้นไม่อาจต่อสู้หรือหลีกเลี่ยงได้ ไม่ผิดศีลศีลไม่ขาด เว้นไว้แต่มีความยินดีภายหลัง ศีลขาดในขณะนั้น ในอรรถกถาอัญญาสาลินี ได้กล่าวว่ องค์ประกอบของกาเมสุมิฉฉาจารมืองค์ ๕ ประการ คือ

- ๑) หญิงหรือชายนั้น เป็นผู้ต้องห้าม
- ๒) ตั้งใจเสพกาม
- ๓) มีความพยายามประกอบกามกิจ
- ๔) มีความพอใจที่จะเสพ
- ๕) อวัยวะเพศล่วงล้ำเข้าไปแม้เพียงเท่าเมล็ดงา

เมื่อครบพร้อมทั้งองค์ประกอบ ๕ ประการแล้ว ศีลขาด ถ้าไม่ครบองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้วศีลไม่ขาด ในสิกขาบทที่ ๓ นี้ หากจะพิจารณาโทษว่ามีมากหรือน้อยนั้น ก็ประกอบด้วย

^{๒๔}สมาคมนิกายคัมภีร์พระพุทธศาสนาวัดสระเกศ, อรรถกถาอัญญาสาลินี ตอน ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๘๒.

องค์ประกอบ ๓ ประการ คือ ๑) กำหนดโดยวัตถุประสงค์ ได้แก่ ผู้มีคุณต่อตน ก็เป็นบาปมาก เช่น แม่ ย่า ยาย และทวด เป็นต้น ๒) กำหนดโดยเจตนา ได้แก่ การมีเจตนาด้วยวาระที่แรงกล้า มีโทษมาก ถ้ามีวาระไม่แรงกล้า ก็มีโทษน้อย ๓) กำหนดโดยประโยค ได้แก่ ใช้ความพยายามในการร่วมประเวณี เช่น ช่มชื่น ไม่มีการยินยอม มีโทษมาก ถ้ายินยอมมีโทษน้อย

ศีลข้อที่ ๔ มุสาวาทา เวมณี เจตนางดเว้นจากการพูดหรือแสดงอาการแห่งความเท็จในการทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อหวังห้ามความตัดประโยชน์ทางวาจา ที่จะนำมาซึ่งความบาดหมางแตกร้างในเรื่องที่พูดไม่จริง เพราะมนุษย์ทั้งหลายไม่ว่าจะระดับไหนก็ตามย่อมต้องการความจริงทั้งสิ้น มุสาวาทาหมายถึง การกล่าวหรือการแสดงความจริง ซึ่งประกอบด้วยลักษณะสำคัญๆ ๔ ประการดังนี้

- ๑) วัตถุหรือสิ่งที่จะกล่าวนั้นไม่เป็นความจริง
- ๒) ผู้กล่าวหรือผู้กระทำจงใจกล่าวหรือจงใจกระทำ
- ๓) กล่าวหรือกระทำให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง
- ๔) ผู้ฟังเข้าใจผิดไปตามนั้น

มุสาวาทาในอรรถกถาอัฐธสาลีนี้ ท่านจำแนกไว้ ๗ ชนิด คือ

- ๑) ปด ได้แก่ การโกหกซัดๆ เช่น ไม่รู้ว่ารู้ ไม่เห็นว่าเห็น ไม่มีว่ามี เป็นต้น
- ๒) ทนสาบาน คือ ทนสาบานเพื่อให้คนอื่นหลงเชื่อว่าตนไม่ได้เป็นเช่นนั้นจะเป็นด้วยวิธีแข่งตัวเอง หรือด้วยวิธีนั่งนิ่งเมื่อถูกถาม ก็จัดเป็นทนสาบาน
- ๓) ทำเล่ห์กะเท่ห์ ได้แก่ การอวดอ้างศักดิ์สิทธิ์เกินความจริง เช่น อวดวิเศษเรื่อง ไบ๋ห่วย โดยไม่รู้จริงเป็นจริง เป็นต้น
- ๔) มายา แสดงอาการหลอกคนอื่น เช่น ไม่เจ็บทำเป็นเจ็บ เจ็บน้อยทำเป็นเจ็บมาก เป็นต้น

๕) ทำเลศ คือ ใจอยากจะพูดเท็จ แต่เล่นสำนวน พูดคลุมเคลือให้ผู้ฟังคิดผิดไปเอง เช่น เห็นขโมยวิ่งผ่านหน้าไป ไม่อยากบอกให้ผู้ตามจับทราบว่าคุณเห็นจึงย้ายที่ยืน หรือที่นั่งไปเมื่อถูกถามก็พูดเล่นสำนวนว่าอยู่ที่นี้ไม่เห็น อย่างนี้เรียกว่าทำเลศ

๖) เสริมความ เรื่องเล็ก แต่พูดให้คนฟังเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่ เช่น เห็นไฟกันบูหรือไหม้ หย้าแห่งก็ตะโกนเสียงดังว่าไฟๆ เพื่อให้คนแตกตื่นตกใจ เป็นต้น โฆษณาสินค้าพรรณนาสรรพคุณเกิดความจริงก็จัดเข้าในข้อนี้

๗) อำความ ตรงกันข้ามกับเสริมความ คือ เรื่องใหญ่ แต่พูดให้เป็นเรื่องเล็ก หรือปิดบังอำพรางไว้ ไม่พูด ไม่รายงานต่อผู้มีหน้าที่รับทราบ

อนุโลมมุสา ได้แก่ ถ้อยคำที่เป็นไปตามมุสา จำแนกออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑) เสียตง คือ กิริยาที่ทำให้เจ็บใจ ด้วยอิงอาศัยเรื่องที่ไม่เป็นจริง เช่น พูดประชดหรือด่าว่าถึงพื้นเพเดิม เป็นต้น

๒) สัปกลับ คือ กิริยาที่พูดเท็จด้วยความคะนองวาจา แต่ไม่ได้ตั้งใจให้เข้าใจผิดปฏิเสธ ได้แก่ การรับคำคนอื่นแล้ว ไม่ทำตามที่ได้รับนั้น คือ รับคำผู้อื่นด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ว่าจะกระทำตามนั้น แต่ภายหลังไม่ทำตามที่ได้รับคำนั้นจำแนกได้ ๓ ประเภท คือ ๑) ผิดสัญญา ได้แก่ การผิดสัญญาที่ทำกันไว้ เช่น กระทำสัญญาต่อกันว่าจะกระทำสิ่งนั้นให้ แต่ภายหลังกลับไม่ทำให้ ๒) เสียสัตย์ ได้แก่ การให้คำสัตย์แก่ผู้อื่นว่าจะทำหรือไม่ทำสิ่งนั้น ภายหลังไม่ทำตามที่ทำกันไว้ เช่น ตั้งสัตย์ว่าจะงดเหล้า

เข้าพรรษาภายหลังไม่กระทำเสีย ๓) คินคำ ได้แก่ การรับปากผู้อื่นว่าตนจะทำสิ่งนั้นๆ ด้วยไม่มี ความสำคัญภายหลังตนไม่กระทำตามที่รับปาก

ยังมีคำพูดอีกประเภทหนึ่ง ที่เป็นคำไม่จริง แต่พูดแล้วไม่เป็นมุสาวาท ไม่มีโทษ เรียกว่า ยถา สัญญา ได้แก่ คำพูดที่พูดตามสำคัญ ไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้และไม่มีโทษแก่ผู้พูด มีอยู่ ๔ ประการ คือ

- ๑) โวหาร ได้แก่ คำพูดที่ใช้ตามธรรมเนียมประเพณี เช่น คำลงท้ายจดหมาย
- ๒) นิยาย เช่น ละคร เป็นต้น แม้จะเป็นเรื่องไม่จริงก็ไม่จัดเป็นมุสาวาท
- ๓) สำคัญผิด ได้แก่ การพูดด้วยความเข้าใจถูกต้อง ทั้งที่เรื่องนั้นไม่ถูกต้อง เช่น จำวันผิด บอกไปโดยเข้าใจว่าถูก
- ๔) พลัง ได้แก่ กิริยาที่ผู้พูดตั้งใจพูดอย่างหนึ่ง แต่ปากพูดไหลไปอีกอย่างหนึ่ง

ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรัยมีขบปมาที่ภูฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและ เมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท สิกขาบทนี้บัญญัติขึ้นเพื่อให้คนมีสติรอบคอบไม่ประมาท พลังผล่อทำสิ่งผิดอันจะนำมาซึ่งการตัดทอนคุณงามความดีที่มีอยู่หรือที่จะมีขึ้น เมื่อเพ่งถึงการสำรวม ในการดื่มน้ำเมาแล้ว ก็เพื่อประโยชน์แห่งความผาสุกของร่างกายและเพื่อคุณงามความดีที่จะได้ กระทำอย่างมีสติรอบคอบ

พระพุทธเจ้าจึงตรัสโทษแห่งการดื่มน้ำเมาไว้ ๖ ประการ ไว้ในทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค สิงคาลสูตร ว่าดูกรคฤหบดีบุตร โทษในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖ ประการนี้ คือ

- ๑) ความเสื่อมทรัพย์อันผู้ดื่มพึงเห็นเอง
- ๒) ก่อการทะเลาะวิวาท
- ๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
- ๔) เป็นเหตุเสียชื่อเสียง
- ๕) เป็นเหตุไม่รู้จักละอาย
- ๖) เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา

ดูกรคฤหบดีบุตร โทษ ๖ ประการในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมาคือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเหล่านี้แล^{๒๕}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายว่า สิกขาบทข้อนี้มีข้อห้าม หรือขอบเขตทั้งโดยตรงและโดยอ้อมโดยตรง คือ น้ำเมา ได้แก่

- ๑) สุรา น้ำเมาที่กลั่น ที่เรียกว่า เหล้า
- ๒) เมรัย น้ำเมาที่ยังไม่ได้กลั่น ได้แก่ เบียร์ สาโท น้ำตาลเมา กระแช่ เป็นต้น โดย อ้อม หมายถึง ยาเสพติดให้โทษทุกชนิด เช่น ฝิ่น กัญชา ไอระเหย เป็นต้น เป็นการห้ามไว้ ในศีลข้อนี้^{๒๖}

^{๒๕}ที่.ปา. ๑๑/๑๗๙/๑๖๔.

^{๒๖}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เบญจศีลเบญจธรรม เล่ม ๑, อ่างแล้ว, หน้า ๗๒.

กิริยาที่ไม่เฉพาะการตี้อย่างเดียว แต่หมายถึง สูดและการฉีด้วย การตีมีสุราหรือเสพยา เสพติดให้โทษ ที่สามารถทำให้ศิลาคนนั้นจะต้องพร้อมด้วยองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ

- ๑) ของนั้นเป็นของมีนเมา
- ๒) มีเจตนาจะเสพของมีนเมานั้น
- ๓) พยายามเสพ
- ๔) ให้ล่วงไหลล้าคองลงไป^{๒๗}

ในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงโทษของการตีมีน้ำเมาไว้ ๖ ประการ คือ

- ๑) ธนขานี้ เสียทรัพย์
- ๒) กลหุปวทุมนี ก่อการทะเลาะวิวาท
- ๓) โรคนาน อายตนาน ก่อให้เกิดโรค
- ๔) อภิตตีสถชนนี ต้องถูกตีเตียน
- ๕) หิริโกหินนิททสนี ไม่รู้จักอาย
- ๖) ปญญาเย ทุพพลีกรณี ทอนกำลังปัญญา^{๒๘}

การขาดจากศีลข้อนี้ พึงรู้ได้จากลักษณะขององค์ศีล ๔ ประการ ได้แก่

- ๑) ความเป็นน้ำเมา มีสุรา เป็นต้น
- ๒) มีจิตใคร่ที่จะตีมีน
- ๓) มีความพยายามที่เกิดจากจิตที่จะตีมีนนั้น
- ๔) ตีมีน้ำเมาล่วงไหลล้าคองลงไป^{๒๙}

สรุปว่า หน้าทีมนุชย์ต่อการรักษา “ศีล” หมายถึง ศีลเป็นหลักความประพฤติที่ดีงามของมนุษย์ การทำความดีทางร่างกายเรียกว่า กายสุจริต และทางวาจา เรียกว่าวจีสุจริต ศีลยังเป็นข้อประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของตนในสังคมชนบท การดำเนินชีวิตของคนในแต่ละสังคม ย่อมมีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันไปตามกลุ่มของตนในสังคมนั้นๆ ความประพฤติเป็นเครื่องวัดความเจริญของคนในสังคมนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี ดังนั้นศีลในพุทธปรัชญาเถรวาท จึงเป็นหลักของการประพฤติปฏิบัติเพื่อกระทำกายและวาจาให้เรียบร้อย ทำให้จิตใจสงบเยือกเย็นเป็นหลักที่อำนวยความสะดวกแก่หน้าที่และการทำงานทั้งหลาย ศีลจึงเป็นค่านิยมขั้นพื้นฐานทางสังคม อีกทั้งยังเป็นเครื่องป้องกันทุจริตทั้งหลายได้ด้วยข้อกำหนดหรือข้อปฏิบัติเบื้องต้นในการเว้นจากทำชั่ว โดยการรักษากาย และวาจาให้เป็นปกติ เพื่อช่วยให้กิจกรรมของสังคมดำเนินไปได้อย่างปรกติสุข ศีลนั้นถ้าใครรักษาย่อมมาความสงบสุขมาให้แก่ผู้นั้นอย่างแน่นอน (ผู้ประพฤติธรรมย่อมมาความสงบสุขมาให้) ศีลเป็นเครื่องวัดคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ทำให้มนุษย์ต่างไปจากสัตว์เดรัจฉานในด้านคุณธรรมทำให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข แต่ถ้าขาดศีล ๕ นั้นมีโทษมาก

^{๒๗} สมาคมศุนย์คัมภีร์พระพุทธศาสนาวัดสระเกศ, อรรถกถาอัฐสาลีนิ ตอน ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๘๔.

^{๒๘} ที.ปา. ๑๑/๑๗๙/๑๙๖.

^{๒๙} สำนักเรียนวัดราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม, คู่มือการศึกษาธรรมศึกษาชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๗.

เพราะทำความเดือดร้อนให้ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ในปัจจุบันนั้นทำตนและสังคมให้เดือดร้อนวุ่นวาย อีกทั้งยังก่อให้เกิดความเดือนร้อนในชาติหน้าด้วย คือเมื่อตายไปแล้วก็ไปเกิดในที่ลำบาก คือตกอบาย มีนรก เป็นต้น

๒.๑๐ หน้าที่ของชาวพุทธต่อคำสอนของพุทธศาสนา

หน้าที่ของชาวพุทธต่อการกระทำในพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่า เป็นเรื่องใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของชาวพุทธทุกคน เพราะจะต้องอาศัยหลักคำสอนเรื่องกรรม นับว่าเป็นหลักสำคัญอย่างมาก เพราะว่าการศึกษาการกระทำใดๆ จะมีผลมากหรือน้อยนั้น เกิดจากการกระทำทั้งสิ้น กรรมและผลของกรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งอย่างแยกกันไม่ออก กฎแห่งกรรมในพุทธปรัชญาเป็นกฎเกณฑ์ที่มีเหตุผลในตัวเอง พุทธปรัชญาถือว่า ผลของกรรมดีหรือกรรมชั่วนั้น เกิดจากการกระทำอย่างนั้นๆ ของบุคคล ถ้ากระทำความดีที่หนักก็จะได้รับผลที่หนักตามไปด้วย

อนึ่ง พุทธปรัชญายังมีทรรศนะว่ากฎแห่งกรรมเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นจริงในตัวเอง ทั้งที่บุคคลกระทำแล้วในอดีตและอนาคต ดังพระดำรัสปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “บุรุษทำกรรมเหล่าใดไว้ เขาย่อมเห็นกรรมเหล่านั้นในตน ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น”^{๓๐} หลักคำสอนเรื่องกรรมในพุทธปรัชญานั้น นับได้ว่าเป็นหลักคำสอนที่สำคัญที่สุด เนื่องจากเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นเหตุเป็นผล เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นเหตุผลเชื่อมโยงถึงกันระหว่างการทำกรรมกับผลของการกระทำ และรวมไปถึงผู้กระทำความกรรมนั้นๆ อีกด้วย ดังพระดำรัสปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”^{๓๑}

ฉะนั้น ตามหลักพุทธปรัชญาความว่า “ชีวิตของเราทุกคนไม่ว่าจะเสื่อม จะเจริญ จะสุข จะทุกข์ จะก้าวหน้า จะถอยหลัง จะอายุสั้น จะอายุยืน ขึ้นอยู่กับกรรมคือการกระทำของเราทั้งสิ้น ไม่ใช่ขึ้นอยู่ที่อำนาจดวงดาว ไม่ใช่อำนาจพระเจ้า ไม่มีอำนาจสิ่งภายนอกอื่นใดที่จะมาบันดาลชีวิตเราให้เป็นอย่างไรอย่างนี้ นอกจากกฎแห่งกรรม”^{๓๒}

กรรมนั้นเปรียบเสมือนเงาตามตัว ซึ่งไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า แต่กรรมดีกรรมชั่วที่บุคคลกระทำแล้วนั้นย่อมติดตามตัวเขาไปอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง หรือนอน ก็ตามที่ ดังนั้นบุคคลผู้ดำเนินชีวิตในทางที่มีดีบอดย่อมมองเห็นสิ่งดีหรือชั่วที่ตัวเองกระทำ วศิน อินทสระ กล่าวไว้ว่า “กรรมดีหรือชั่วจะคอยติดตามบุคคลผู้กระทำอยู่เสมอเหมือนเงาตามตัวแต่การที่คนมองไม่เห็นการตามของกรรมก็เพราะดำเนินชีวิตอยู่ในทางมืด เหมือนบุคคลไม่เห็นผู้ติดตามตนอยู่ในที่มืดพอเข้าสู่ทางที่สว่าง ถ้าเขาเหลียวไปมอง ย่อมเห็นได้ บุคคลที่ได้รับการอบรมจิตให้สงบ สะอาด และ

^{๓๐} ชุ.ชา. ๒๗/๗๑๓/๑๖๓.

^{๓๑} ส.นิ. ๑๖/๑๕๔/๗๖.

^{๓๒} พระเทพวิสุทธิกวี, กฎแห่งกรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

สว่างขึ้นเท่าใด ก็ยังมองเห็นกรรมและผลของกรรมละเอียดประณีตขึ้นเท่านั้น”^{๓๓} กรรมหรือ การกระทำต่างๆ ในทางพุทธปรัชญาถือว่าต้องประกอบด้วยเจตนาเป็นหลัก จึงจะถือได้ว่าเป็นกรรม ดังพุทธภาษิตตอนหนึ่งว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กम्मิ วทามิ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม”^{๓๔} การกระทำใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะทางกาย ทางวาจาหรือทางใจที่ประกอบด้วยเจตนา หรือความตั้งใจมั่นนับว่าเป็นกรรม ผลของกรรมจะดีหรือชั่วก็อยู่ที่เจตนาเป็นหลัก ถ้าเจตนา นั้นปราศจาก โลภะ โทสะ โมหะ ก็จัดได้ว่าเป็นกรรมดีคือกุศลกรรมในทางตรงกันข้ามหากการกระทำนั้นประกอบด้วย โลภะ โทสะ และโมหะ แล้ว การกระทำนั้นถือว่าเป็นการกระทำชั่วหรืออกุศลกรรม ส่วนการกระทำใดที่ไม่ประกอบด้วยเจตนา ไม่จัดว่าเป็นกรรม

ตามหลักคำสอนของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ถือว่า มนุษย์ประกอบด้วยส่วนประกอบ ๒ ส่วน คือ กายกับจิต ซึ่งทั้งสองส่วนล้วนมีความสัมพันธ์และอิงอาศัยกันและกัน สิ่งที่มีมนุษย์แสดงออกมาทางร่างกายไม่ว่าจะเป็นทางกาย ทางวาจา และทางใจก็ดี ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่จิตสั่งการทั้งสิ้น เพราะจิตนี้เองเป็นตัวกำหนดการทำงานของร่างกาย ดังพุทธดำรัสในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบทว่าธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว กล่าวอยู่ที่ตาม ทำอยู่ที่ตาม ทุกข์ย่อมตามบุคคลนั้น เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้นเหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้ลากเกวียนไปอยู่ ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า สุขย่อมไปตามบุคคลนั้น เพราะสุจริต ๓ อย่างเหมือนเงามีปรกติไปตาม ฉะนั้น^{๓๕}

หลักคำสอนเกี่ยวกับเรื่องจิตหรือเจตนาใน พุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่า มีความสำคัญมาก เพราะว่ามันุษย์จะกระทำความดีหรือความชั่วทางกาย วาจา ได้ นั้นก็ย่อมอาศัยจิตเป็นตัวสั่งการ ดังนั้น จิตจึงถือว่าเป็นตัวสภาวะธรรมอย่างหนึ่ง มนุษย์จะบริสุทธิ์ได้ก็ต้องชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด เพราะว่ามันุษย์จะบริสุทธิ์หรือเศร้าหมองนั้นเพราะอุปกิเลสที่จรมาเกิดขึ้นภายในจิต ดังพุทธพจน์ว่า “เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว ทุกคติเป็นอันหวังได้ เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว สุกคติเป็นอันหวังได้ ดังนี้”^{๓๖}

จิตจึงเป็นธรรมชาติที่วิจิตรพิศดาร ละเอียดอ่อน เกิดดับสืบเนื่องกันอยู่ตลอดเวลาอย่างรวดเร็ว เป็นการยากที่ผู้ไม่ได้ฝึกจิตตามหลักพุทธปรัชญาจะกำหนดรู้ตามในสภาวะธรรมที่เรียกว่า จิตนี้ได้ สภาวะธรรมที่เรียกว่า จิต นี้มีสภาวะรู้อารมณ์อย่างเดียว จิตนั้นเป็นรูปธรรม ไม่มีรูปร่างตัวตน เป็นเพียงแต่แสดงความรู้สึกภายใน แต่มีอำนาจวิจิตรพิศดารและนำอัสจรรย์ทั้งหลายประการด้วยกัน ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

๑) กระทำให้วิจิตรต่างๆ หมายความว่า สรรพวัตถุต่างๆ ที่เกิดขึ้น เป็นประติษฐกรรมอันวิจิตรตระการตา มีภาพลวดลายต่างๆ เครื่องยนต์กลไกต่างๆ ล้วนแต่เป็นศิลปวิทยาที่เกิดขึ้นด้วยจิตของนายช่างทั้งสิ้น

^{๓๓} วุฒิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓.

^{๓๔} อก.ติก. ๒๐/๓๔๓/๔๕๔.

^{๓๕} ขุ.ธ. ๒๕/๑๑/๑๕.

^{๓๖} ม.ม. ๑๒/๙๒/๔๓๓.

๒) วิจิตรด้วยตนเอง หมายความว่า จิตทำจิตเองให้เป็นไปต่างๆ เป็นกุศลบ้าง เพราะปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นอกุศลบ้าง เพราะประกอบไปด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นผลของกุศล ที่เรียกว่าวิบากบ้าง เป็นจิตของพระอรหันต์ ที่เรียกว่า กิริยาจิตบ้าง ยิ่งไปกว่านั้นยังแบ่งบุคคลให้ต่างด้วยเพศ ต่างด้วยสัญญาและต่างด้วยคติเป็นต้นอีกด้วย

๓) สัมสมกรรมและกิเลส หมายความว่า กรรม คือ การงานทั้งปวงอันเกิดขึ้นด้วยเจตนาและกิเลสทั้งปวงที่เป็นเครื่องเศร้าหมองเกิดสังสมไว้ที่จิตนี้เองหาได้สังสมไว้ที่อื่น ไม่เรียกว่า สันดานหรือสัญชาตญาณ

๔) รักษาไว้ซึ่งวิบากที่กรรมและกิเลสสังสมไว้หมายความว่าจิตนี้ย่อมรักษาผลของการกระทำและกิเลส ซึ่งได้สังสมอำนาจนั้นไว้มิให้สูญหายไปเกิดขึ้นกับจิตที่เป็นวิบากรับผลกรรมนั้นๆ เมื่อมีโอกาส

๕) สังสมสันดานตนเอง หมายความว่า จิตดวงหนึ่งเกิดขึ้นแล้วดับลงเป็นปัจจัยให้จิตอีกดวงหนึ่งเกิดขึ้นติดต่อกันไปไม่ขาดสายเป็นสันตติสืบเนื่องกันไปลงสู่ภวังค์แล้วเกิดขึ้นใหม่อีกเสมอเป็นนิตย์

๖) มีการวิจิตรด้วยอารมณ์ต่าง ๆ หมายความว่า จิตนี้ย่อมรู้อารมณ์ต่างๆ จิตทางตา รู้ อารมณ์ คือ สี จิตทางหู รู้ สัททวารมณ์ คือ เสียง จิตทางจมูก คันธวารมณ์ คือ กลิ่น จิตทางลิ้น รู้ สारมณฺฑคือ รส จิตทางกาย รู้ โภกฐัพพารมณ์ คือ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง จิตทางมโน รู้ อารมณ์คือเรื่องราวต่างๆ มีปสาทรูป ๕ สุขุมรูป ๑๖ จิต เจตสิก นิพพาน บัญญัติ เป็นต้น^{๓๗}

สรุปว่า เจตนาเป็นตัวกรรมและเป็นเหตุแห่งวิบากและตัวของวิบากเองก็เป็นเหตุแห่งกรรมต่อเนื่องกันไปอย่างไม่รู้จักจบสิ้น กรรมดีหรือกรรมชั่วที่เราสังสมไว้นั้นย่อมมีผลตามมาเสมอ ดังพระดำรัสที่ปรากฏในประไตรปิฎก มัชฌิมนิกายว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้

เหตุให้เกิดกรรม กรรมนั้นจะเกิดขึ้นเองเลยก็เดี๋ยวก็นั้นไป กรรมจะต้องมีเหตุให้เกิดขึ้นซึ่งเหตุให้เกิดกรรมนั้นพุทธปรัชญาเรียกว่ากุศลมูลอย่างหนึ่ง และอกุศลมูลอย่างหนึ่งซึ่งหมายถึงรากเหง้าที่ทำให้เกิดกรรมขึ้นกุศลมูลคือรากเหง้าที่ทำให้เกิดการกระทำความดีนั้นประกอบไปด้วยองค์ประกอบ ๓ ประการ ได้แก่

๑) อโลภะ ไม่โลภอยากได้

๒) อโทสะไม่คิดประทุษร้าย

๓) อโมหะ ไม่หลงมกมาย^{๓๘}

ดังนั้น องค์ประกอบที่ทำให้เกิดกรรมทั้ง ๓ ประการ ดังที่กล่าวมานี้เป็นรากเหง้าหรือเป็นต้นเหตุให้เกิดกรรมดีขึ้นเป็นสิ่งที่ควรให้เกิดมีในตัวของคุณคนแต่ละบุคคล

^{๓๗} พระอาจารย์ประเดิม (โกมลโลกิขุ), อธิบายพระปรมัตถธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทคณะช่าง จำกัด, ๒๔๙๙), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๓๘} อด.ต.ก. ๒๐/๕๐๙/๒๖๐.

ส่วนอกุศลมูลหรือรากเหง้าที่ทำให้เกิดการกระทำความชั่วนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ ประการ^{๓๙} เช่นกัน ได้แก่

- ๑) โลภะโลภอยากได้
- ๒) โทสะคิดประทุษร้าย
- ๓) โมหะหลงมงาย

องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นรากเหง้า เป็นต้น ต่อให้เกิดความไม่ได้ทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรละเว้นไม่ให้เกิดขึ้นในตัวของคุณคน

สรุปว่า กรรมนี้ย่อมนำพาผู้กระทำให้ท่องเที่ยวไปในวัฏฏสงสารโดยไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนกุศลกรรมนั้น คือ การกระทำที่ประกอบด้วย อโลภะ อโทสะ และอโมหะ พระพุทธองค์ทรงเปรียบกับเมล็ดพืชที่ถูกเหมาจนแห้ง แล้วนำไปตากไว้ เอาไปแช่ไว้ในน้ำ เมล็ดพืชก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้อีก อีกนัยหนึ่งการกระทำที่เนื่องมาจาก อโลภะ อโมหะ และอโทสะ เมื่อโลภะ โทสะ โมหะ ถูกถอนรากโดยสิ้นเชิงแล้ว การกระทำ เหล่านั้นย่อมไม่ปรากฏผลแก่ผู้กระทำ การกระทำดังที่กล่าวมานี้ เป็นการกระทำของพระอรหันต์ ซึ่งไม่เรียกว่า กรรม แต่เรียกว่า “กิริยา” คือ อาการสักว่ากระทำ เนื่องด้วยการแสดงออกทางกายวาจาของมนุษย์เรียกว่าพฤติกรรม (Behavior) ซึ่งเป็นผลมาจากการแสดงปฏิกริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าในสถานการณ์ต่างๆ การกระทำของมนุษย์

การกระทำของมนุษย์สังเกตเห็นได้ชัดเจน ได้แก่การกระทำทางกายเช่น การยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น เรียกว่า “กายกรรม” การกระทำทางวาจา ได้แก่ การพูด สนทนา การทักทายและการสั่งสอน เป็นต้น เรียกว่า “วจีกรรม” ส่วน การกระทำที่ซับซ้อนมากขึ้นยากต่อความเข้าใจ ต้องติดตามสังเกต วิเคราะห์ ตีความ และประเมินค่า เป็นการกระทำทางใจ เช่น การคิด การพูดจา การลืม การเรียนรู้ แรงจูงใจ เจตคติ ความเมตตาหรือ ความรัก เป็นต้น เรียกว่า “มโนกรรม” โดยชีวิตมนุษย์ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเป็นธรรมชาติของชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงมาแต่แรกเกิดจนถึงตายล้วนเป็นเช่นนี้ตามกฎแห่งกรรม ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า กมฺมฺนา วตฺตติ โลกํ ชีวิตของสัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม กรรมนั้นก็คือน้ำที่การกระทำของเราเอง เพราะการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบนั้นจึงต้องอาศัยการกระทำเป็นหลัก ซึ่งมนุษย์จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะทำหน้าที่ กล่าวคือ แม้แต่การรักษาศีล ก็เป็นหน้าที่ การปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง และอื่นๆ ก็เป็นหน้าที่ หรือแม้แต่คนในครอบครัว สังคม ก็ถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำ แต่ขณะเดียวกันหากตัวเราเองทำหน้าที่บกพร่องก็จะส่งผลต่อตนเองและผู้อื่นได้

๒.๑๑ หลักการพัฒนาชาวพุทธ

หลักพัฒนาชาวพุทธซึ่งมีแก่นอยู่ที่ความมั่นคงของชีวิต และเป็นการพึ่งตนเองได้ เป็นสิ่งที่จะต้องยึดถือเป็นใจกลางในการสร้างความมั่นคงมนุษย์ เช่น การช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสเกิดขึ้นเพื่อการสร้างให้ชุมชนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน และตามหลักพุทธศาสนา

^{๓๙} ๐.ต.ก. ๒๐/๕๐๙/๒๕๘.

ให้ความหมายเกี่ยวกับความมั่นคงของชีวิตมนุษย์สามารถพัฒนาตั้งแต่ในระดับต้น ระดับกลาง และระดับสูงสุด เพื่อพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ได้อย่างสมบูรณ์ มีดังนี้

๒.๑๑.๑ การพัฒนาชาวพุทธระดับต้น

การปฏิบัติตามหลักเบญจศีลเบญจธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ พร้อมทั้งข้อคิดของนักวิชาการเป็นเครื่องมือยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ถ้ามนุษย์มีเบญจศีลเบญจธรรมแล้วจะทำให้มนุษย์มีบุคลิกภาพที่มั่นคงและสมบูรณ์ของชีวิตมนุษย์

๑) เบญจศีล

เบญจศีลเป็นหลักพื้นฐานการดำเนินชีวิตของมนุษย์ซึ่งเป็นหลักของการหักห้ามจิตใจไม่ให้ปฏิบัติในสิ่งที่คิดว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีและไม่พอใจและเป็นหลักการปฏิบัติที่ทำให้ผู้อื่นเกิดความพอใจหลักพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับโลกมนุษย์มาตลอด มีดังนี้ เบญจศีล หมายถึง “กฐธรรม แปลว่า การรักษาศีล ๕ ให้มีความบริสุทธิ์อยู่เสมอ”^{๕๐} ซึ่งเป็น “วินัยของคฤหัสถ์ที่เป็นกฎระเบียบข้อบังคับตนเองไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น”^{๕๑}

๒.๑๑.๒ ประเภทของศีล

เมื่อจะแบ่งประเภทของศีล หรือแบ่งศีลเป็นอย่างไร สามารถแบ่งได้หลายประเภท ซึ่งแต่ละประเภทก็มีข้อบัญญัติ เป็นข้อห้ามหรือข้อควรเว้น ในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อความสุขความเจริญตามแต่ผู้ปฏิบัติจะรักษาอย่างเคร่งครัด เพื่อให้เกิดความสุขและความหลุดพ้นจากความทุกข์นั้น ท่านพุทธโฆษาจารย์ ได้กล่าวถึงประเภทของศีลไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้ว่า “ศีลจะรวมเป็นอย่างไรก็ได้ โดยการดูลักษณะ คือ ความเป็นปกติ” ดังนั้น จึงอาจแบ่งประเภทของศีลได้ ต่อไปนี้

ศีล ๒ ประเภท แบ่งได้ ๗ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ จาริตศีล คือ ศีลที่เป็นสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ให้ปฏิบัติตามจาริตศีล คือ ศีลที่ทรงบัญญัติเป็นสิกขาบทห้ามมิให้ประพฤติปฏิบัติ

กลุ่มที่ ๒ อภิสมาจาริกศีล คือ ศีลที่เป็นหลักสำคัญเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ อาทิ พรหมจริยศีล คือ เป็นเครื่องประพฤติกุศลที่ละเอียดประณีตขึ้นไป

กลุ่มที่ ๓ วิริตศีล คือ คุณความดีเว้นจากโทษมีปาณาติบาตเป็นต้นอย่างเดียว อวิริตศีล คือ คุณที่เหลือมีเจตนา เป็นต้น

กลุ่มที่ ๔ นิสสิตศีล คือ ศีลที่บุคคลประพฤติด้วยความหวังจักได้เป็นเทพเจ้า อนิสสิตศีล คือ โลกุตตรศีล หรือโลกียศีล ที่สนับสนุนโลกุตตรศีลนั้น

กลุ่มที่ ๕ กาลปริยัตตศีล คือ ศีลที่บุคคลทำกำหนดกาลสมาทาน อาปาณโกฏิกศีล คือ ศีลที่บุคคลสมาทานไปตลอดชีวิต

กลุ่มที่ ๖ สปริยัตตศีล คือ ศีลที่สมาทานแล้วขาดทำลายลง อปริยัตตศีล คือ ศีลที่ไม่ขาดทำลายลง แม้จะสละชีวิตก็ยอม

กลุ่มที่ ๗ โลกียศีล คือ ศีลของปุถุชนแม่ทั้งหมด โลกุตตรศีล คือ ศีลของพระอริยะ

^{๕๐} พ.ธ. ๕๒/๒๒๘/๑๘๓.

^{๕๑} พ.พ. ๔๗/๒๕/๒๔๓.

ศีล ๓ ประเภท แบ่งได้ ๕ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ หีนศีล คือ ศีลที่บุคคลประพฤติด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา อย่างหยาบมัชฌิมศีล คือ ศีลที่บุคคลประพฤติด้วยอิทธิบาททั้ง ๔ ปานกลาง ปณิตศีล คือ ศีลที่บุคคลประพฤติด้วยอิทธิบาททั้ง ๔ อย่างประณีต

กลุ่มที่ ๒ อตตาริเปเตยยศีล คือ ศีลที่บุคคลรักษาปรารภตนเอง โลกาธิเปเตยยศีล คือ ศีลที่บุคคลรักษาปรารภโลก ธัมมาริเปเตยยศีล คือ ศีลที่บุคคลรักษาปรารภธรรม

กลุ่มที่ ๓ ปรามัญฐศีล คือ ศีลที่ถูกกิเลสตัณหาอุปถัมภ์อุปถัมภ์ คือ ศีลที่ไม่ถูกกิเลสตัณหาอุปถัมภ์อุปถัมภ์ คือ ศีลที่สงบระงับจากกิเลสตัณหาแล้ว

กลุ่มที่ ๔ วิสุทธศีล คือ ศีลที่สะอาดหมดจดอวิสุทธศีล คือ ศีลที่เศร้าหมองเวมตีกศีล คือ ศีลที่ผู้รักษาลังเลสงสัยว่าบริสุทธิ์หรือไม่หนอ

กลุ่มที่ ๕ เสขศีล คือ ศีลของพระเสขะ อเสขศีล คือ ศีลของพระอเสขะเนวเสขานาเสขศีล คือ ศีลของปุถุชน

ศีล ๔ ประเภท แบ่งได้ ๔ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ หานภาคิยศีล คือ ศีลที่ตั้งอยู่ในฝ่ายเสื่อมฐิติภาคิยศีล คือ ศีลที่ตั้งอยู่ในฝ่ายทรงตัววิเสสภาคิยศีล คือ ศีลที่ตั้งอยู่ในฝ่ายวิเศษชั้นนิพเพธภาคิยศีล คือ ศีลที่ตั้งอยู่ในฝ่ายชำแรกกิเลส

กลุ่มที่ ๒ ภิกขุศีล คือ ลิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่ภิกษุ ภิกษุณีศีล คือ ลิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่ภิกษุณีอุปสัมปन्नศีล คือ ศีล ๑๐ ของสามเณรและสามเณรีคหัญฐศีล คือ ศีล ๕ ของอุบาสกอุบาสิกา ที่นิยมเรียกว่านิจศีล

กลุ่มที่ ๓ ปกตศีล คือ ความไม่ก้าวล่วงศีล ๕ ของพวกมนุษย์ อาจารย์ศีล คือ มารยาทและประเพณีของพวกมนุษย์ ธัมมตาศีล คือ ศีลของมารดาพระโพธิสัตว์ ปุพพเหตุกศีล คือ ศีลมีเหตุอันสำเร็จมาแต่ในชาติก่อนๆ

กลุ่มที่ ๔ ปาฏิโมกขสังวรศีล คือ การสำรวมในปาฏิโมกข์ ที่นิยมเรียกว่า พระวินัย อินทริยสังวรศีล คือ การสำรวมอินทริย์ทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อาชีวะปาริสุทธศีล คือ ความสะอาดหมดจดแห่งอาชีวะ ปัจจยสันนิสสิตศีล คือ การบริโภคปัจจัย ๔ ด้วยความบริสุทธิ์ด้วยการพิจารณา

ศีล ๕ ประเภท แบ่งได้ดังนี้

ปริยัตตปาริสุทธศีล ศีล คือ ความบริสุทธิ์มีส่วนร่วมสุด อปริยัตตปาริสุทธศีล ศีล คือ ความบริสุทธิ์ไม่มีส่วนสุดปริบุญณปาริสุทธศีล ศีลคือ ความบริสุทธิ์เต็มรอบ อปรามัญฐปาริสุทธศีลคือ ความบริสุทธิ์อันทิวไม่จำเป็นต้องปฏิบัติปาริสุทธศีล ศีลคือความบริสุทธิ์โดยระงับ

ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ได้กล่าวถึงศีลไว้ ๓ ประเภท คือ “กุศลศีล อกุศลศีล และอัปายากตศีล”^{๔๒}

จากที่กล่าวมาแล้วนั้น ศีล สามารถแบ่งตามระดับสำหรับผู้ปฏิบัติ ศีลนั้นมี ๒ ประเภท คือ

^{๔๒} ขุ.ป. ๓๑/๘๙/๓๔.

๑) ศิลสำหรับคฤหัสถ์หรือศีลของผู้อยู่ครองเรือน เราสามารถแบ่งย่อยออกได้อีก ๓ ประเภท ได้ดังต่อไปนี้ คือ

๑.๑ ศิล ๕ หมายถึง ศิลสำหรับอุบาสกอุบาสิกากำหนดให้รักษาเป็นนิจศีล (นิจศีลวเสน)

๑.๒ ศิล ๘ หมายถึง ท่านให้กำหนดรักษาตามวันที่กำหนดที่เรียกว่า อุโบสถ (อุโบสถศีลวเสน) ซึ่ง อุโบสถนั้นแปลว่า การเข้าจำหรือ ดิถีพิเศษเป็นที่เข้าจำ หรือแปลให้เข้าใจง่ายขึ้น ก็คือ วันที่กำหนดไว้เป็นพิเศษเพื่อทำความดีให้ยิ่งกว่าวันอื่นๆ ได้แก่ วันพระขึ้นหรือแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด

๑.๓ ศิลกรรมบท ๑๐ อย่าง ท่านให้กำหนดตามนิยม (นิยมวเสน) สุตแล้วแต่ความอดุทธาหะสำหรับผู้ที่จะเลือกปฏิบัติได้ตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคล ทั้งศีล ๕ ศิล ๘ ศิล ๑๐ ทั้งนี้ก็ถือว่าเป็นศีลของคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือน

๒) ศิลสำหรับบรรพชิต หมายถึง ผู้ออกจากเรือนแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับเรือนแล้ว คือ เป็นการออกบวช สามารถแบ่งย่อยได้ ๓ ประเภท คือ

๒.๑ ศิล ๑๐ สำหรับสามเณร

๒.๒ ศิล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ

๒.๓ ศิล ๓๑๑ สำหรับพระภิกษุณี

ในที่นี้จะขอกกล่าว “อุโบสถศีล” เพื่อให้ผู้ศึกษาค้นคว้าและผู้ประพฤติปฏิบัติได้เข้าใจอย่างถูกต้อง ดังต่อไปนี้

อุโบสถศีล หมายถึง ศิลหรือสิกขาบทที่อุบาสกอุบาสิกาสมาทานเพื่อเข้าอยู่จำรักษาเฉพาะเป็นกรณีพิเศษในเวลาที่ได้กำหนด คือในช่วงวันพระของทุกๆเดือน อุโบสถศีลแบ่งตามประเภทแห่งการประพฤติได้ ๓ ประเภท คือ

๑) นิคคัณฐอุโบสถ คือ อุโบสถของนิกบวชนอกศาสนา ได้แก่ การตั้งเจตนางด เว้นเฉพาะอย่างคือกำหนดวัน เวลา ทิศ และบุคคล เช่น วันนี้ไม่ฆ่าสัตว์ วันอื่นฆ่าได้ เวลานั้นไม่ฆ่า เวลาอื่นฆ่าได้ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เฉพาะในทิศตะวันออกเท่านั้น ทิศอื่นไม่งดเว้น หรือไม่ฆ่าเฉพาะบิดามารดา ญาติมิตรสหายของตนเท่านั้น นอกจากนี้ไม่เว้น อุโบสถนี้ จัดเป็นอุโบสถอย่างต่ำพระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ

๒) โคपालอุโบสถ คือ การรักษาศีลอุโบสถเหมือนเด็กเลี้ยงโค คือสักแต่ว่ารับศีลให้ครบองค์ เด็กเลี้ยงโครับโคจากเจ้าของ นับโคแล้วนำไปเลี้ยง เพียงชั่วคราวก็นำมาส่งให้เจ้าของคืน ไม่มีโอกาสได้ค้ำน้ำนมโค คนที่รับศีลอุโบสถเพียงเพื่อนับให้ครบองค์และเวลาที่กำหนด แล้วก็เลิกไปเสียไม่สนใจรักษาให้ต่อเนื่องย่อมไม่มีโอกาสได้มรรคผลนิพพาน ก็เหมือนกับเด็กเลี้ยงโค

๓) อริยอุโบสถ คือ อุโบสถอันประเสริฐ ได้แก่ การรักษาศีลอุโบสถอย่างพระอริยเจ้า คือ งดเว้นอย่างเด็ดขาดตลอดชีพด้วยสมุจเจตวิริติ จัดเป็นอริยกัณตศีล ศิลเป็นที่น่าพอใจของพระอริยเจ้า หมั่นเจริญสมณะ และวิปัสสนาอันถูกกับอริยาศัยของตนเพื่ออบรมบ่มนิสัย ชัดเกลากิเลส ให้เบาบาง มีความหลุดพ้นเป็นที่ตั้ง อุโบสถชนิดนี้ถือเป็นอุโบสถที่ประเสริฐที่สุด เพราะยังผู้รักษาให้ได้รับประโยชน์อย่างเต็มเปี่ยมทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้ และอุโบสถศีลนี้ ยังแบ่งตามกาลเวลา หรือเวลาที่รักษาได้อีก ๓ อย่าง คือ

๓.๑ ปกติอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รักษากันตามปกติชั่ววันหนึ่งกับอีกคืนหนึ่ง ซึ่งนิยมสมาทานรักษากันเฉพาะในวันขึ้นและแรม ๘ ค่ำ หรือแรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด

๓.๒ ปฏิภาครอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถของผู้ที่มีความเพียรพยายาม เป็นอุโบสถที่รักษาสูงกว่าปกติ คือรักษาครั้งหนึ่งๆ เป็นเวลาถึง ๓ วัน คือ วันรับอุโบสถ วันหนึ่ง วันรักษาอุโบสถ วันหนึ่ง และวันส่งอีกวันหนึ่ง รวมเป็น ๓ วัน เช่น อุโบสถที่จะรักษาในวัน ๘ ค่ำ วัน ๗ ค่ำ เป็นวันรับวัน ๙ ค่ำ เป็นวันส่ง

๓.๓ ปาฏิหาริยอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รักษาโดยกำหนดวันเวลาประจำไว้ในแต่ละปี อย่างต่ำกำหนด ๑๕ วัน อย่างสูง ๔ เดือน จะอย่างไรก็ดี ประเภทแห่งอุโบสถนี้ ในคัมภีร์ต่างๆ ยังมีการแสดงไว้แตกต่างกัน ท่านจึงกล่าวว่าพอใจอย่างใด ก็พึงถือเอาอย่างนั้นเพราะว่าอุโบสถที่แท้จริงนั้นจะรักษาในวันใดๆ ก็เป็นใช้ได้ เป็นประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติได้ทั้งนั้น แต่หากรักษาได้ตามวันเป็นที่นิยมก็จะเป็นการดี

องค์แห่งอุโบสถศีล ๘ อย่าง ได้แก่

- ๑) ไม่ฆ่าสัตว์เอง และไม่ใช้ให้คนอื่นฆ่า
- ๒) ไม่ลักของคนอื่น และไม่ใช้ให้คนอื่นลัก สิ่งของที่เจ้าของยังไม่ได้ให้
- ๓) ไม่เสพเมถุน อันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์
- ๔) ไม่พูดเท็จ ไม่โกหกหรือกลวง
- ๕) ไม่ดื่มสุราเมรัยอันเป็นเหตุให้เกิดความประมาท
- ๖) ไม่บริโภคอาหารยามเวลาวิกาลคือตั้งแต่เที่ยงวันจนถึงวันใหม่
- ๗) ไม่ฟ้อนรำขับร้อง และประโคมเครื่องดนตรีต่างๆ และไม่ทัดทรงประดับประดา

ตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม

๘) ไม่นั่งหรือนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่ ภายในมีนุ่นและสำลีที่วิจิตรด้วยเงินและทองต่างๆ

วิธีสมาทานองค์อุโบสถนั้น มี ๒ อย่าง คือ

- ๑) ปัจเจกสมาทาน คือ การสมาทานเฉพาะองค์หนึ่งๆ คือ สมาทานทีละข้อๆ
- ๒) เอกัณมสมาทาน คือ การสมาทานคราวเดียวพร้อมกันทุกข้อ ใช้ในกรณีที่ไม่ใช่พระภิกษุ หรือคนอื่นที่ตนจะสมาทานต่อหน้า ให้ตั้งวิริจิตตนาแล้วสมาทานว่า พุทธะปัญญุตตัง อุโปสะถัง อะธิฐฐามิ แปลว่า ข้าพเจ้าอธิฐานอุโบสถศีลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้

๒.๑๑.๓ บ่อเกิดของศีล

ศีลจะเกิดขึ้นได้ ผู้ปฏิบัติก็ต้องอาศัยการสมาทานด้วยการงดเว้นอย่างเคร่งครัด ซึ่งเรียกว่า วิริติ มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑) สัมปัตตวิริติ ได้แก่ เจตนางดเว้นซึ่งเกิดขึ้นในทันทีทันใด ที่ประจวบกับเหตุที่จะทำให้เสียศีล หมายความว่า ผู้ปฏิบัติเดิมไม่ได้ตั้งใจว่าจะรักษาศีล ไม่ได้สมาทาน แต่เมื่อพบกับเหตุที่ตนจะล่วงศีลได้ จึงคิดงดเว้นขึ้นมาในขณะนั้น เช่น เห็นกระต่ายที่พอจะฆ่าได้ แต่คิดสงสารจึงคิดเว้นไม่ฆ่า อย่างนี้ เป็นต้น

๒) สมาทานวิริติ ได้แก่ การงดเว้นด้วยการสมาทาน หมายความว่าเราตั้งใจไว้ก่อนว่าเราจะรักษาศีล ครั้นไปพบเหตุการณ์อันชวนให้ล่วงศีลได้ ก็ไม่ล่วง เช่น เพื่อนชักชวนให้ดื่มสุราเมรัยก็

ปฏิเสธการชักชวนของเพื่อน เพราะถือว่าตนเองได้สมาทานศีลไว้แล้ว จะล่วงก็เสียดาย กลัวศีลจะขาดจึงงดเว้นการล่วงศีล หรือการกระทำนั้น

๓) สมุจเฉทวิริติ ได้แก่ การงดเว้นโดยเด็ดขาด หมายถึงการงดเว้นของท่านผู้สันทนงิเลส ที่เรียกว่า พระอริยเจ้า ศีลห้าที่ผู้ปฏิบัติจะล่วงได้นั้นก็เพราะถูกครอบงำด้วยกิเลส จิตคิดในเรื่องที่ไม่ดีไม่งามทำให้อยากทำความผิด แต่พระอริยเจ้าท่านละกิเลสได้แล้ว จึงหมดปัญหาที่จะทำผิดศีล เพราะฉะนั้นศีลของท่านจึงมีอยู่ตลอดเวลา ไม่มีเวลาขาด ทะลุ ต่างพร้อม ไม่มีวันเศร้าหมองได้

สรุปได้ว่า การรักษาศีลให้บริสุทธิ์อย่างเดียวยังสามารถทำให้เราเป็นคนดีได้แล้ว ถ้าบุคคลมีเจตนางดเว้นในกิจต่างๆอันไม่ดีไม่งามในฝ่ายอกุศลกรรม อย่างเคร่งครัดสิ่งที่ดีก็จะเกิดขึ้นกับตัวเรา และศีลก็เป็นความดีขั้นพื้นฐานเบื้องต้นในการเข้าไปสู่การเจริญสมาธิ ปัญญา

๒.๑๑.๔ ระดับของศีล

เมื่อศึกษาในเรื่องของศีลแล้วเราอาจจะมองได้หลายระดับ เกี่ยวกับหลักความประพฤติที่เป็นข้องดเว้น หรือเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นสำหรับควบคุมกาย วาจา อันเป็นบาทฐานแรกของการฝึกฝนพัฒนาจิตในขั้นของปุถุชนและก้าวเข้าสู่ปัญญชน จนถึงระดับวิญญชน ซึ่งเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ด้วยปัญญามีความรอบรู้ มีสติปัญญาอยู่เป็นนิตย์ สามารถรู้เท่าทันตามความเป็นจริงตามกระแสแห่งธรรมหมายถึง จะทำอะไรจะพูดจะคิดสิ่งใดก็มีสติระลึกรู้ได้อยู่เสมอ บุคคลประเภทนี้อาจกล่าวได้ว่าจัดเป็นบุคคลที่ประเสริฐกว่าบุคคลอื่น ซึ่งอาจต้องเรียกว่า “อริยบุคคล” นั่นเอง

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึงศีลเอาไว้ ๒ ระดับ คือ

- ๑) ระดับ โลกียศีล คือ ศีลของปุถุชนทั้งหมด
- ๒) ระดับ โลกุตตรศีล คือ ศีลของพระอริยเจ้า

ในหัวข้อ “ศีล” นี้เราอาจแบ่งตามระดับของผู้ปฏิบัติได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑) คฤหัสถ์ศีล ข้อประพฤติปฏิบัติของบุคคลผู้อยู่ครองเรือน มี ๕ ข้อ เรียกว่า เบญจศีล คือ ข้อปฏิบัติสิ่งที่ควรงดเว้น และข้อที่ควรประพฤติควรนำมาปฏิบัติตามที่เรียกว่า เบญจธรรมนั่นเอง และศีล ๘ สำหรับอุบาสก อุบาสิกาที่รักษาศีลอุโบสถแต่ในที่นี้จะได้กล่าวเฉพาะเบญจศีลและเบญจธรรมเท่านั้น ส่วนศีล ๘ ได้กล่าวเอาไว้แล้วก่อนหน้านี้

เบญจศีล หรือศีล ๕ ประการ สิ่งที่ควรงดเว้น ๕ อย่าง ได้แก่

- ๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์
- ๒) เว้นจากการลักทรัพย์
- ๓) เว้นจากการประพฤตินิมนต์ในกามารมณ์
- ๔) เว้นจากการพูดเท็จ
- ๕) เว้นจากการดื่มสุราเมรัย^{๔๓}

เบญจธรรม หรือข้อควรนำมาปฏิบัติ ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) มีเมตตากรุณา
- ๒) มีสัมมาอาชีวะ
- ๓) มีการสำรวมในกามารมณ์

^{๔๓}ที่.ปา. ๑๑/๒๘๖/๑๗๙.

๔) มีวาจาสัตย์

๕) มีสติรอบคอบอยู่เสมอ^{๔๔}

ดังนั้น ผู้ปฏิบัติรักษาศีลพึงประพฤติปฏิบัติเบญจธรรมควบคู่ไปด้วยจะเป็นการดี และอาจจัดเป็นคู่ๆ ให้เข้าใจได้ดังนี้ คือ

เว้นจากการฆ่าสัตว์	คู่กับ	เมตตากรุณา
เว้นจากการลักทรัพย์	คู่กับ	สัมมาอาชีวะ
เว้นจากการประพฤตินิดในกามารมณ์	คู่กับ	กามสังวร
เว้นจากการพูดเท็จ	คู่กับ	สัจจะวาจา
เว้นจากการดื่มสุราเมรัย	คู่กับ	สติ

๒) อนุสัมปันศีล ได้แก่ ข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับงดเว้นผู้บรรพชาเป็นสามเณรมี ๑๐ ข้อ

๓) ภิกษุศีล ได้แก่ ข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับงดเว้นของพระภิกษุ มี ๒๗๗ ข้อและ

๔) ภิกษุณีศีล ได้แก่ ข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับงดเว้นของพระภิกษุณี มี ๓๑๑ ข้อ

ในสามัญญผลสูตรได้กล่าวถึงศีลเอาไว้ ๓ ระดับ คือ

๑) จุลศีล หมายถึงศีลเล็กน้อย ได้แก่ การงดเว้นจากการฆ่า การลักขโมย การเสพเมถุน การพูดคำเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ การดูการละเล่น การขับร้องประโคมดนตรี เป็นต้น

๒) มัชฌิมศีล หมายถึง ศีลอย่างกลาง ได้แก่การจำแนกข้อวัตรอยู่อย่างละเอียดเป็นจำนวนมาก เช่น หมวดห้ามสะสมของที่ไม่ควรสะสมทุกชนิด การเล่นคณองอานาจาร การพูดคุยด้วยดีรักษานกเถาต่างๆการพูดแข่งดีข่มขู่กัน การพูดชักส่อ เป็นต้น

๓) มหาศีล หมายถึง ศีลอย่างใหญ่ ได้แก่การห้ามดิรัจฉานวิชาลวันๆ คือ กิจที่สมณะไม่ควรทำ แสดงไว้เป็นหมวดๆ เช่น ห้ามมิให้เป็นหมอนำนายโชคชะตาราตี หมอดูลักษณะสิ่งของต่างๆ หมอนำนายพระจันทร์พระอาทิตย์หรือดาวฤกษ์ หมอนำนายสภาพดินฟ้าอากาศว่าจะมีฝนตกชุกหรือฝนแล้ง หมอนำการแก้บน ทำการบวงสรวง หมอประกอบยา เป็นต้น^{๔๕}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๔๖} ท่านได้กล่าวถึงระดับของศีลไว้ในหนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับขยาย มี ๒ อย่าง ได้แก่

๑) ศีลในระดับธรรม หรือระดับที่ยังเป็นธรรม หมายถึง ข้อแนะนำสั่งสอน หรือหลักความประพฤติที่แสดงออก และบัญญัติไปตามกฎธรรมดาแห่งความดีความชั่ว ที่เราเรียกว่ากฎแห่งกรรมผู้ทำดีทำชั่ว หรือรักษาศีลละเมิดศีล ย่อมได้รับผลดีผลชั่วเองตามธรรมดาเหตุปัจจัย หรือตามกฎแห่งกรรมนั้น

^{๔๔}พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๙๕-๑๙๖.

^{๔๕}ที.สี. ๙/๑๐๓/๖๖.

^{๔๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๔๓๑.

๒) ศิลในระดับวินัย หรือในระดับที่เป็นวินัย อันหมายถึง แบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติคือวางหรือกำหนดขึ้นไว้ เป็นทำนองประมวลกฎหมาย ผู้ที่ละเมิดศีลระดับวินัยนี้ถือว่ามีความผิดตามกฎหมายของหมู่คณะที่วางไว้ตั้งนั้นการแบ่งระดับของศีลอาจแบ่งได้ตามความสูงต่ำได้ดังต่อไปนี้

ศีลระดับต้น ซึ่งได้แก่ ศีล ๕ เป็นศีลที่มนุษย์ทุกคนจะต้องรักษา หรือประพฤติปฏิบัติตามอยู่เป็นเนืองนิตย์ เพราะทำให้มนุษย์ผู้ปฏิบัติเป็นคนที่มีจิตใจสูง คือเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ได้ ผู้ปฏิบัติให้ครบศีล ๕ ย่อมได้ชื่อว่าเป็น มนุษยธรรม คือ ผู้ที่รักษาศีล ๕ นั้นเอง

ศีลระดับกลาง ซึ่งได้แก่ ศีล ๘ หรืออุโบสถศีล เป็นศีลของอุบาสกอุบาสิกาที่ตั้งสมณานรักษาเป็นกรณีพิเศษในวันพระของทุกๆ เดือน นอกจากนี้ก็ยังมีสิกขาบทอีก ๑๐ ข้อ ของสามเณรก็ยังจัดอยู่ในระดับนี้เพราะอุบาสกอุบาสิกาอาจเลือกปฏิบัติได้เช่นกัน

ศีลระดับสูง ซึ่งได้แก่ ศีลของพระภิกษุมี ๒๗๗ สิกขาบท และภิกษุณี มี ๓๑๑ สิกขาบททั้งหมดนี้ยังได้แบ่งออกเป็นอีก ๓ ระดับ คือ จุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ดังได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น

๒.๑๒ ประโยชน์ของการรักษาศีล

เมื่อมีเหตุก็ย่อมมีผลตามมานั้นด้วยเหตุนี้ผู้ปฏิบัติในการรักษาศีลย่อมมีอันสงสีย่อมเป็นไปในที่สุดคือความสุข “ผลของการรักษาศีลเมื่อกล่าวแล้วมีเพียงอย่างเดียว คือความไม่เดือดร้อนเป็นผล”

ในทมิณิกาย มหาปรินิพพานสูตร ได้กล่าวอันสงสียแห่งการรักษาศีลไว้ดังต่อไปนี้

อันสงสียแห่งการรักษาศีล ๕ ประการ คือ

- ๑) ทำให้ไม่ประมาทในชีวิต
- ๒) เกียรติศัพท์อันดีย่อมพุ่งขจรไป
- ๓) เป็นผู้องอาจกล้ากล้าในที่ประชุม
- ๔) เป็นผู้ไม่หลงลืมสติในกาลเวลา
- ๕) เมื่อตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติ

ในอากังขยสูตร ซึ่งเป็นสูตรว่าด้วย ผลของการรักษาศีล มนุษย์ที่รักษาศีลให้บริบูรณ์ควรจะได้รับอันสงสีย ๑๗ ประการ คือ

- ๑) เป็นที่รัก เป็นที่ชบใจ เป็นที่เคารพของเพื่อนพรหมจรรย์
- ๒) ได้รับจีวร ภัณฑาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร
- ๓) ได้รับสักการะของเทวดาและมนุษย์
- ๔) ญาติและสายโลหิตผู้ล่วงลับไปแล้วมีจิตเลื่อมใส
- ๕) เป็นผู้ข่มความไม่ยินดี และความยินดีต่างๆ ได้
- ๖) เป็นผู้ข่มความกลัว และความขลาดได้
- ๗) ได้ฉานทั้ง ๔ ไม่ยากลำบาก
- ๘) ได้สัมผัสวิโมกข์ด้วยกายที่ก้าวล่วงรูปาวจรฉาน
- ๙) เป็นโสดาบัน เพราะหมดสิ้นสังโยชน์ ๓
- ๑๐) เป็นพระสกทาคามี เพราะสิ้นสังโยชน์ ๓ และราคะ โทสะ โมหะ

- ๑๑) เป็นโอปาติกสัตว์ เพราะสิ้นโอรัมภาคิยสังโยชน์ ปรินิพพานในพรหมโลก
- ๑๒) บรรลุอิทธิวิธีหลายประการ เช่น คนเดียวเป็นหลายคน
- ๑๓) ได้ยินเสียง ๒ ชนิด คือ เสียงทิพย์ และเสียงมนุษย์ ทั้งใกล้และไกล ด้วยทิพย์โสตอันบริสุทธิ์
- ๑๔) สามารถรู้ใจของคนอื่น สัตว์อื่นได้
- ๑๕) ระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก
- ๑๖) เห็นหมู่สัตว์ที่กำลังตายและเกิด ด้วยทิพย์จักขุ
- ๑๗) ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้^{๔๗}
- ในวิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศีล ไว้ดังนี้
- ๑) เป็นที่พึงของกัลปบุตรในพระศาสนา หากขาดศีลเสียแล้วพวกกัลปบุตรก็จะขาดที่พึง
- ๒) ศีลย่อมชำระมลทินของสัตว์โลกได้ดียิ่ง แม่น้ำคงคา ยมุนา เป็นต้น ย่อมไม่อาจชำระได้
- ๓) ศีลมีความเย็น ระงับความร้อนของสัตว์โลก ซึ่งลมเจือปนหรือแก่นจันทร์แดง สร้อยคอมุกดา แก้วมณีก็ระงับไม่ได้
- ๔) กลิ่นของศีล ย่อมฟุ้งจรไปทั่วสารทิศทั้งทวนลม ตามลม ไม่มีกลิ่นใดเสมอ
- ๕) เป็นบันไดขึ้นสู่สวรรค์ หรือเป็นประตูเข้าสู่พระนครคือพระนิพพาน
- ๖) เป็นเครื่องประดับที่สวยงามของนักรบ แต่พระราชอาผู้ประดับตกแต่งด้วยแก้วมุกดา และแก้วมณีก็ไม่งามเท่า
- ๗) ศีลย่อมกำจัดภัยต่างๆ เช่น การดำหนิตีตนเองได้ เป็นต้น
- ๘) ศีลย่อมทำให้มีชื่อเสียง และทำความร่าเริงบันเทิงใจ ให้กับผู้มีศีลได้ตลอดเวลา
- และได้พรรณนาอานิสงส์ของศีลไว้อีกตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลบริบูรณ์” ย่อมได้รับอานิสงส์ดังนี้ คือ
- ๑) ศีลของภิกษุใดหมดมลทินดีแล้ว การทรงบาตรและจีวรของท่านรูปนั้น ย่อมเป็นกิริยาที่ น่าเลื่อมใส บรรพชาของท่านก็มีผล
- ๒) หทัยของภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์ ย่อมไม่หยั่งลงสู่ภัยมีความติเตียนตนเอง เป็นต้น ดุจพระอาทิตย์ไม่ลงสู่ความมืดฉะนั้น
- ๓) ภิกษุเมื่องาม ย่อมงามด้วยความถึงพร้อมแห่งศีล ดุจพระจันทร์เมื่องามในท้องฟ้า ย่อมงามด้วยความถึงพร้อมแห่งรัศมีฉะนั้น
- ๔) กลิ่นกายของภิกษุผู้มีศีล ยังทำความชื่นบานแม้แก่เทวดาทั้งหลาย จะกล่าวไยในกลิ่นศีลเล่า กลิ่นแห่งศีลย่อมครอบงำสมบัติแห่งคันธชาติทั้งปวง ฟุ้งไปทั่วทิศมิได้ติดขัด
- ๕) สักการะเมื่อน้อยอันทายกทำแล้วในท่านผู้มีศีลย่อมเป็นการมีผลมาก เพราะฉะนั้นผู้มีศีลจึงเป็นดุจภาชนะรองรับเครื่องบูชาและสักการะ
- ๖) อาสวะทั้งหลายอันเป็นไปในทิวฏฐิธรรม ย่อมไม่เบียดเบียนท่านผู้มีศีล ผู้มีศีลย่อมชุตรากแห่งทุกข์อันเป็นไปในสัมปรายภพเสียได้

^{๔๗} ม.ม. ๑๒/๖๔/๔๓-๔๗.

๗) สมบัติใดในมนุษย์ และสมบัติใดในเทวดาสมบัติทั้งสองนั้น เมื่อผู้มีศีลถึงพร้อม
ปรารถนาอยู่ มิใช่เป็นสิ่งที่พึงได้ยากเลย

๘) ใจของผู้มีศีลถึงพร้อม ย่อมแล่นไปสู่พระนิพพานสมบัติ อันเป็นสมบัติที่สงบระงับ
สุดยอดเป็นแท้^{๔๘}

ในสัทธกถา ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศีลไว้ดังนี้ คือ

- ๑) เป็นผู้มีความเคารพในสิกขา
- ๒) มีความประพฤติเหมาะสมไม่ประมาทในการปฏิสังขาร
- ๓) ปราศจาก มีอิตตานวาทภัย (ภัยคือตนตุนเองได้) ปราณวาทภัย (คนอื่นตี)
ทัณทภัย (ถูกจับลงอาชญา) ทุกคติ (ตายไปแล้วไปทุกคติ)
- ๔) มีปกติเห็นเป็นภัยในโทษทั้งหลายมาตราว่าเล็กน้อย
- ๕) ได้รับความไพบูลย์แห่งคุณมีศรัทธาเป็นอาทิ
- ๖) เป็นผู้มากไปด้วยปีติและปราโมช
- ๗) เมื่อยังไม่บรรลुकุณอันยิ่งขึ้นไป
- ๘) เอย่อมเป็นผู้มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ในลักขณสูตร ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศีลที่ส่งผลถึงชาติหน้าไว้ดังต่อไปนี้ คือ

- ๑) ไม่มีข้าศึกภายใน คือ รากะ โทสะ โมหะ หรือศัตรูภายนอก คือ สมณพราหมณ์
เทวดา มาร พรหม ใครๆ ในโลกนี้
- ๒) มีบริวารมาก
- ๓) มีอายุยืนยาว
- ๔) ได้ของที่ควรบริโภคอันประณีต มีรสอร่อยและได้น้ำที่ควรดื่ม
- ๕) มีบริวารช่วยเหลือเป็นอย่างดี
- ๖) เป็นผู้เลิศ ยอด ประเสริฐ กว่าใครๆ ในโลก
- ๗) ได้รับปัจจัยเร็วพลัน
- ๘) เป็นเลิศยอดด้วยปัญญา
- ๙) มีผิวพรรณงามดั่งทอง ได้ผ้าเนื้อดี
- ๑๐) เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวย มีทรัพย์มาก
- ๑๑) ไม่เสื่อมจากศรัทธา ไม่เสื่อมจากศีล ไม่เสื่อมจากการฟังธรรม ไม่เสื่อมจาก
การเสวยสละให้เป็น ไม่เสื่อมจากปัญญา ไม่เสื่อมจากอริยทรัพย์ทั้งปวง
- ๑๒) มีโรคน้อย มีความลำบากน้อย
- ๑๓) เป็นที่รักของมหาชนทั้งหลาย
- ๑๔) เป็นผู้นำของมหาชนทั้งหลาย
- ๑๕) เป็นที่ประพฤติตามของมหาชนทั้งหลาย
- ๑๖) บริษัทไม่แตกแยกกัน มีความสามัคคีกัน
- ๑๗) มีวาจาเป็นที่รัก เป็นที่เชื่อถือของมหาชนทั้งหลาย

^{๔๘}ที่.สี. ๙/๓๙๓/๑๖๕.

๑๘) ข้าศึกภายในคือ ราคะ โทสะ โมหะ หรือศัตรูภายนอกคือสมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม ใครๆ ในโลกนี้ ไม่อาจกำจัดได้

๑๙) มีทายาทมาก ทายาทมีจำนวนหลายพัน

๒๐) มีบริวารสะอาดจากกิเลสเป็นจำนวนมาก^{๔๙}

ผู้ปฏิบัติจะรักษาศีลประเภทอะไร ระดับไหนของบุคคลใด เมื่อนำมาประพจน์ปฏิบัติรักษาดีแล้ว ย่อมจะทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ ความเป็นปกติสุขมีจิตใจที่บริสุทธิ์ได้ การรักษาศีลก็เพื่อมีจุดมุ่งหมายจะทำให้เกิดสมาธิได้ง่าย เป็นพื้นฐานแรกของผู้ปฏิบัติ เพื่อที่จะนำเข้าสู่ในขั้นสมาธิ อันเป็นความตั้งมั่นแห่งจิต จนสามารถนำไปสู่จุดหมายสูงสุด ในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ ปัญญาความรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาวะธรรม การเข้าไปสู่เหตุแห่งความ หลุดพ้นดับสิ้นกิเลสตัณหาทั้งปวง คือ พระนิพพาน

ธรรมชาติของมนุษย์ คือ ผู้ที่มีร่างกาย มีจิตวิญญาณ มีสภาวะที่เกิดเอง มีอยู่เองเป็นเอง ตามเหตุสภาวะปัจจัย มีความโลภ มีความโกรธ มีความหลง ตามปรัชญาทั้งหลายหมายถึง กฎของธรรมชาติที่มีความเป็นไปตามธรรมชาติของมันเอง ได้รับผลของการกระทำเองมนุษย์เป็นผู้ที่ฝึกได้ เรียนรู้ได้ พัฒนาได้ ซึ่งมนุษย์ถือเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก กำเนิดมนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญา มนุษย์นั้นถือกำเนิดมาจากกรรมที่เป็นเหตุให้ทุกคนเกิดมาบนพื้นโลกใบนี้ ในภวสูตรกล่าวว่า พื้นฐานชีวิตมี ๓ อย่าง คือ มีกรรมเป็นพื้นพิภพของชีวิต มีวิญญาณเป็นพืชพันธุ์ของชีวิต และมีกิเลส คือ ตัณหาความทะยานอยากเป็นน้ำเชื้อของชีวิตสัตว์ ในสิ่งทั้ง ๓ อย่างนี้ ยังมีอยู่ตราบใด ก็ต้องสร้างชีวิตขึ้นมาตราบนั้น ประเภทของมนุษย์ แบ่งมนุษย์โดยธรรมชาติที่มีความแตกต่างกัน ๔ ประเภท คือ มนุษย์ที่ฝึกได้เร็ว มนุษย์ที่ฝึกได้ระดับกลาง มนุษย์ที่ฝึกได้ช้าและมนุษย์ที่ฝึกไม่ได้เลย ส่วนด้านจิตใจของมนุษย์แต่ละประเภทนั้น ก็มีความสูงและความต่ำของจิตใจตามประเภทของมนุษย์นั้นๆ หน้าที่ของ มนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญา จะต้องประกอบด้วยกิจการ และหน้าที่ที่ต้องทำ ที่ควรทำ ซึ่งหน้าที่นั้น เป็นหน้าที่โดยกำเนิด เช่น หน้าที่ลูก หน้าที่พ่อแม่ เป็นต้น และเป็นหน้าที่โดยตำแหน่ง เช่น หน้าที่เป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น มนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวพุทธปรัชญา คือ การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่รู้จักอบรมใจของตนเองในเรื่องของการกระทำอันสำเร็จแล้วแต่ใจ การที่จะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในความหมายพุทธปรัชญาในที่นี้ เน้นในเรื่องของการนำเอาหลักธรรมต่างๆ ที่สำคัญในการดำเนินชีวิตมาพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เพื่อการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขและเข้ากับสังคมได้เป็นอย่างดีประโยชน์ของมนุษย์ที่สมบูรณ์ การที่มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์จะช่วยให้เกิดประโยชน์แก่ตนและส่วนรวม ในแง่ประโยชน์ส่วนตนนั้น บุคคลที่เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีศีล ๕ บริบูรณ์ เป็นต้นนั้น ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ขบใจของเพื่อนมนุษย์ ในแง่ส่วนรวม การปฏิบัติตามหลัก ธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีศีล ๕ บริบูรณ์ เป็นต้นดังกล่าวมานั้น จะช่วยสร้างความสามัคคี สร้างความปรองดอง สร้างความรักสร้างใจ และความไว้วางใจ และสร้างความเคารพนับถือในหมู่คณะ ให้ร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ของตน การเป็นมนุษย์สมบูรณ์จะช่วยให้มนุษย์รู้จัก ภาระหน้าที่

^{๔๙}ที่.ปา. ๑๑/๑๒๗/๑๓๑.

ที่ควรทำของตน เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดในการดำเนินชีวิต คุณธรรมและจริยธรรมเหล่านั้นจะเป็นหลักที่เข้ามาแก้ไขปัญหาของมนุษย์ที่ยังมีอยู่ในสังคมปัจจุบัน

ฉะนั้น หลักธรรมที่จะทำมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์จึงมีความจำเป็นและที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม หลักธรรมเหล่านี้จึงเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดแก่ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามเพื่อให้มนุษย์นั้นมีการพัฒนาตนทั้งทางด้านกาย ทางด้านวาจา และทางด้านใจ เพื่อให้มนุษย์มีการเจริญกุศลกรรมทำแต่ความดี ทำแต่ฝ่ายดี ให้เกิดประโยชน์แก่ตนและส่วนรวมอย่างสูงสุด ซึ่งหลักธรรมเหล่านั้นเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตั้งแต่หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นต้น คือ เบญจศีล-เบญจธรรม หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นกลาง คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ จนถึงหลักการปฏิบัติเพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นสูง คือ มรรคมีองค์ ๘

๒.๑๓ สรุป

หน้าที่ของความเป็นชาวพุทธในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า เป็นสิ่งที่ต้องทำเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หรือกิจอย่างใดอย่างหนึ่งที่จำเป็นต้องทำ เพราะหน้าที่ของชาวพุทธ คือ พัฒนาตนให้ตามหลักเบญจศีลขเบญจธรรม เป็นต้น การทำหน้าที่ของตนเองให้ดีที่สุด เต็มศักยภาพ ตามความรู้ความสามารถ โดยไม่มุ่งผลตอบแทนเกินไป และต้องมีความกตัญญูกตเวที ซึ่งเป็นเครื่องหมายของชาวพุทธที่ดี สังคมชาวพุทธและสังคมโลกต้องการ เพราะหน้าที่ต้องกระทำ ได้แก่ ศาสนา ชาติ พระมหากษัตริย์ บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ญาติพี่น้อง มิตรสหาย และบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ความสำคัญของหน้าที่ชาวพุทธมีความสำคัญ จึงชื่อว่า เป็นสิ่งจำเป็นที่สุดของชาวพุทธทุกๆ คน จะต้องศึกษาให้เข้าใจดี และพร้อมอยู่เสมอที่จะปฏิบัติได้ ในเมื่อตนได้รับหน้าที่นั้นๆ เพราะหน้าที่นี้ก็คือตัวธรรมะนั้นเอง ผู้ใดปฏิบัติหน้าที่ของคนถูกต้อง ผู้นั้นได้ชื่อว่าปฏิบัติธรรมะ ผู้ใดปฏิบัติธรรมะ ผู้นั้นชื่อว่าบูชาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า และเมื่อทุกคนได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนถูกต้องครบบริบูรณ์ตนเองย่อมได้ลาภ ยศ สรรเสริญและความสุขตามสมควรแก่การปฏิบัติอย่างแนบเนียน และสังคมตลอดจนประเทศชาติก็ย่อมได้รับความร่มเย็นเป็นสันติสุขโดยทั่วกันอย่างถาวรลักษณะหน้าที่ของมนุษย์ ความดีสูงสุดของชีวิมนุษย์ เป็นการค้นหาหลักเกณฑ์เพื่อตัดสิ้นความประพฤติของมนุษย์ว่า การกระทำอย่างไรถือว่าถูกต้องไม่ถูกต้อง ดีหรือไม่ดี ควรหรือไม่ควรอย่างไร การทำหน้าที่ของตนได้ดียังไรก็ย่อมขึ้นอยู่กับความประพฤติทางกาย และวาจา ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่าลักษณะและหน้าที่ของชาวพุทธสมบูรณ์แบบหรือมนุษย์ที่ทรงคุณค่าได้ ๓ ประเด็น คือ ๑) เป็นไปเพื่อความ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ ๒) เป็นไปเพื่อความอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และ ๓) เพื่ออุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวพุทธจะต้องไม่ลืมหน้าที่ในการรักษาศีล ศีล คือ การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย เป็นการรักษาศีลตามระเบียบวินัย หรือข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว เดิมเรียกว่าสิกขาบท ๕ เป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตนเพื่อสร้างหลักความมั่นคงให้แก่ชีวิตชาวพุทธ และสุดท้ายหน้าที่ของชาวพุทธต่อคำสอนที่สามารถนำมาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างสงบสุข

บทที่ ๓

พรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท และได้ศึกษาเกี่ยวกับความหมาย ประเภท พรหมชาลสูตรตามขอบเขตของหลักพุทธปรัชญาเถรวาท ดังนี้

๓.๑ ความหมายของพรหมชาลสูตร

พรหมชาลสูตรฝ่ายเถรวาท หมายถึง ข่ายที่ทำให้สมณพราหมณ์หลงอยู่ในความเห็นผิด (ทิฏฐิ ๖๒ ประการ) จนต้องติดข้องอยู่กับเวียนวายเป็นเกิด ดังพระสูตรว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งกำหนด ชั้นส่วนอดีตก็ดี กำหนดชั้นส่วนอนาคตก็ดี กำหนดชั้นทั้งส่วนอดีต ทั้งส่วนอนาคตก็ดี มีความเห็นตามชั้นทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคต ปราภวชั้นทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคต กล่าวคำแสดงวาทะหลายชนิด สมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมด ถูกทิฏฐิ ๖๒ อย่างเหล่านั้นแหละเป็น ดุจข่ายคลุมไว้ อาศัยอยู่ในข่ายนี้แหละ เมื่อผูกก็ผูกอยู่ในข่ายนี้ ติดอยู่ในข่ายนี้ ถูกข่ายคลุมไว้ เมื่อผูกก็ผูกอยู่ในข่ายนี้ เปรียบเหมือนชาว ประมงหรือลูกมือชาวประมงผู้ฉลาด ใช้แหตาดึงทอดลงยังหนองน้ำเล็กๆ เขาคิดอย่างนี้ว่า บรรดาสัตว์ใหญ่ๆ ในหนองนี้ทั้งหมด ถูกแหคลุมไว้ ติดอยู่ในแห เมื่อผูกก็ผูกอยู่ในแห ติดอยู่ในแหนี้ ถูกแห คลุมไว้ เมื่อผูกก็ผูกอยู่ในแห ฉันทิดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะ หรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทันั้น กำหนดชั้นส่วนอดีตก็ดี กำหนดชั้นส่วนอนาคตก็ดี กำหนดชั้นทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคตก็ดี มีความเห็นตามชั้นทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคต ปราภวชั้นทั้งส่วนอดีต ทั้งส่วนอนาคต กล่าวคำแสดงวาทะหลายชนิด สมณะหรือพราหมณ์ เหล่านั้นทั้งหมด ถูกทิฏฐิ ๖๒ อย่างเหล่านั้น แหละเป็นดุจข่ายคลุมไว้ อาศัย อยู่ในข่ายนี้ แหละ เมื่อผูกก็ผูกอยู่ในข่ายนี้ ติดอยู่ในข่ายนี้ ถูกข่ายคลุมไว้ เมื่อผูกก็ผูกอยู่ในข่ายนี้

พระสูตรนี้ของฝ่ายเถรวาทจึงมีชื่อสอดคล้องไปในทางเดียวกัน กล่าวคือ ฝ่ายเถรวาทยังเรียกพรหมชาลสูตรว่า อตถชาล ฌัมมชาล ทิฏฐิชาล และอนุตรสังคมิชย หรือชัชชนะในสงครามอันมิอาจประมาณได้ คือ ชัชชนะเหนือทิฏฐิอันสุดโต่ง และไม่นำไปสู่การหลุดพ้นทั้งปวง

๓.๒ ศีลและทิฏฐิในพรหมชาลสูตร

ศีล คืออะไร ศีลมีกี่ระดับ แต่ละระดับมีข้อปฏิบัติอย่างไร และทิฏฐิ คืออะไร ในที่นี้หมายถึงทิฏฐิแบบไหน มีทั้งหมดเท่าไร ทิฏฐิเบื้องต้นกล่าวถึงเรื่องไร ทิฏฐิเบื้องต้นปลายกล่าวถึงเรื่องอะไร ความสงสัยทั้งหมดนี้ จักได้กล่าวอธิบายในพรหมชาลสูตร โดยลำดับ ดังนี้

พรหมชาลสูตร ว่าด้วยข่ายอันประเสริฐ คำว่า ข่ายอันประเสริฐ หมายถึง พระสัพพัญญุตญาณของพระพุทธเจ้า ที่เป็นเหตุให้ทรงรู้ทิฏฐิหรือลัทธิต่างๆ ที่แพร่หลายอยู่ในสมัยพุทธกาลอย่างแจ่มแจ้งโดยมีชื่อเรียกอีก ๔ ชื่อ คือ อตถชาลสูตร (ข่ายแห่งประโยชน์) ฌัมมชาลสูตร (ข่ายแห่งธรรม) ทิฏฐิชาลสูตร (ข่ายแห่งทิฏฐิหรือลัทธิ)^๑ และสังคามิชยสูตร (ตำราพิชัยสงครามใช้สู้มาร

^๑ที่.สี. ๙/๑/๑.

ทั้งหลาย) พระพุทธเจ้าพร้อมหมู่พระสงฆ์ขณะเดินทางระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทานั้น มีปริพาชกชื่อ สุปปียะ ซึ่งกล่าวติเตียนพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ มีศิษย์ชื่อ พรหมทัตตามนพ เดินตามหลังไปอยู่นั้นกล่าวสรรเสริญฯ เมื่อเข้าสู่ที่พักแรมตอนกลางคืน พวกภิกษุจึงนำเรื่องศิษย์ กับอาจารย์กล่าวขัดแย้งกันสู่การสนทนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาและทรงทราบเรื่องจึงตรัสเตือนไม่ให้โกรธ เมื่อมีผู้ติเตียนไม่ให้ยินดีหรือเล็ง เมื่อมีผู้สรรเสริญแล้วตรัสสอนว่า คนอาจกล่าวชมเชยพระองค์ด้วยศีล ๓ ชั้น คือ ศีลอย่างเล็กน้อย ศีลอย่างกลาง และศีลอย่างใหญ่ ดังนี้^๒

“ภิกษุทั้งหลาย ถึงคนพวกอื่นจะฟังกล่าวติเตียนเรา กล่าวติเตียนพระธรรม หรือกล่าวติเตียนพระสงฆ์ก็ตาม พวกเธอไม่ควรผูกอาฆาตแค้นเคืองขุ่นใจในคนพวกนั้น” ภิกษุทั้งหลาย ถึงพวกคนเหล่าอื่นจะฟังกล่าวยกย่องเรา กล่าวยกย่องพระธรรม หรือกล่าวยกย่องพระสงฆ์ก็ตาม พวกเธอไม่ควรทำความรื่นเริงดีใจหรือกระหยิ่มใจต่อพวกเขา^๓ พระพุทธองค์ ตรัสว่า ข้อที่ปุถุชนกล่าวยกย่องตลาคต ก็ฟังกล่าวด้วยเรื่องเล็กน้อยต่ำต้อยเพียงเรื่องระดับศีลเท่านั้น”^๔ ซึ่งจะได้กล่าวถึงเรื่องศีลและทิวฏฐิ ในพรหมชาลสูตร

๓.๓ ศีลในพรหมชาลสูตร

ศีล คือ ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานที่ควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม มีความปกติสุขและไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกันของบุคคลในสังคม ในพรหมชาลสูตร พระพุทธเจ้าทรงประกาศศีล ๓ ระดับ คือ จุฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล สำหรับพระภิกษุเป็นศีลที่สอดคล้องกับศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และศีล ๒๒๗ ซึ่งมุ่งเน้นเป็นหลักปฏิบัติสำหรับบรรพชิต คือ การรักษาพรหมจรรย์เรื่องศีล ๓ ระดับพระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างแล้วทรงชี้ให้เห็นว่าปุถุชนที่กล่าวยกย่องพระองค์นั้น อาศัยศีลเป็นสาเหตุทั้งสิ้น โดยบางคนยกย่องเพราะจุฬศีลบ้าง เพราะมัชฌิมศีลบ้าง หรือเพราะมหาศีลบ้างศีลทั้ง ๓ ระดับ ได้แก่

๑) ศีลอย่างเล็กน้อย (จุฬศีล)

ศีลอย่างน้อยมีทั้งหมด ๒๖ ข้อ บางข้อมีความสอดคล้องกับศีล ๕ และศีล ๘ ในปัจจุบัน เช่น

- ๑) เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ ประพฤติล่วงพรหมจรรย์
- ๒) การพูดเท็จ พูดคำส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดคำเพ้อเจ้อ
- ๓) เว้นขาดจากการทำลายพืชและต้นไม้
- ๔) ฉันทนเดียว เว้นการฉันทนในราตรี งดจากการฉันทนในเวลาวิกาล เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการเล่น อันเป็นข้าศึกแก่กุศล เว้นขาดจากการทัดทรงประดับและตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอมและเครื่องประเทืองผิว เว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ เว้นขาดจากการรับทองและเงิน

^๒ กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม, พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๑.

^๓ ที.สี. ๙/๕/๓.

^๔ ที.สี. ๙/๒๗/๑๐.

๕) เว้นขาดจากการรับข้าวเปลือกดิบ เนื้อดิบ เว้นขาดจากการรับหญิง หรือหญิงรุ่มสาว เว้นขาดจากการรับทาสีและทาส เว้นขาดจากการรับแพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา เว้นขาดจากการรับไร่นา สวน

๖) เว้นขาดจากการชักสือ การซื้อ การขาย การโกงด้วยตราชั่ง การโกงด้วยของปลอมและการโกงด้วยเครื่องตวงวัด การรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง เว้นขาดจากการตัด (มือ เท้า) การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้น และการกรรโชก

๒) ศิลอย่างกลาง (มัชฌิมศิลป์)

ศิลปะอย่างกลางมีทั้งหมด ๑๐ ข้อ บางข้อมีความสอดคล้องกับศิลปะ ๘ และศิลปะ ๑๐ ในปัจจุบัน ได้แก่

๑) เว้นขาดจากการพรากรพิชคามและภุตคาม ๗๗ พิชคาม หมายความว่าถึง พิชพันธ์ จำพวกที่ถูกพรากรจากที่แล้ว ยังสามารถงอกขึ้นได้อีกและภุตคาม หมายความว่าถึง ของเขียวหรือพิชพันธ์ อันเกิดอยู่กับที่มี ๕ ชนิด คือ ที่เกิดจากเหง้า เช่น กระชาย, เกิดจากต้น เช่น โป, เกิดจากตา เช่น อ้อย, เกิดจากยอด เช่น ผักชี, เกิดจากเมล็ด เช่น ข้าว เป็นต้น

๒) เว้นขาดจากการการบริโภคของที่สะสมไว้ เช่น สะสมข้าว น้ำ ผ้า ยาน ที่นอน เครื่องประหินผิวของหอมและอามิส

๓) เว้นขาดจากการละเล่นหลายชนิด เช่น การฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี

๔) เว้นขาดจากการชวนช่วยในการเล่นการพนัน

๕) เว้นขาดจากที่นอนอันสูงใหญ่

๖) เว้นขาดจากการประดับตกแต่งร่างกาย

๗) เว้นขาดจากเดรัจฉานกถา

๘) เว้นขาดจากการพูดพุ่มเอียงแก่งแย่งกัน

๙) เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร (การประกอบพุทธกรรมและการรับใช้)

๑๐) เว้นขาดจากการพูดหลอกลวงและการพูดเลียบเคียง^๕

๓) ศิลอย่างใหญ่ (มหาศิลป์)

อย่างใหญ่มีทั้งหมด ๗ ข้อ เป็นศิลปะที่มีความสอดคล้องกับภิกษุศิลป์ ๒๒๗ และภิกษุณีศิลป์ ๓๑๑ ในปัจจุบัน ได้แก่

๑) เว้นขาดจากการเลียงชีพผิดหรือมิจฉาชีพด้วยติรัจฉานวิชา หรือเดรัจฉานวิชา เช่น ทำนายอวัยวะ ทำนายโชคกลาง ทำนายฝัน พิธีเบิกแว่น เวียนเทียน วิชาทำเสน่ห์ วิชาตั้งศาล พระภูมิ เป็นต้น

๒) เว้นขาดจากการเลียงชีพผิดด้วยเดรัจฉานวิชา เช่น ทำนายลักษณะแก้วมณี ลักษณะไม้พลอง ลักษณะผ้า ลักษณะศัสตรา เป็นต้น

๓) เว้นขาดจากการเลียงชีพผิดด้วยเดรัจฉานวิชา เช่น ดูฤกษ์ยามตราทัพว่า พระราชาจักเสด็จหรือไม่เสด็จ

^๕ที่.ส. ๙/๔๑/๗๘.

๔) เว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดด้วยเดรัจฉานวิชา เช่น พยากรณ์ว่า จักมีจันทรคราส สุริยคราส เป็นต้น

๕) เว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดด้วยเดรัจฉานวิชา เช่น พยากรณ์ว่า ฝนจะดี ฝนจะแล้ง

๖) เว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดด้วยเดรัจฉานวิชา เช่น ให้ฤกษ์อวามงคล และ วิวาห มงคล

๗) เว้นขาดจากการเลี้ยงชีพผิดด้วยเดรัจฉานวิชา เช่น การบนบานแก้บน ร่ายมนตร์ ขับผี ตั้งศาลพระภูมิ เป็นต้น^๖ คำว่า ตีรัจฉานวิชา คือ ถ้อยคำ อันขวางทางไปสู่สวรรค์ และนิพพาน หมายถึง เรื่องราวที่ภิกษุไม่ควรนำมาเป็นข้อถกเถียงสนทนากัน ฝรั่งใช้ คำว่า Low Arts เมื่อพิจารณาตามศัพท์ “ตีรัจฉาน” ซึ่งแปลว่า “ไปขวาง” ก็หมายความว่า วิชาเหล่านี้ขวางหรือไม่เข้ากับความเป็นสมณะมิได้ หมายความว่า เป็นวิชาของสัตว์เดรัจฉาน เพราะฉะนั้น ถ้อยคำ ที่พระไม่ควรพูด จึงจัดเป็นตีรัจฉานกถา คือ ถ้อยคำ ที่ขวางหรือขัดกับสมณสาธูป วิชาที่พระไม่ควรเกี่ยวข้อง จึงจัดเป็นตีรัจฉานวิชา คือ วิชาที่ขวางหรือขัดกับพระ ส่วนสัตว์เดรัจฉานที่มีชื่ออย่างนั้น เพราะเพ่งกิริยาที่ไม่ได้ตั้งตัวตรงเดินไปอย่างคน แต่เอาตัวลงเอาศีรษะไปก่อน เมื่อไม่ได้ไปตรงก็ชื่อว่า ไปขวาง

๓.๔ ทิฏฐิในพรหมชาลสูตร

ทิฏฐิ แปลว่า ความเห็นในพระพุทธศาสนาใช้ในความหมายเดียวกับ “มิจฉาทิฏฐิ” คือ ความเห็นผิด หมายถึง ความเชื่อถือลัทธิทฤษฎีความเข้าใจตามแนวเหตุผลข้อที่เข้ากับความเห็นของตน รวมถึงอุดมการณ์โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ต่างๆ ตลอดจนทัศนะพื้นฐานที่สืบเนื่องมาจากความเห็นความเข้าใจและความใฝ่นิยมเหล่านั้น

ในหนังสือพุทธธรรมของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^๗ ได้กล่าวไว้ว่า นอกจากศีลแล้ว ในพรหมชาลสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้า ยังตรัสถึงทิฏฐิ ๖๒ ประการ ซึ่งทรงรวบรวมมาจากความคิดเห็นของคนในสังคมสมัยนั้นอย่างเป็นระบบระเบียบวางเป็นหลักศึกษา เพื่อจะทรงชี้ว่าเป็นลัทธิที่ไม่ได้ทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ เป็นหนทางที่สุดโต่ง มิใช่มีขมิมาปฏิบัติ ซึ่งทิฏฐิต่างๆ เหล่านั้น เป็นความเข้าใจของสมณพราหมณ์ ซึ่งไม่มีความรู้แท้จริง เป็นความดิรนของคนมีตัณหาเท่านั้น เป็นความเห็นที่ผิดแผกจากหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนาทิฏฐิ ๖๒ ประการ ดังนี้

๓.๕ ทิฏฐิ ๖๒ ประการ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงถึงความเห็นผิด ๖๒ ประการ ของสมณพราหมณ์ในครั้งนั้น คือ พวกที่มีความเห็นปรารถนาเบื้องต้นของสิ่งต่างๆ ว่าเป็นมาอย่างไร (อุปพันตักปัปกะ) ๑๘ ประเภท กับพวกที่มีความเห็นปรารถนาเบื้องปลายของสิ่งต่างๆ ว่าจะลงสุดท้ายอย่างไร (อปันตักปัปกะ) ๔๔ ประเภท (รวมเป็น ๖๒) ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า

^๖ที่.สี. ๙/๔๗/๘๔.

^๗พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๔๐๘.

“ภิกษุทั้งหลายมีธรรมเหล่าอื่นอีกที่ลึกซึ้งเห็นได้ยากรู้ตามได้ยากสงบประณีตใช้เหตุผล คาคคเนเอาไม่ได้ละเอียดรู้ได้เฉพาะบัณฑิตซึ่งตถาคตรู้แจ้งได้เองแล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตามอันเป็น เหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริงก็ธรรมที่ลึกซึ้งเห็นได้ยากรู้ตามได้ยากอันเป็น เหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตตามความเป็นจริง” แล้วตรัสถึงทิวฎีหรือทฤษฎี ๖๒ ซึ่งสามารถ จัดเป็นกลุ่มแนวคิดได้ ๒ กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มปุพพัตถกัปปีกวาหะ (ลัทธิที่กำหนดชั้นนรกส่วนอดีต) ๑๘ ลัทธิและกลุ่มอปรินตกัปปีกวาหะ (ลัทธิที่กำหนดชั้นนรกส่วนอนาคตและปัจจุบัน) ๔๔ ลัทธิ ดังต่อไปนี้

๑) ความเห็นปรารภเบื้องต้น

ทิวฎีที่เป็นความเห็นปรารภเบื้องต้น (ปุพพัตถกัปปีกะ) เป็นการแสดงความเชื่อถือเรื่อง อตตาทา (ตัวตน) และเรื่องโลก คือ ภพ ภูมิต่างๆ ที่คนและสัตว์ไปถือกำเนิดและอาศัยอยู่ในส่วนอดีตนั้นเอง เช่น พวกหนึ่งเห็นว่าเที่ยง เพราะพวกเขาระลึกชาติก่อนของตนได้มี ๔ พวก ตามระยะเวลาสั้นยาว ที่ตนระลึกชาติได้จัดเป็นพวกสี่สวดวาที คือ พวกที่มีความเห็นว่าอัตตาทาและโลกเที่ยง เป็นต้น

ทิวฎีหรือความเห็นประเภทนี้ (ปุพพัตถกัปปีกะ) ที่มี ๑๘ นั้นแบ่งออกเป็น ๕ หมวด ได้แก่ หมวดที่เห็นว่าเที่ยง (สี่สวดวาหะ) ๔ หมวด ที่เห็นว่าบางอย่างเที่ยงบางอย่างไม่เที่ยง (เอกัจจสี่สวดิกะ เอกัจจจสี่สวดิกะ) ๔ หมวด ที่เห็นว่ามีที่สุดและหาที่สุดมิได้ (อันตานันติกะ) ๔ หมวด ที่พูดชัดส่าย ไม่ตายตัว เหมือนปลาไหล (อมราวิกเขปิกะ) ๔ และหมวดที่เห็นว่าสิ่งต่างๆ มีขึ้นเองโดยไม่มีเหตุ (อิจจสมุปปันนะ) ๒ รวมเป็น ๑๘

๒) ความเห็นปรารภเบื้องปลาย ๔๔

ทิวฎีที่เป็นความเห็นปรารภเบื้องปลาย (อปรินตกัปปีกะ) เป็นการแสดงความเชื่อถือ เรื่องอัตตาทา (ตัวตน) และเรื่องโลก คือ ภพ ภูมิต่างๆ ที่คนและสัตว์ไปถือกำเนิดและอาศัยอยู่เป็นลัทธิ ที่แสดงพรรณณะเรื่องขันธ (ชีวิต) ในอนาคตและปัจจุบันที่มี ๔๔ นั้นแบ่งออกเป็น ๕ หมวด ได้แก่ หมวดที่เห็นว่า มีสัญญาความจำได้ หมายถึง (สัญญาวาหะ) ๑๖ หมวดที่เห็นว่าไม่มีสัญญา (อสัญญาวาหะ) ๘ หมวดที่เห็นว่าไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ (เนวสัญญาสัญญาวาหะ) ๘ หมวดที่เห็นว่าขาดสูญ (อุจเฉทวาหะ) ๗ หมวดที่เห็นว่าสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบัน (ทิวฎีธัมมนิพพานวาหะ) ๕ รวมเป็น ๔๔

ในที่สุด ได้ตรัส สรุปว่า สมณพราหมณ์ทุกคนที่มีทิวฎีความเห็นต่างๆ รวม ๖๒ ประการ เหล่านี้ย่อมได้เสวยอามรณ์ เพราะอาศัยอายตนะสำหรับถูกต้อง ๖ อย่าง (คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) เพราะเหตุที่เสวยอามรณ์ จึงเกิดตัณหาความทะยานอยาก เพราะเหตุที่มีความทะยานอยากจึงมีความยึดมั่นถือมั่น เพราะเหตุที่มีความยึดมั่นถือมั่นจึงมีภพ คือ ความมี ความเป็น เพราะเหตุที่มีความมีความเป็น (ภพ) จึงมีชาติ คือ ความเกิด เพราะเหตุที่มีความเกิด จึงมีความแก่ ความตาย ความเศร้าโศกคร่ำครวญ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ และความคับแค้นใจ (ปฏิจจสมุปบาท) สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมติดอยู่ในข่ายแห่งความเห็นทั้ง ๖๒ นี้ เหมือนปลาติดข่าย ฉะนั้น

จากพุทธพจน์ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ทิวฎีทั้ง ๖๒ ของพวกพราหมณ์นั้น เป็นไปตาม ขบวนการปฏิจจสมุปบาทสายเกิดทุกชั้นนั่นเอง ทรงอุปมาว่า พวกสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถูกทิวฎี ๖๒

^๕ที่.สี. ๙/๒๘/๑๑.

^๖ที่.สี. ๙/๔๔/๔๕.

นี้ ซึ่งเป็นจุดตาย่ายปกคลุมเอาไว้ ตกอยู่ในตาข่ายนี้ เมื่อโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในตาข่ายนี้ติดอยู่ในตาข่ายนี้เองเปรียบเหมือนชาวประมงหรือลูกมือชาวประมงผู้ชำนาญ ใช้แหตักที่ทอดลงหนองน้ำเล็กๆ เขาคิดว่าบรรดาสัตว์ตัวใหญ่ในหนองน้ำแห่งนี้ ทั้งหมดถูกแหครอบเอาไว้อยู่ในแหนี้ เมื่อผูกขึ้นก็ผูกอยู่ในแหนี้ติดอยู่ในแหนี้ถูกครอบเอาไว้ในแหนี้ ภายของพระองค์ขาดค้นหาที่พาไปสู่ภพเสียแล้วเทวดาและมนุษย์จักเห็นกายของตถาคตได้ชั่วเวลา ยังดำรงอยู่หลังจากกายแตกสลายไปเพราะสิ้นชีวิตแล้วเทวดาและมนุษย์จักไม่เห็นกายนั้นอีก เปรียบเหมือนผลมะม่วงที่หลุดจากขั้ว เมื่อแสดงธรรมจบ พระอานนท์ได้ทูลถามชื่อธรรมบรรยายนี้ พระองค์ตรัสว่า “อานนท์เธอจงจำธรรมบรรยายนี้ว่า ข่ายแห่งประโยชน์ (อรรถชาละ) ก็ได้ข่ายแห่งธรรม (ธรรมชาละ) ก็ได้ข่ายแห่งสัพพัญญุตญาณอันประเสริฐ (พรหมชาละ) ก็ได้ข่ายแห่งทิวา (ทิวาชาละ) ก็ได้ตำราพิชัยสงคราม (สงครามวิชัย) อันยอดเยี่ยมก็ได้”^{๑๐}

สรุปว่า ทิวาทิศหรือลัทธิทั้ง ๖๒ อย่างนี้ เป็นเรื่องแสดงความเชื่อถือเรื่องอัตตา คืออาตมมันที่ศาสนาพราหมณ์ ถือว่า สืบทอดมาจากพระพรหม (พรหมันหรือปรมาตมัน) และเรื่องโลกคือ ภพภูมิต่างๆ ที่สัตว์ถือกำเนิดและอาศัยอยู่ ซึ่งเป็นกระแสแห่งความเชื่อที่มีการสืบทอดกันมาอย่างช้านาน

ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับศีลและทิวาในพรหมชาลสูตรกับสังคัมปัจจุบัน ๔ ประเด็น ดังนี้

๑) เหตุใดจึงต้องนำพรหมชาลสูตรมาแสดงไว้เป็นพระสูตรแรกในพระสูตรตันตปิฎก พระสูตรในพระสูตรตันตปิฎก มิได้ถูกเรียบเรียงตามกาลเวลาที่พระสูตรถูกแสดงแต่ถูกจัดเรียบเรียงเป็นหมวดหมู่ตามความเหมาะสม พระสูตรแรกที่ถูกแสดงไว้ในพระสูตรตันตปิฎก คือ “พรหมชาลสูตร” อยู่ในพระสูตรตันตปิฎก มีข้อสังเกตว่า พระพุทธเจ้า ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรไว้ เป็นพระสูตรแรกหลังตรัสรู้ เหตุใดจึงไม่นำธัมมจักกัปปวัตตนสูตรมาแสดงเป็นพระสูตรแรกในพระสูตรตันตปิฎก แต่กลับนำพรหมชาลสูตรมาแสดงไว้เป็นพระสูตรแรก

ไม่ใช่ความเห็นที่ถูกสิ่งใดไม่ถูกต้อง เป็นการให้ผู้เริ่มศึกษาได้พิจารณาความเห็นเดิมของตนว่าตนเองอยู่ในขอบข่ายของทิวา ๖๒ ประเภทนี้ ประการใดบ้างหรือไม่ ทรงตรัสว่า ผู้ที่มีทิวา ๖๒ ประการนี้ ย่อมได้เสวยอารมณ์จากอายตนะทั้ง ๖ มีความยึดมั่นถือมั่นตั้งปลาที่ติดอยู่ในข่าย ผู้ศึกษาจะได้ทราบถึงผลที่เกิดจากเหตุแห่งการมีทิวา ๖๒ ประการนี้ สุตท้ายแล้วจึงทรงตรัสว่า ตถาคตเป็นผู้ถอนค้นหา อันจะทำให้ติดอยู่ในภพได้แล้ว ชี้ให้เห็นว่า มีความเป็นไปได้ที่จะหลุดพ้นจากข่ายแห่งความยึดมั่นถือมั่นนี้ ถือเป็นการปูทางก่อนที่จะเริ่มต้นศึกษาในหลักธรรมต่างๆ และเพื่อให้เข้าใจในเป้าหมายของพุทธศาสนาซึ่งก็คือ ความหลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง ด้วยเหตุผลทั้งปวงที่ได้กล่าวมาดังนี้แล้ว จึงเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะนำพรหมชาลสูตร มาแสดงไว้เป็นพระสูตรแรกในพระสูตรตันตปิฎก เพื่อเป็นทั้งการเปิดใจและเป็นการปูทาง สำหรับผู้สนใจที่จะศึกษาพระสูตรและหลักธรรมข้ออื่นๆ ต่อไป

๒) ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับศีลและทิวาในพระสูตร เมื่อนำมาพิจารณากับความเชื่อในสังคัมไทยปัจจุบัน ซึ่งมีประเด็นที่ควรนำมาวิเคราะห์ ดังนี้

๒.๑ ประเด็นแรก พบว่า การปฏิบัติเกี่ยวกับศีลในสังคัมไทยปัจจุบันนี้มีประเด็นที่มีความสอดคล้องกับสมัยพุทธกาล คือ สังคัมปัจจุบัน ยังมีการฆ่าสัตว์ การฟ้อนรำ ขับร้อง

^{๑๐}ที่.สี. ๙/๑๔๗/๔๗.

การแข่งขันไก่ การชกมวย การเล่นหมากรุก การอบผิว ทำนายลักษณะอวัยวะ ทำนายโชคลาง ทำนายฝัน พิธีบนบาน พิธีแก้บน ร่างมนต์ขับผี ตั้งศาลพระภูมิ ทำกะเทยให้เป็นชาย ทำชายให้เป็นกะเทย ส่วนประเด็นที่แตกต่างเรื่องศีลในสมัยปัจจุบันกับสมัยพุทธกาล ซึ่งมีการประพฤติปฏิบัติอยู่บ้าง แต่ก็น้อย เช่น การบำเพ็ญพรต การทรมานร่างกาย เป็นต้น

๒.๒ ประเด็นที่สอง เรื่องทิวฐิติ (ทัศนะ) คือ ความเห็นหรือความเชื่อในสังคมไทยปัจจุบัน ยังมีความสอดคล้องกับความเชื่อในพรหมชาลสูตร เกี่ยวกับการตายแล้วเกิดหรือการตายแล้วสูญ เช่น การเห็นว่าตายแล้วเที่ยง การตายแล้วสูญ การเชื่อว่ามีพระพรหมเป็นผู้บันดาลให้มีให้เป็นหรือไม่ให้มีไม่ให้เป็นสาเหตุ เนื่องจากคนในสังคมปัจจุบัน ยังมีความเชื่อว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จหรือให้แคล้วคลาดจากภัยอันตรายได้ ซึ่งในปัจจุบันก็ยังมีความเชื่อเช่นนี้อยู่ อนึ่งพระพุทธรูปเจ้าต้องเผชิญกับทิวฐิติต่างๆ ที่คนในสมัยนั้นเชื่อถืออยู่จำนวน ๖๒ เรื่อง ซึ่งมีเนื้อหาสาระสำคัญ ๒ ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง คือ ลัทธิต่างๆ ได้ถูกนำมาอธิบายหลักพุทธธรรม กล่าวคือ การอธิบายว่าทิวฐิติเหล่านั้น เป็นความเชื่อที่ขัดขวางมนุษย์ มิให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตตามนัยของอริยสัจ ๔

ประการที่สอง คือ ประสบการณ์ทางพุทธศาสนาในเรื่องเกณฑ์ตัดสินความถูกต้องของทิวฐิติเห็นได้ว่า พุทธองค์ทรงนำความเชื่อทั้ง ๖๒ ประเภทนั้น มาอธิบายว่าเป็นทัศนะเป็นหลักปรัชญาหรือเป็นหลักลัทธิของเจ้าลัทธิต่างๆ นอกพระพุทธศาสนา

๓) ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับศีลและทิวฐิติในพระสูตรนี้ เป็นพื้นฐานแห่งสิทธิมนุษยชนเพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างอิสรภาพ เพราะพระพุทธรูปเจ้าตรัสสอนแก่ภิกษุทั้งหลายว่า หากมีใครมาตีเตียนพระรัตนตรัย ก็มีให้โกรธและหากมีใครมาสรรเสริญพระรัตนตรัย ก็มีให้ยินดีหรือเหลืองการเรียบเรียงลำดับของพระสูตรเช่นนี้ ย่อมต้องมีเหตุผลอันลึกซึ้ง ซึ่งพระอรหันต์ทั้งหลายที่ได้ร่วมกันทำการสังคายนา ได้พิจารณาไว้ดีแล้วในที่นี้จะขอวิเคราะห์เหตุผลการนำพรหมชาลสูตรขึ้นแสดงเป็นพระสูตรแรก โดยพิจารณาตามหัวข้อสำคัญในพระสูตรไปตามลำดับดังนี้ มิให้โกรธ เมื่อมีผู้ตีเตียนพระรัตนตรัยและมีให้ยินดี เมื่อมีผู้สรรเสริญพระรัตนตรัย เป็นการเปิดใจผู้เริ่มศึกษาพระพุทธศาสนาว่าพระพุทธรูปเจ้ามิได้ทรงต้องการสรรเสริญหรือยอมรับมิได้ทรงโกรธ หากมีผู้ไม่ยอมรับไม่บังคับให้ศรัทธา หากแต่มีเหตุและผลให้ไปพิจารณาเองจวบจนสติสัมปชัญญะ (ศีลอย่างเล็กน้อยอย่างกลางและอย่างใหญ่) เนื่องจากศีลเป็นบาทฐานของการเริ่มฝึกตนในสังคมชาวพุทธตามหลักของไตรสิกขา พระสูตรเรื่องศีล จึงถูกนำมารวมไว้ในพระสูตรต้นตอปฏิภาณ ที่มณีกาย สีลขันธวรรค เป็นเล่มแรกในหมวดพระสูตรต้นตอปฏิภาณ ทิวฐิติ ๖๒ ประการ (ปรารภเบื้องต้น ๑๘ และเบื้องปลาย ๔๔) ซึ่งแจ้งความเห็นที่ผิดทั้ง ๖๒ ประการ เป็นการปูพื้นฐานในการศึกษาพระพุทธศาสนาต่อไปของคนในสังคมไม่ให้เข้าใจหรือตีความผิดในความเห็นใดความเห็นหนึ่งใน ๖๒ ประการนี้ เพราะทราบแต่เบื้องต้นแล้วว่า สิ่งใดคำสอนนี้สอดคล้องกับแนวคิด อันเป็นพื้นฐานแห่งสิทธิมนุษยชนในเรื่องของการให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ในโลกด้วยอิสรภาพในการพูดและความเชื่อรวมทั้งสิทธิและอิสรภาพ ในความคิดเห็นอันสามารถนำมาปรับใช้กับสังคมปัจจุบันได้ การสอนให้มีความอดทนในการรับฟังความคิดเห็น เพราะหากไม่มีความอดทนในการรับฟังความคิดเห็นจากภาคส่วนต่างๆ หรือจากเสียงส่วนน้อยในสังคมแล้วก็จะมีการใช้กำลังต่อกันในการทำร้ายผู้ที่แสดงความคิดเห็นนั้น เพียงเพราะรับไม่ได้หรือโกรธเคือง หากจะมีผู้มาแสดงความคิดเห็น โดยเฉพาะในทางวิพากษ์วิจารณ์

นอกจากนี้การสอนไม่ให้หลงยินดีเพลิดเพลินไปกับคำสรรเสริญชื่นชมนั้นก็เป็อีกแนวทางหนึ่งในการนำมาปรับใช้กับชีวิต เพราะหากผู้คนที่หลายต่างหลงเพลิดเพลินกับคำชื่นชมแล้ว ก็อาจไม่ทราบถึงความคิดเห็นอีกด้านหนึ่งและทำให้เข้าใจผิดไปได้ว่าตนทำถูกต้องไปเสียทุกอย่าง เพราะสิทธิมนุษยชนจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากบริบทในสังคมไม่ส่งเสริมหรือกลายเป็นการขัดขวางสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของคนในสังคม เพราะเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นนี้จะเป็นฐานก้าวสู่ขั้นต่อไปในการยอมรับความแตกต่างของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของชาติพันธุ์ เพศ ภาษา ศาสนา อุดมการณ์และความแตกต่างหลากหลายอื่นๆ คำสอนของพระพุทธเจ้าดังกล่าวจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยเตือนสติและเป็นเสมือนเข็มทิศชี้ทางให้สังคมในปัจจุบันตระหนักและเข้าใจในสิทธิเสรีภาพดังกล่าว

๔) พรหมชาลสูตร ที่ขนิทาย สีสันธวรรค ที่กล่าวถึงจูฬศีลคำสอนเกี่ยวกับจูฬศีลเป็นพื้นฐานการปฏิบัติที่ดีของมนุษย์ แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับแนวคิดสิทธิมนุษยชนตามคำปรารภในปฎิญาสาฎก ที่ว่าทุกคนย่อมมีสิทธิและอิสรภาพบรรดาที่กำหนดไว้ในปฎิญานี้ โดยปราศจากความแตกต่างไม่ว่าชนิดใดๆ ดังเช่น เชื้อชาติ ผิว เพศ ภาษา ศาสนา การคิดเห็นทางการเมืองหรือทางอื่น เผ่าพันธุ์แห่งชาติหรือสังคมทรัพย์สินกำเนิดหรือสถานะอื่นๆ บุคคลใดๆ จะถูกทรมานหรือได้รับผลปฏิบัติหรือการลงโทษที่โหดร้ายผิดมนุษยธรรมหรือต่ำช้าไม่ได้โดยพระพุทธเจ้า ได้กล่าวว่า หากมีใครคิดจะสรรเสริญพระพุทธเจ้าแล้วเพียงแค่อสรรเสริญการปฏิบัติตนของพระพุทธเจ้าในจูฬศีล ซึ่งเป็นเรื่องพื้นฐานก็เพียงพอที่จะสรรเสริญแล้ว

นอกจากนี้พระพุทธเจ้า ยังสอนให้หยุดการกระทำ โดยการไม่ฆ่าสัตว์และมีเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งปวง การไม่จองจำแสดงให้เห็นถึงการไม่กักขัง หน่วงเหนี่ยว อันเป็นการละเมิดสิทธิในร่างกาย การวางอาวุธ การไม่ฆ่าฟัน การไม่ฆ่าสัตว์ ก็แสดงให้เห็นถึงการวางอาวุธทั้งหลายที่ใช้ในการนำไปทำร้ายผู้อื่น เพื่อให้ผู้อื่นอยู่อย่างปลอดภัย ไม่ต้องกลัวว่าจะมีผู้ใดหยิบอาวุธขึ้นมาทำร้ายกัน

๓.๖ ธรรมยาตราในมหาปริณิพพานสูตร

การปฏิบัติพุทธกิจ พระองค์ทรงมีพุทธปณิธานให้ผู้อื่นพันทุกขจึงเสด็จจาริกไปสถานที่ต่างๆ เพื่อไปแสดงธรรมโปรดกระทั่งถึงวาระสุดท้ายที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร จึงถือเป็น “ธรรมยาตรา” ที่ทรงเสด็จจาริกไปเผยแผ่ธรรมช่วงปลายพุทธกาล ซึ่งพระสังคีติกาจารย์ ได้รวบรวมไว้ในมหาปริณิพพานสูตร

มหาปริณิพพานสูตร ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ก่อนปริณิพพานของพระพุทธเจ้า ซึ่งอธิบายการเสด็จจาริกแสดงธรรมหรือธรรมยาตราครั้งสุดท้าย นับเป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งสำหรับชาวพุทธ การตั้งชื่อว่า มหาปริณิพพานสูตรนั้น ตั้งตามเนื้อหาของพระสูตร เพราะเป็นบันทึกลำดับประมวลเหตุการณ์และประมวลพระธรรมเทศนา ในขบวนเสด็จจาริกแสดงธรรมครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้าตลอดจนเหตุการณ์ในวันเสด็จดับขันธปริณิพพาน การถวายพระเพลิง การแจกพระบรมสารีริกธาตุ และการสร้างพระสถูปดังนี้^{๑๑}

^{๑๑}ที่.ม. ๑๐/๑๓๑/๗๗.

๓.๖.๑ พระสูตร

พระสูตรแบ่งเป็น ๖ ภาณวาร และแบ่งย่อยไปอีก ๔๔ ตอน บางตอนบันทึกไว้โดยย่อและมีรายละเอียดแยกไปตั้งเป็นสูตรหนึ่งต่างหาก เช่น มหาสุทฺธสนสูตรชนวสสุตฺต บางตอนปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่างๆ ของพระสูตรตันตปิฎกแต่ละตอนมีสาระสำคัญ ดังนี้

ตอนที่ ๑-๓ วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์ แคว้นมคธ ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ เพื่อกราบทูลตามรับสั่งของพระเจ้าอชาตศัตรู เพื่อขอทราบที่ศนะของพระพุทธเจ้า เรื่องที่จะไปยึดแคว้นวัชชี มาเป็นเมืองขึ้นมคธรัฐ พระพุทธเจ้าไม่ตรัสตอบโดยตรง แต่กลับตรัสถามพระอานนท์ที่กำลังถวายงานพักอยู่ในขณะนั้นว่า พวกเจ้าวัชชี ยังปฏิบัติตามราชขอพรหานิยธรรม ๗ ประการ^{๑๒} อยู่หรือไม่ เมื่อพระเถระทูลตอบว่า ยังปฏิบัติมั่นอยู่ จึงทรงพยากรณ์ว่า เมื่อพวกเจ้าวัชชียังปฏิบัติอยู่ ก็จักไม่มีใครไปยึดครองหรือทำอะไรได้แล้วได้เล่า อดีตที่พระองค์ตรัสสอนราชขอพรหานิยธรรม แก่พวกเจ้าวัชชี เมื่อวัสสการพราหมณ์รู้ใจความแล้วจึงกราบทูลว่า แม้พวกเจ้าวัชชีปฏิบัติเพียงข้อเดียวใน ๗ ข้อ ก็ไม่มีใครทำอะไรได้ พระเจ้าอชาตศัตรูไม่ควรทำสงครามกับพวกเจ้าวัชชี แต่ควรใช้วิธีทางการทูต ๑๖ หรือไม่ก็ทำให้เจ้าวัชชีแตกสามัคคีกัน ยังดีกว่าแล้วจึงทูลลากลับ หลังจากวัสสการพราหมณ์กลับไปแล้ว พระพุทธเจ้า จึงรับสั่งให้พระอานนท์เรียกประชุมสงฆ์ในกรุงราชคฤห์ ทั้งหมดและได้ตรัสพระธรรมเทศนา ภิขุขอพรหานิยธรรมรวม ๖ หมวด ๑๗ จากนั้น ได้เสด็จพร้อมพระสงฆ์หมู่ใหญ่ลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ไปยังอัมพลัฏฐิกาวัน เสด็จเข้าประทับ ณ ตำนกหลวงแล้วเสด็จต่อไป จนถึงเมืองนาลันทา ประทับที่ปาวาริกัมพวัน แคว้นมคธ

ตอนที่ ๔ พระสารีบุตรเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลถึงความเลื่อมใสที่มีต่อพระองค์ ด้วยอาสาภิวาจา คือ วาจาอันองอาจ ดุจเสียงราชสีห์คำรามว่า “ไม่เคยมี จักไม่มีและย่อมไม่มี สมณะหรือพราหมณ์ผู้อื่น ซึ่งจะมีปัญญาในทางพระสัมโพธิญาณยิ่งกว่าพระผู้มีพระภาค” เมื่อพระพุทธเจ้าท้วงติงว่า พระเถระไม่มีเจโตปริยญาณ (ปัญญาหยั่งรู้วาระจิตของผู้อื่น) ในพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต จะรู้เรื่องในพระทัยของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นได้อย่างไร พระเถระจึงกราบทูลว่า ตนมีวิธีการอนุমানโดยอาศัยองค์ธรรม ๓ หมวด คือ นิรวณ ๕ สติปฏิฐาน ๔ และโพชฌงค์ ๗ เป็นเครื่องมืออนุমানว่า เพราะพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงละนิรวณ ๕ ได้เด็ดขาด มีพระทัยมั่นคงในสติปฏิฐาน ๔ ทรงเจริญโพชฌงค์ ๗ ตามความเป็นจริง จึงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ โดยพระสารีบุตรเปรียบเทียบตนเอง เหมือนเป็นนายประตูเมืองผู้ฉลาดของเมืองชายแดนที่มีกำแพงมั่นคง มีประตูเข้าออกเพียงประตูเดียวว่า นายประตูผู้นั้นย่อมรู้จักสัตว์ใหญ่ๆ ทุกชนิด ที่เข้าและออกจากเมืองนั้น โดยพิจารณาจากการสำรวจที่ทางเข้า-ออกนี้ ฉันทิ ตนก็พิจารณาสำรวจจากธรรม ๓ หมวดนี้ ฉันทิ พระพุทธเจ้าทรงนิ่งไม่ได้ตรัสรับรองความถูกต้องของการอนุমানนี้

ตอนที่ ๕-๗ พระพุทธเจ้าเสด็จจากเมืองนาลันทา ไปถึงปาฏลิกาม แคว้นมคธประทับ ณ บ้านรับรองของอุบาสก อุบาสิกา ชาวปาฏลิกาม ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดอุบาสกและอุบาสิกา ด้วยการปรารภเรื่องโทษของผู้ทุศีล ๕ ประการ และอานิสงส์ของผู้มีศีล ๕ ประการ ในวันรุ่งขึ้นตรัสกับพระอานนท์เกี่ยวกับสถานะของเมืองปาฏลิกบุตร ที่มหาอำมาตย์แคว้นมคธ ๒ คน คือ สุนิธะและวัสสการพราหมณ์ กำลังดำเนินการสร้างอยู่ว่า ต่อไปเมืองนี้จะเป็นเมืองชั้นเยี่ยม

^{๑๒}ที่.ม. ๑๐/๓๓๔/๗๘.

เป็นศูนย์กลางการค้าขาย แต่จะมีอันตราย ๓ อย่าง คือ อันตรายที่เกิดจากไฟ จากน้ำ และจากการแตกสามัคคี ต่อมามหาอำมาตย์ทั้งสองเข้าเฝ้า เพื่อกราบทูลอาราธนาพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ไปเสวยพระกระยาหารที่บ้านพักของตน ครั้นเสวยพระกระยาหารเสร็จทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาที่ขึ้นต้นว่า ยสมิ ปเทเส กปเปติ (ซึ่งเป็นบทที่คณะสงฆ์ยังได้ใช้เจริญพระพุทธมนต์ในงานขึ้นบ้านใหม่ งานฉลองอาคารใหม่มาจนทุกวันนี้) ครั้นทรงอนุโมทนาเสร็จแล้วได้เสด็จออกจากปาฎิสิกคามพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ โดยมีมหาอำมาตย์ทั้งสองตามส่งเสด็จจนถึงท่าข้ามแม่น้ำคงคา จากฝั่งของแคว้นมคธไปยังฝั่งของแคว้นวัชชี มหาอำมาตย์ จึงตั้งชื่อท่าที่ทรงข้ามฝั่งนั้นว่า ท่าพระโคดม

ตอนที่ ๘-๑๐ พระผู้มีพระภาคทรงนำภิกษุสงฆ์ไปยังโกฏิกคามตรัสเรื่องอริยสัจ ๔ กับภิกษุทั้งหลายแล้วจึงเสด็จต่อไปจนถึงนาทิกคาม หรือญาติกคามแคว้นวัชชีประทับ ณ ตำนกอิฐ ทรงตอบคำถามของพระอานนท์ เรื่องคติและอภิธรรมของพุทธบริษัทของหมู่บ้านนั้น ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งมีทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา มีทั้งผู้ที่ไม่หวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีกและผู้ที่บรรลุมรรคโพธิ์ในวันข้างหน้า พอตรัสตอบคำถามพระอานนท์จบแล้ว ทรงแสดงธรรม เรื่องแวนธรรม ๒๑ เพื่อให้พุทธบริษัทสำหรับใช้เป็นหลักในการสำรวจตนเองพยากรณ์ตนเอง โดยไม่ต้องมาทูลถามพระองค์อีก ทรงสรุปว่า พระอริยสาวกผู้มีแวนธรรมนี้แล้วพยากรณ์ตนเองได้ว่า จะไม่ไปเกิดในรอกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปרתอบาย ทุกติและวินิบาต ขณะที่ทรงประทับอยู่ตำหนักอิฐนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมเกี่ยวกับศีลสมาธิและปัญญาไว้หลายเรื่องรวมทั้งเรื่องสติปัญญา ๔ ด้วย

ตอนที่ ๑๑ จากนั้นเสด็จต่อไปยังสวนมะม่วงของนางอัมพปาลี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์วันรุ่งขึ้นเสด็จไปเสวยพระกระยาหารที่บ้านนางอัมพปาลี ตามคำอาราธนาและรับถวายสวนมะม่วงที่นางได้ปวารณาให้เป็นที่พักของสงฆ์ตลอดไป ขณะประทับที่สวนมะม่วงแห่งนี้ ทรงแสดงธรรมเกี่ยวกับศีลสมาธิและปัญญาหลายเรื่อง

ตอนที่ ๑๒-๑๕ จากสวนมะม่วงของอัมพปาลี เสด็จต่อไปถึงเวฬุคามเขตกรุงเวสาลีรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลาย แยกย้ายกันไปจำพรรษา ณ สถานที่ที่มีเพื่อนหรือคนที่คุ้นเคยกันที่อยู่รอบกรุงเวสาลี ส่วนพระองค์ทรงจำพรรษา ณ เวฬุคาม ขณะประทับอยู่ที่เวฬุคามนั้น ได้เกิดอาการพระประชวรอย่างรุนแรง ทรงมีทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส จวนเจียนจะปรินิพพาน แต่ทรงอดกลั้นไว้ได้ด้วยอิทธิบาทธรรม^{๑๓} ทำให้พระอานนท์ ที่เฝ้าพยาบาลอยู่ตลอดเวลา รู้สึกดีใจหายกังวล ห่วงใยและกราบทูลความรู้สึกให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสสอน เรื่องความไม่เที่ยงของสังขาร ซึ่งต้องมีการพลัดพรากเป็นธรรมดา ทรงสอนให้มีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่ายึดติดพระองค์ เช้าวันหนึ่งเสด็จไปบิณฑบาตในกรุงเวสาลี โดยมีพระอานนท์ตามเสด็จ หลังจากเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้วเสด็จต่อไปยังป่าवालเจติย เขตกรุงเวสาลี ทรงแสดงนิมิตโอกาสให้ปรากฏแก่พระเถระถึง ๓ ครั้ง เพื่อให้ทูลอาราธนาให้ทรงดำรงพระชนม์ชีพต่อไป เพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มาก (พุทธชนหิตาย) เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก (โลกานุกมปาย) แต่พระอานนท์ไม่เข้าใจความหมายแห่งนิมิตโอกาสนั้น จึงรับสั่งให้ท่านออกไปจากที่ประทับและมารผู้มีบาปได้โอกาส จึงเข้าเฝ้าทูลอาราธนาให้พระองค์ปรินิพพาน โดยอ้างว่าถึงเวลาอันสมควรแล้ว พระองค์จึงทรงรับคำอาราธนาของมารและทรงปลงพระชนมชีพสังขารว่า จากวันนี้ไปอีก ๓ เดือน พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน

^{๑๓} อิง.จตุกก. ๒๑/๒๗๖/๓๕๑.

ตอนที่ ๑๖-๒๐ ทันทีที่ทรงปลงพระชนมายุสังขารนั้น ได้เกิดแผ่นดินไหวอย่างรุนแรง ทำให้พระอานนท์แปลกใจ จึงรีบเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ทูลถามถึงสาเหตุแห่งแผ่นดินไหว พระพุทธองค์ทรงแสดงสาเหตุแห่งแผ่นดินไหว ๘ ประการ^{๑๔} ครั้นเล่าให้พระอานนท์ฟังต่อไปว่า พระองค์เคยเสด็จเข้าไปในบริษัท ๘ จำพวก คือ ชัตตย บริษัทรพภมณ บริษัตกหบดี บริษัทสมณ บริษัทจาทุมหาราช บริษัทดาวดึง สบริษัทมาร บริษัทและพรหมบริษัท โดยทรงปรับพระองค์ให้กลมกลืนกับบริษัทนั้นๆ จนเขาจำพระองค์ไม่ได้ ตรัสเล่าให้พระอานนท์ฟังต่อไปอีก ๓ เรื่อง คือ เรื่องอภิภายตนะ ๘ เรื่องวิโมกข์ ๘ และทรงเล่าเรื่องมารทูลอาราธนาให้ปรินิพพาน ซึ่งทรงรับคำอาราธนาของมารแล้ว

ตอนที่ ๒๑-๒๓ เมื่อพระอานนท์ได้รับทราบความเป็นไป ที่พระพุทธองค์แสดงให้ฟังอย่างนั้น แล้วจึงได้กราบทูลอาราธนาให้ทรงดำรงพระชนม์ชีพต่อไปอีก ๑ กัป เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก จึงทรงตรัสตอบว่า พระองค์ได้ทรงแสดงนิมิตให้ปรากฏแก่พระอานนท์ถึง ๑๖ ครั้งแล้ว เพื่อให้อาราธนา ถ้าพระเถระกราบทูลอาราธนา (ตั้งแต่ตอนนั้น) พระองค์จะทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่เป็นหนึ่งกัป ด้วยอำนาจแห่งอิทธิบาทธรรม ๔ ประการ แล้วทรงแสดงอานุภาพของอิทธิบาท ๔ ประการ ให้ฟังและทรงย้ำว่า บัดนี้ทรงรับคำอาราธนาของมารแล้ว พระองค์จะปรินิพพานในอีก ๓ เดือนข้างหน้าจะคืนค่าไม่ได้

จากนั้น ตรัสชวนพระอานนท์ไปพักที่กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี ขณะประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลา ป่ามหาวัน รับสั่งให้พระอานนท์เรียกประชุมสงฆ์ที่หอนั้นและได้ตรัสย้ำให้ภิกษุทั้งหลายศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติธรรมที่ควรรู้อย่างที่เรียกว่า โภธิปักขยธรรม ๓๘ เพื่อให้พระศาสนานี้ดำรงอยู่ได้ยืนนาน เพื่อประโยชน์แก่อกุล เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก ตลอดจนเทวดาทั้งหลาย จากนั้น ทรงแสดงสังเขปธรรมว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาทเถิด อีกไม่นาน การปรินิพพานของตถาคตจะมีจากนี้ไปอีก ๓ เดือน ตถาคตจะปรินิพพาน”

ตอนที่ ๒๔ ในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น หลังจากทรงแสดงสังเขปธรรมแล้ว ได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงเวสาลี ครั้นเสวยพระกระยาหารเสร็จ ขณะเสด็จออกจากกรุงเวสาลี ทรงหยุดทอดพระเนตรกรุงเวสาลีด้วยอาการอย่างช่างมอง แล้วรับสั่งกับพระอานนท์ว่า นี่เป็นการทอดพระเนตรกรุงเวสาลีเป็นครั้งสุดท้าย แล้วตรัสชวนพระอานนท์ไปยังภัณฑุคาม ซึ่งขณะประทับอยู่ภัณฑุคาม ทรงแสดงหลักธรรม ๔ ประการ^{๑๕} แก่ภิกษุทั้งหลายว่า เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดธรรมเหล่านั้น พระองค์และภิกษุทั้งหลาย จึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลนาน

ตอนที่ ๒๕ ทรงนำภิกษุสงฆ์ออกจากภัณฑุคามไปยังหัตถิกคามและชัมพูคาม แต่ละแห่ง ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย เกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญา ในบริบทต่างๆ อีกมากแล้วเสด็จไปจนถึงโกคนคร ประทับ ณ อานนทเจติย์ ทรงแสดงมหาปเทศ ๔ ประการ เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายใช้เป็นข้ออ้างในการตัดสินพระธรรมวินัยว่า อะไรเป็นพระพุทธพจน์ อะไรไม่เป็นพระพุทธพจน์ นับเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาพระธรรมวินัยมาจนถึงบัดนี้

^{๑๔}ที่.ม. ๑๐/๑๗๑/๑๑๗.

^{๑๕}ที่.ม. ๑๐/๑๘๖/๑๓๓.

ตอนที่ ๒๖-๒๘ ทรงนำภิกษุออกจากโกศนคร เสด็จไปยังกรุงปาวา เมืองหลวงของแคว้นมัลละ ประทับ ณ อัมพวัน ของนายจุนทะกัมมารบุตร ในวันรุ่งขึ้นเสด็จไปเสวยพระกระยาหารที่บ้านของนายจุนทะกัมมารบุตร พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ตามคำอาราธนา หลังจากเสวยพระกระยาหารที่ชื่อสุกรมัททวะ^{๑๖} ของนายจุนทะกัมมารบุตรถวายแล้ว ได้เกิดอาการพระประชวรอย่างรุนแรงลง พระบงคนหนักเป็นโลหิต ทรงมีทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส แต่ทรงใช้สติสัมปชัญญะข่มทุกขเวทนาไว้ ตรัสชวนพระอานนท้ออกเดินทางไปยังกรุงกุสินารา ในระหว่างทางนั้นทรงหยุดพักและรับสั่งให้พระเถระนำน้ำดื่มมาถวาย ซึ่งมีเรื่องอัศจรรย์ที่พระเถระประสพ คือ น้ำในแม่น้ำตรงนั้น มีน้ำเหลือน้อยและถูกกองเกวียน ๕๐๐ เล่ม เหยียบย่ำไปก่อนหน้านั้น ไม่นานกลับเป็นน้ำใสสะอาด ท่านจึงตั้งมาถวายให้ทรงดื่มได้ ขณะประทับพักผ่อนอยู่ที่ควงไม้ต้นหนึ่งนั้น เจ้ามัลละองค์หนึ่ง พระนามว่า ปุกกุสะ เดินทางจากกรุงกุสินารา มาเห็นพอดีได้แวะเข้าไปเฝ้าได้สนทนากัน เรื่องอาหารดาบสกาลามโคตร ในที่สุดเจ้าปุกกุสะ ได้ถวายผ้าเนื้อดี สีทอง ที่เรียกว่า ผ้าสังคีรวรรณ ๒ ผืน แล้วทูลลาจากไป พระเถระนำผ้า ๒ ผืน มาคลุมพระวรกายของพระผู้มีพระภาค ปรากฏเป็นสีเปล่งปลั่งดังถ่านไฟที่ปราศจากเปลวไฟ ซึ่งตรัสเล่าว่า เหตุการณ์อย่างนี้เกิดแก่พระองค์ ๒ ครั้ง คือ ครั้งกาลตรัสรู้และครั้งกาลปรินิพพานนี้ ตรัสเล่าต่อไปว่า คนทั้งหลายอาจเข้าใจว่า อาหารของนายจุนทะ ทำให้พระองค์ปรินิพพาน แล้วพากันพูดให้นายจุนทะเดือดร้อน จึงรับสั่งให้พระอานนท ทำความเข้าใจกับคนทั้งหลายว่า อาหารบิณฑบาตที่สำคัญ ๒ คราว ให้ผลและวิบากเสมอกัน คือ อาหารบิณฑบาตที่เสวยแล้วตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และอาหารบิณฑบาตที่เสวยแล้วปรินิพพาน

ตอนที่ ๒๙-๓๓ จากนั้นทรงนำภิกษุสงฆ์ข้ามแม่น้ำหิรัญญูตีจากกรุงปาวา ไปยังฝั่งกรุงกุสินารา แล้วเสด็จตรงไปยังศาลวันของพวกเจ้ามัลละกรุงกุสินารา รับสั่งให้พระอานนท จัดตั้งเตียงระหว่างควงไม้สาละคู่ หันพระเศียรไปทางทิศเหนือ แล้วประทับสี่หัตถ์เสวย พระอุพวาณะ เข้าเวร ยืนถวายงานพัดอยู่ ณ เบื้องพระพักตร์ จึงรับสั่งให้พระอุพวาณะหลบไป พระอานนท เห็นเหตุการณ์นั้นต่อมาจึงเข้าเฝ้าทูลถามเหตุผลตรัสบอกว่า ตอนนั้นมีเทพจำนวนมากจาก ๑๐ โลกธาตุ (หมื่นจักรวาล) ลงมาเฝ้าพระองค์จึงรับสั่งให้พระอุพวาณะหลบไป เพื่อมิให้ขวางทางเทพเหล่านั้น

พระอานนทกราบทูลต่อไปว่า เมื่อพระองค์ยังมีพระชนม์อยู่ตนเองได้มีโอกาสพบปะสนทนาธรรมกับพระมหาเถระทั้งหลายที่มาเฝ้าตามกาลอันควร แต่หลังจากพุทธปรินิพพานจะไม่มีโอกาสเช่นนั้นอีก พระผู้มีพระภาคจึงตรัส เรื่องสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง^{๑๗} ที่พุทธบริษัทจะมานุชาสักการะ ซึ่งทำให้มีโอกาสพบปะกันได้ พระอานนททูลถาม เรื่องการปฏิบัติต่อสตรี ตรัสตอบว่า อย่าดูถ้าจำเป็นต้องดูก็อย่าพูด ถ้าจำเป็นต้องพูดต้องมีสติ ทูลถามต่อไปว่า จะปฏิบัติต่อพระสรีระของพระองค์อย่างไร ตรัสตอบว่า ให้ปฏิบัติอย่างเดียวกับที่เขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ จากนั้นจึงตรัสถึง ฎุพารบุคคล ๔ จำพวก ว่าควรปฏิบัติอย่างไร ทำไมจึงต้องปฏิบัติเช่นนั้น

ตอนที่ ๓๔-๓๖ เมื่อทรงทราบข่าว พระอานนทหลบไปยืนร้องไห้อยู่ จึงรับสั่งให้เข้าเฝ้าแล้วทรงแสดงลักษณะที่เป็นอัจฉริยภาพของพระอานนท เปรียบเทียบของพระเจ้าจักรพรรดิให้ภิกษุ

^{๑๖}ที่.ม. ๑๐/๘๘/๑๗๒.

^{๑๗}ที่.ม. ๑๐/๒๑๒/๑๕๐-๑๕๑.

ทั้งหลาย ทำให้พระอานนท์คลายความเศร้าโศกเสียใจลงได้ พระอานนท์กราบทูล (เชิงแนะนำว่า) ให้เสด็จไปปรีณิพพานที่เมืองใหญ่ๆ เช่น กรุงจัมปา กรุงราชคฤห์ กรุงสาวัตถี เมืองสาเกต กรุงโกสัมพี กรุงพาราณสี เพราะในเมืองเหล่านี้มีขัตติยมหาศาล พรหมณ์มหาศาล และคหบดีมหาศาลจำนวนมาก จะได้จัดการบูชาพระสรีระของพระองค์ได้ อยาปรีณิพพานในเมืองเล็กเมืองดอน เมืองกึ่งเช่นนี้ พระองค์จึงตรัสเล่าเรื่องที่เป็นโบราณคดีของกรุงกุสินาราให้ภิกษุทั้งหลายฟัง คือ เรื่องพระเจ้ามหาสุทิสสนะ (มีรายละเอียดแยกออกไปอีกสูตรหนึ่ง)

จากนั้น รับสั่งให้พระอานนท์ไปแจ้งข่าวแก่พวกเจ้ามัลละ ผู้ครองกรุงกุสินาราได้ทราบ ว่า พระองค์เสด็จมาประทับที่ศาลวันและจะเสด็จดับขันธปรินิพพานในคืนนั้น พระอานนท์ทูลรับสนอง พระดำรัสแล้วเข้าไปยังหอประชุมของพวกเจ้ามัลละ ถวายพระพรให้ทรงทราบ พวกเจ้ามัลละพร้อม พระประยูรญาติ จึงเข้าเฝ้าถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคตามลำดับราชตระกูล จนครบในเวลา ปฐมยามแห่งคืนนั้น

ตอนที่ ๓๗-๓๘ ต่อมาสุภัททปริพาชกชาวเมืองกุสินาราทราบข่าวนี้ จึงมาขอเข้าเฝ้า เมื่อได้ฟัง พระธรรมเทศนาโดยย่อจากพระผู้มีพระภาคแล้ว ก็เกิดความเลื่อมใสขอบรรพชาอุปสมบท ทรงอนุญาตและทรงมอบหมายให้พระอานนท์จัดการบรรพชาอุปสมบทให้ ซึ่งถือเป็นภิกษุสาวก รูปสุดท้ายที่ทันเห็นพระพุทธรเจ้า จากนั้นรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปก็จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” แล้วรับสั่ง เรื่องอื่นๆ อีก ๒ เรื่อง คือ เรื่องการใช้คำว่า อาวุโสและกันต เรื่องการลงพรหมทัณฑ์ แก่พระฉันทะ ในที่สุดทรงเปิดโอกาสให้ภิกษุทั้งหลายทูลถามพระองค์ถึงเรื่องที่ยังสงสัย แต่ไม่มีผู้ใดทูลถาม จึงตรัส พระปัจฉิมวาจาว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลายว่า สังฆารทั้งหลาย มีความเสื่อมไป เป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”

ตอนที่ ๓๙ ครั้นตรัสพระปัจฉิมวาจาแล้ว ก็จึงเสด็จดับขันธปรินิพพานโดยกระบวนการ ดังนี้ ทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌาน ทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌาน ทรงเข้าตติยฌาน เป็นอย่างนี้เรื่อยไป จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ออกจากสมาบัตินี้แล้วทรงเข้าสัญญา เวทิตนโรธต่อไป ทรงย้อนกลับคือออกจากสัญญาเวทิตนโรธแล้วเข้าเนวสัญญานาสัญญายตน สมาบัติอีกทรงปฏิบัติอย่างนี้ จนถึงปฐมฌานนับเป็นรอบที่ ๒ โดยอนุโลม ๑ รอบและปฏิโลม ๑ รอบ จากนั้น ทรงออกจากปฐมฌานเข้าทุติยฌาน ทรงออกจากทุติยฌานเข้าตติยฌาน ทรงออกจากตติย ฌานเข้าจตุตถฌาน ทรงออกจากจตุตถฌานแล้วเสด็จดับขันธปรินิพพานและได้เกิดแผ่นดินไหว พร้อมกับมีกลองทิพย์ดังกึกก้องขึ้น เป็นสัญญาณบอกเหตุว่า ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว

ตอนที่ ๔๐-๔๔ กล่าวถึงการบูชาพระสรีระของพวกเจ้ามัลละ ตอนท่านมหากัสสปะนำคณะ เดินทางมาถึง ตอนถวายพระเพลิง ตอนจัดแบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้แก่ผู้แทนของแคว้นต่างๆ และ ตอนแคว้นต่างๆ ทำการบูชาพระบรมสารีริกธาตุและสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

๓.๗ การวิเคราะห์สาระสำคัญในอัครัญญสูตร

อัครัญญสูตรมีประเด็นที่ควรนำมาศึกษาวิเคราะห์ ๒ ประเด็น คือ ๑) วิวัฒนาการของโลก และ ๒) วิวัฒนาการของสังคม แต่ละประเด็นขยายความได้ ดังนี้

๑) วิเคราะห์พัฒนาการของโลก

การกล่าวถึงวิวัฒนาการของโลกในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิวัฒนาการของโลกหรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ เฉพาะวิวัฒนาการของโลกนั้น พระพุทธเจ้าทรงนำเรื่องการกำเนิดโลก (อัครัญญะ) ตามทฤษฎีทางการศึกษาในยุคนั้นมาอธิบาย เพื่อให้สอดคล้องอุปนิสัยที่ใฝ่การศึกษาของสามเณรทั้ง ๒ รูป นั้น ก่อนหน้านั้นทรงแสดงว่าเสฏฐสูตร^{๑๘} เป็นเหตุให้มาณพหนุ่มทั้งสองถึงสรณคมน์เป็นครั้งแรก ต่อมาทรงแสดงเตวิชชสูตร ๖๑ ทำให้มาณพทั้ง ๒ ถึงสรณคมน์เป็นครั้งที่สองแล้วขอบวชในพระพุทธศาสนาและทรงแสดงพระสูตรนี้ขณะที่ทั้ง ๒ บวชเป็นสามเณรแล้ว การแสดงพระสูตรนี้ทำให้สามเณรทั้ง ๒ รูป บรรลุอรหัตผล^{๑๙}

คำว่า อัครัญญะ ในพระสูตรนี้พระอรธกถาจารย์อธิบายพงศาวดารว่า ด้วยการกำเนิดโลก อาจถือได้ว่าเป็นวิชาการอย่างหนึ่งที่เรียนรู้กันในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้า ตรัสเรียกวิชานี้ไว้ในปาฏิกสูตรอาจารย์วาท คือ คำสอนของอาจารย์ (พวกพราหมณ์) เมื่อศึกษาเนื้อหาในปาฏิกสูตรพบว่า พระพุทธเจ้าไม่ทรงแสดง เรื่องอัครัญญะหรือการกำเนิดขึ้นของโลก แก่สุนัขขัตตะ พระราชกุมาร แห่งแคว้นวัชชี (ขณะบวชเป็นภิกษุ) ทำให้เขาไม่พอใจและลาสิกขาไป ความจริงพระองค์ได้ทรงรู้เรื่องนี้ตามคำสอนของอาจารย์ (พวกพราหมณ์) เป็นอย่างดี ดังที่ทรงแสดงไว้ในพรหมชาลสูตร

ในพรหมชาลสูตร พระองค์ตรัสถึงวาทะของพวกพราหมณ์ (เอกัจจัสสสวาทะ) ที่ตั้งทฤษฎีว่ามีพรหม ผู้เป็นท้าวมหาพรหมผู้ยิ่งใหญ่ มีอำนาจมาก เป็นผู้สร้าง ผู้บันดาล ให้สัตว์เกิดขึ้นได้แนวคิดนี้ได้มาจากพวกบูรพาจารย์ของพราหมณ์ คือ ฤาษีอัญญกะ ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทวะ ฤาษีเวสสามิตร ฤาษีมตตคิ ฤาษีอังคิรส ฤาษีภาร์ทวาชะ ฤาษีวาเสฏฐะ ฤาษีกัสสปะและฤาษีกุ พระองค์ก็ทรงรู้เช่นเดียวกับพวกบูรพาจารย์ของพราหมณ์เหล่านี้ ทรงรู้อยิ่งขึ้นอีกว่า พรหมที่พวกพราหมณ์เข้าใจว่าเป็นผู้บงการนั้น จุตมาจากอภัสพรหมและไม่ได้อยู่ในฐานะผู้สร้างบันดาล เป็นเพียงสัตว์ที่เกิดก่อนเท่านั้น แล้วเข้าใจผิดว่าตนเป็นพรหมเป็นท้าวมหาพรหม ฯลฯ และถูกสัตว์ที่เกิดภายหลังอุปโลกน์เอาว่า เป็นเช่นนั้นจริงๆ พรหม (รวมทั้งพระอิศวร) จึงไม่เป็นอมตะ ตามที่พวกพราหมณ์เข้าใจ แต่ตกอยู่ในกระบวนการวิวัฒนาการตามธรรมชาติเช่นกัน พระองค์จึงไม่ทรงยึดมั่นถ้อยมั่นด้วยอำนาจตัณหาที่ภูลิและมานะ

พงศาวดารการกำเนิดโลกนี้ น่าจะเทียบได้กับวิชาวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน ถือเป็นพงศาวดารที่ศึกษากันอยู่ในสมัยนั้น แม้ว่าจะยังไม่มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากนัก เพราะความรู้เรื่องนี้เกิดจากการพิสูจน์ความจริงด้วยวิธีนินัย (Deductive) แต่ก็พอมองเห็นได้ว่า เป็นการศึกษาอย่างเป็นระบบ มีอาจารย์ที่เป็นพราหมณ์สั่งสอนสืบต่อกันมาหลายรุ่นจนเกิดเป็น “อาจารย์วาท” ขึ้นและเป็นรากฐานของการศึกษาเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาในยุคพุทธกาลทำให้ทราบถึงการกำเนิดของดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ รวมทั้งตำแหน่งที่ตั้งขนาด การหมุนและวิถีโคจรของดาวเคราะห์ทั้งสองนั้นซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อการกำหนดวันข้างขึ้น ข้างแรม เดือนฤดูกาลและปี ในสังคมการเกษตรยุคพุทธกาลการกำหนดฤดูกาลนับว่ามีอิทธิพลต่อคนในสังคมมาก โดยเฉพาะด้านการเพาะปลูกวิชาเหล่านี้ ก่อให้เกิดการทำนาย จันทรคราสสุริยคราส นกษัตรคราส การโคจรของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาวอุกกาบาต ดาวตก

^{๑๘} ม.ม. ๑๒/๔๕๔/๕๗๒.

^{๑๙} ที.ปา. ๑๑/๑๔๐/๑๐๒.

แผ่นดินไหวและฟ้าร้อง ตลอดถึงการทำนายฝนดี ฝนแล้ง ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารและโรคภัยไข้เจ็บ ดังปรากฏในพรหมชาลสูตรนั้น ย่อมหมายความว่า ผู้ที่รู้เรื่องการกำเนิดโลกย่อมมีความสามารถที่จะเป็นผู้นำชุมชนได้นั่นเอง พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุศึกษาเรื่องเหล่านี้ด้วยเช่นกัน เพราะเป็นประโยชน์ในการปฏิบัติตามพระวินัย เช่น การวัดเงา เพื่อกำหนดเวลาอุปสมบท การกำหนดเวลาที่เป็นกาลหรือวิกาลการกำหนด นับวันปาฏิหาริย์วันอุโบสถฤกษ์ยามและศึกษาเพื่อป้องกันภัยจากการถูกโจรจับไปทำร้าย โดยมีเรื่องเล่าว่า พวกโจรจับภิกษุไปถามถึงฤกษ์ยามแต่ภิกษุตอบไม่ได้จึงฆ่าเสีย พระพุทธเจ้า จึงทรงอนุญาตให้ศึกษาวิชาเหล่านี้ได้ แต่ห้ามมิให้ใช้ประกอบอาชีพ เมื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงเนื้อหากับพระสูตรอื่นๆ พบว่า มีหลายพระสูตรที่มีเนื้อหา กล่าวถึงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติในลักษณะเดียวกัน เช่น

วาเสฏฐสูตร พระพุทธองค์แสดงแก่ มาณพทั้งสองผู้สงสัยเรื่องคุณสมบัติของความเป็นพราหมณ์ พระองค์ทรงชี้แจงถึงความแตกต่างของพืชและสัตว์ว่า แต่ละชนิดเป็นไปตามกำเนิดและเผ่าพันธุ์ของมัน เช่น หญ้า ต้นไม้ เรียกชื่อไปตามธรรมชาติของมัน ตั๊กแตน มดดำ มดแดง สัตว์สี่เท้า สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์น้ำ สัตว์ปีก ก็แตกต่างกันไปตามกำเนิดของมัน ส่วนมนุษย์นั้นสภาพทางกายภาพไม่แตกต่างกันนัก จึงเรียกแต่ละพวกไปตามอาชีพและหน้าที่ คำว่า “พราหมณ์” ก็ถูกสมมติเรียกเช่นกันว่า โดยกำเนิดจึงไม่แตกต่างจากมนุษย์วรรณะอื่นๆ แต่กรรม เป็นหลักการสำคัญในการกำหนดความแตกต่างของมนุษย์ พระสูตรนี้ ทรงจำแนกให้เห็นประเภทของสัตว์ต่างๆ ที่เกิดจากวิวัฒนาการตามธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาในอัครคัมภีร์สูตร

สัตตสุริยสูตร กล่าวถึง การเกิดขึ้นของพระอาทิตย์ ๗ ดวง เมื่อถึงสมัยหนึ่ง ระบบจักรวาลจะแปรปรวน ทำให้โลกร้อน จนมีควันพวยพุ่งขึ้น ในที่สุดโลกจึงพินาศไป ในกัปปสูตร ตรีสถึง อสงไขยกัป ๔ อย่าง คือ สังวัฏฏกัป และสังวัฏฏฐายีกัป (เป็นเรื่องกัปเสื่อมหรือจักรวาลพินาศ) กัปวิวัฏฏกัป และวิวัฏฏฐายีกัป (เป็นเรื่องกัปเจริญหรือกำเนิดจักรวาล) ซึ่งอรรถกถาได้อธิบายถึง กัปพินาศ เพราะเหตุ ๓ อย่าง คือ ไฟ น้ำ และลม เมื่อใดกัปเสื่อม เพราะไฟ จักรวาลจะถูกไฟไหม้ ไปถึงเบื้องล่างแห่งชั้นอากาศพรหม เมื่อใดกัปเสื่อมเพราะน้ำ จักรวาลจะถูกน้ำท่วมละลายไปถึงเบื้องล่างแห่งชั้นสุภกนิพรหมและเมื่อใดกัปเสื่อม เพราะลม จักรวาลจะถูกลมพัดกระหน่ำไปถึงเบื้องล่างแห่งชั้นเวหัพลพรหม เรื่องเหล่านี้สัมพันธ์กับการกำหนดพุทธเขตของพระพุทธเจ้าและสัมพันธ์กับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ หากมนุษย์มีราคะมาก โลกจะพินาศเพราะไฟ หากมนุษย์มีโทสะมาก โลกจะพินาศเพราะน้ำ (บางมติว่า เมื่อมนุษย์มีราคะมาก โลกจะพินาศ เพราะน้ำ เมื่อมนุษย์มีโทสะมาก โลกจะพินาศด้วยไฟ) และเมื่อโมหะหนา โลกจะพินาศ เพราะลม

โรหิตัสสสูตร^{๒๐} กล่าวถึง โรหิตเทพบุตร เดินทางด้วยความเร็ว เพื่อไปดูที่ที่สุดโลก (จักรวาล) แต่ก็ไม่ไปถึงและได้สิ้นชีวิตก่อน พระพุทธองค์ทรงสอน โดยทรงมุ่งไปในทางธรรมว่าโลก (อันหมายถึงอริยสัจ ๔) ไม่อาจถึงได้ด้วยการไปพระสูตรที่ยกมากล่าวถึงสอดคล้องของเนื้อหาเหล่านี้ เป็นพระสูตรที่กล่าวถึงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการของโลก และสัตว์นอกจากนี้ยังมีพระสูตรอื่นๆ อีกจำนวนมากที่ควรศึกษาในเชิงลึก อีกต่อไป

^{๒๐} อิง.จตุกก. ๒๑/๔๕/๗๓.

ทฤษฎีการกำเนิดโลก อันเป็นที่ยอมรับกันในวงการวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน คือ ทฤษฎี Big Bang ที่เชื่อว่า จักรวาลเกิดจากการระเบิดตัวของสสารในจักรวาลและมีการก่อตัวขึ้นเรื่อยๆ ในระยะเริ่มแรก จักรวาลเต็มไปด้วยก๊าซและค่อยๆ เย็นตัวลงโลกอันเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลก็ค่อยๆ เย็นตัวลงและวิวัฒนาการจนมีสิ่งที่มีชีวิตเกิดขึ้น ในที่สุดโลกก็จะแตกทำลายไปเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับเนื้อหาในพระสูตร ก็จะพบว่าทศนะในอัครคัมภีร์สูตรเห็นว่า โลกเกิดจากน้ำแข็งตัว แล้วแปรสภาพไปเป็นง้วนดิน สะเก็ดดิน เป็นต้น แต่ทศนะทางวิทยาศาสตร์เห็นว่า จักรวาลรวมทั้งโลกเกิดจากการระเบิดขนาดใหญ่ (Big Bang) ทำให้จักรวาลขยายตัวอยู่ตลอดเวลา ดังที่มีการค้นพบหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน แม้ว่าทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์จะขัดแย้งกับทศนะในอัครคัมภีร์สูตร แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า ทศนะในอัครคัมภีร์สูตรนี้ เป็นเพียงทศนะหนึ่งของพุทธศาสนาเท่านั้น เพราะในพระสูตรอื่นๆ ยังมีการกล่าวถึง การเกิดและการดับของจักรวาล (ดิน) ด้วยอำนาจของน้ำ ไฟ ลม (กล่าวครอบคลุมธาตุใหญ่ๆ ครบทั้ง ๔ ธาตุ คือ ปรวิธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ) ตามยุคสมัยและไม่ได้ระบุจำเพาะเจาะจงลงไปว่า จักรวาลเกิดจากธาตุใด เพราะพุทธศาสนาเห็นว่า จักรวาลเป็นอนมตคคะ คือ มีเบื้องต้นและเบื้องปลายที่รู้ได้ยาก ขณะที่ทศนะทางวิทยาศาสตร์ปัจจุบันให้ความสำคัญกับการกำเนิดจักรวาล เพราะไฟหรือเตโชธาตุอย่างเดียว ๗๔ ทศนะทางวิทยาศาสตร์จึงเป็นเพียงแง่มุมหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับทศนะในพุทธศาสนา หากมองในแง่นี้ก็เห็นว่า ทศนะที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นกว้างกว่าทศนะทางวิทยาศาสตร์มากนัก

ในพระสูตรนี้ การกำเนิดขึ้นของมนุษย์ยุคแรก เป็นการกำเนิดเป็นมนุษย์ โดยที่กายสภาพยังเป็นโอปปาติกสัตว์เกิดด้วยอำนาจจิต (มโนมัย) สภาพทางกาย จึงมีลักษณะโปร่งแสง กินปิติเป็นอาหารมีคำเรียกชื่อว่า “สัตว์” เสมอกันทั้งหมดและมีสัตว์อยู่เป็นจำนวนมาก ต่อมาสัตว์เหล่านั้นได้กินอาหารที่แตกต่างกันหลากหลายชนิด ทำให้สภาพทางกายเปลี่ยนแปลงไปตามอาหารที่กิน จึงเกิดการถือตัวและเหยียดสีผิวกันขึ้น ต่อมาเกิดเพศหญิง เพศชาย มีการเสพงาม ทำให้เหนียวและขี้เกียจ จึงเริ่มกักตุนอาหาร เกิดการปกปั้นเขตแดนและลักขโมย จึงต้องมีการสมมติหัวหน้าให้ทำหน้าที่คอยดูแลเขต เรียกว่า พระมหาสมมติบ้าง กษัตริย์บ้าง ราชาบ้าง และเกิดระบบสังคมขึ้นตามลำดับดังกล่าวแล้ว เนื้อหาในอัครคัมภีร์สูตรนี้ เมื่อเทียบเคียงกับทฤษฎีทางสังคมที่สำคัญในปัจจุบันพบว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้หน้าที่เป็นเครื่องแบ่งโครงสร้างของสังคมเทียบได้กับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (Structure-Functional Theory) และทฤษฎีบทบาท (Role Theory) การตรัสถึงปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น เช่น การลักขโมยเทียบได้กับทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) การตรัสถึงการแลกเปลี่ยนซื้อขายการแต่งตั้งพระราชาขึ้นมาดูแลผลประโยชน์ส่วนรวมและร่วมกันให้คำจ้างด้วยความยินยอมเทียบได้กับทฤษฎีปวิวรรตนิยม (Exchange Theory) การตรัสถึงความแตกต่างของบุคคลในเรื่องเพศและสีผิว สะท้อนถึงแนวคิดการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) การตรัสถึงวรรณะ ๔ ว่าเกิดขึ้นโดยมนุษย์เป็นผู้กำหนด มิใช่เป็นเพราะพรหมบันดาลเทียบได้กับปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology)

ในตอนท้ายพระสูตร พระองค์ทรงกำหนดคุณค่า (value) ของมนุษย์ว่า หากจะยึดตระกูลเป็นหลักกษัตริย์ประเสริฐที่สุด แต่ผู้ที่ประเสริฐที่สุดนั้น คือ ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยวิชา และจรณะ จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาได้เน้นการปฏิบัติหน้าที่โดยสัมพันธ์กับความรู้ (Knowledge) และความประพฤติหรือจริยศาสตร์ (Ethics) กล่าวคือ การทำหน้าที่ ต้องทำด้วยความรู้และควรเป็นไป

เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขของสังคม อาจารย์สุชีปบุญญาภภาพ ถือเป็นปราชญ์ผู้แตกฉาน ในพระไตรปิฎกอีกท่านหนึ่งได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับอัครัญญสูตรไว้ว่า “พระสูตรนี้ มีลีลาแสดง ความเป็นมาของโลก แต่แสดงแล้วก็ยกธรรมะเป็นจุดสูงสุดในเทวดาและมนุษย์วาระทั้ง ๔ มาจาก คนพวกเดียวกันไม่มีใครวิเศษกว่ากัน แต่ภายหลังคนเข้าใจผิดดูหมิ่นกันไปเอง การแสดงเรื่อง ความเป็นมาของโลกอาจวินิจฉัยได้เป็น ๒ ประการ คือ ประการแรก เป็นการเอาหลักของศาสนา พราหมณ์มาแล้ว แต่อธิบายหรือตีความเสียใหม่ให้เข้ารูปเข้ากับคติธรรมทางพระพุทธศาสนา อันชี้ให้เห็นว่า พราหมณ์เข้าใจของเก่าผิดจึงหลงยกตัวเองว่า ประเสริฐอีกอย่างหนึ่ง เป็นการเล่า โดยมีได้อิงคติของพราหมณ์ โดยถือเป็นของพระพุทธศาสนาแท้ๆ ก็แปลกดีเหมือนกัน เพราะถ้าเทียบ ส่วนใหญ่กับส่วนเล็ก ในทางวิทยาศาสตร์แล้วปรมาณูที่มีโปรตอน เป็นศูนย์กลางมีอิเล็กตรอนเป็น ตัววิ่งวนรวม ทั้งมีนิวตรอนเป็นส่วนประกอบด้วยนั้น มีลักษณะใกล้เคียงกับสุริยระบบ ซึ่งมีดวงอาทิตย์ เป็นจุดศูนย์กลางมีดาวเคราะห์ (PLANETS) เช่น โลกเราและดาวพระศุกร์ พระเสาร์ เป็นต้น วนรอบ คล้ายอิเล็กตรอน มีบางโอกาสที่ปรมาณูอาจถูกแยกถูกทำลาย เพราะเหตุภายนอก เช่น ที่นักวิทยาศาสตร์จัดทำ ฉันท สสุริยระบบหรือ SOLAR SYSTEM ก็เช่นเดียวกัน อาจถูกทำลายหรือ สลายตัวแล้วเกิดใหม่ได้ เพราะมีระบบสุริยะอื่นเข้ามาใกล้หรือมีเหตุอื่นเกิดขึ้น ในการเกิด ก็เช่นเดียวกัน เมื่อทำลายได้ก็อาจรวมตัวได้ ในเมื่อธาตุไฮโดรเจนกับออกซิเจนรวมตัวกันเป็นน้ำ พวกฝุ่นผงที่แหลกก็เข้ามารวมตัวกับน้ำได้และแน่นแข็งขึ้น ในที่สุดเป็นเรื่องเสนอชวนให้คิดแต่มีได้ ชวนให้ติดในเกรด เพราะสาระสำคัญอยู่ที่การถือธรรมะเป็นใหญ่เป็นหลักของสังคมทุกชั้น”

วิวัฒนาการเกี่ยวกับการปกครองเนื้อหาของอัครัญญสูตรตอนที่กล่าวถึงวิวัฒนาการของสังคม จะมองเห็นพัฒนาการของอำนาจที่จำเป็นต้องนำมาใช้แก้ปัญหาสังคมตามลำดับ คือ ที่มาของบุคคล ผู้มาใช้อำนาจที่ต้องมาจากมหาชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการทำหน้าที่คัดเลือกขึ้นมา เพื่อให้มาทำหน้าที่ เป็นผู้แทนมหาชนทั้งหมด เรียกว่า “มหาชนสมมติ” โดยบุคคลผู้ทำหน้าที่ในการปกครองนั้น ต้องมา จากการคัดเลือกหรือการตกลงร่วมกันของมหาชน แม้สมัยนั้นจะไม่มีกรหย่อนบัตรเลือกตั้งเหมือนกับสมัยปัจจุบันก็ตาม หากเปรียบเทียบที่มาด้วยวิธีการคัดเลือกของแต่ละบุคคลแล้วว่า แต่ละคน จะยินยอมมอบอำนาจของตนให้ใครเป็นผู้ทำหน้าที่แทนนั้นวิธีการนั้น ปัจจุบันก็คือ การเลือกตั้ง ซึ่งต้องใช้ธรรมไม่ใช่โดยธรรม การใช้อำนาจแทนมหาชนเมื่อได้รับมอบอำนาจแล้วผู้ใช้อำนาจ เพื่อแก้ปัญหาของสังคมให้มีการอยู่อาศัยร่วมกันและเกิดปัญหาน้อยที่สุด เกิดความปกติสงบสุขขึ้น ในสังคมมากที่สุดนั้น ต้องใช้โดยธรรมจึงจะเกิดความชอบธรรมได้ไม่ใช่โดยธรรม

ประเด็นคือ การทำหน้าที่ของแต่ละบุคคลไม่ว่าจะเป็นผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองล้วนต้อง ทำหน้าที่โดยธรรมนั้นคือการทำหน้าที่ให้ถูกต้องการหน้าที่ที่ถูกต้องจึงเป็นการแก้ไขและป้องกัน ปัญหาได้ในตัวการทำหน้าที่ถูกต้องจึงเกี่ยวข้องกับ คำว่า “ธรรม” ซึ่งก็คือ การเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง การปกครองด้านกิจการพระศาสนา ผู้ปกครองก็ต้องใช้หลักธรรม ตามหลักที่ว่า “มา อธมม การ” คือ การห้ามไม่ให้เกิดอธรรม ถ้าปล่อยให้ปัญหาของสังคม ถูกหมักหมมสั่งสมไว้ เมื่อจะแก้ไขในเชิงระบบ ซึ่งต้องแก้ด้วยธรรมแล้วก็จะเป็นไปได้ยากและ ผู้มีอำนาจได้ให้หน้าหนัก “ธรรม” ทั้งแก่ “บุคคล” และ “สังคม” ผ่านการทำหน้าที่ของตนเอง จนเป็นแบบอย่างหรือเป็นต้นแบบของการปฏิบัติหน้าที่ประชาชนทั้งหลาย ก็จะถือปฏิบัติ ตามกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ถูกต้องและตรงตามธรรมก็ได้ชื่อว่า เป็นชาวพุทธโดยธรรม กล่าวคือ

ได้ปฏิบัติตนตามหลักของพระพุทธศาสนา ที่เป็นแบบสมัยพุทธกาลที่ให้ธรรมได้มีบทบาทในการแก้ไข และพัฒนาสังคมตรงตามภาพพจน์ที่ทุกคนมองว่า พระพุทธศาสนาในสังคมไทยกลายเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาเถรวาทในโลกแล้วในปัจจุบัน

๓.๘ สรุป

พรหมชาลสูตร มีสาระสำคัญ คือ การดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมเกี่ยวข้องกับวิชาการ ด้านต่างๆ และแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ที่ผู้ศึกษาย่อมเข้าใจวิธีปฏิบัติ เมื่อมีบุคคลต่างลัทธิ ต่างศาสนา ว่ากล่าวติเตียนหรือสรรเสริญพระพุทธศาสนา เข้าใจแนวคิดทฤษฎีต่างๆ และสามารถนำไปประยุกต์กับแนวคิดทฤษฎีในยุคปัจจุบันได้ มหาปรินิพพานสูตรเป็นบันทึกเหตุการณ์ตอนเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ผู้ได้ชื่อว่า เป็นบรมครูของโลก ผู้ศึกษาย่อมเกิดธรรมสังเวชและรู้เท่าทันความเป็นจริงของสังขารทั้งหลาย รวมทั้งการรักษาคำสอนของพระพุทธศาสนาและจะได้ทราบถึงการบำเพ็ญพุทธจริยาของพระพุทธเจ้า ได้เห็นแบบอย่างแห่งการบำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและสังคมและสุดท้ายอัครคัมภีร์มีเนื้อหาสาระสำคัญ คือ การกล่าวถึงวิวัฒนาการของโลกและสังคม ผู้ศึกษาได้ทราบถึงวิวัฒนาการของโลกและสังคม โดยเฉพาะการปฏิบัติหน้าที่ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ที่ต้องคำนึงถึงความรู้และคุณธรรมเป็นสำคัญ โดยชี้ชัดว่า ธรรมเท่านั้นที่จำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต ธรรมเท่านั้นที่จะเป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ คือ ปัญหาทั้งในระดับบุคคลและสังคม การดำเนินชีวิตทั้งส่วนตนและสังคม จึงไม่ควรจะทิ้งธรรมะ ต้องนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อป้องกันธรรมที่จะเกิดขึ้นและเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตและการอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคมอย่างผาสุก

บทที่ ๔

หน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท

การศึกษาวิจัยในบทนี้ ผู้วิจัยศึกษาหน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท ได้นำเสนอในบทนี้ ผู้วิจัยเริ่มตีความหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท ตั้งแต่หลักที่เป็นเบื้องต้น ของเบญจศีล และพื้นฐานของทำหน้าที่ชาวพุทธต่างๆ เพื่อให้ได้มาถึงหลักเบญจศีลในพุทธปรัชญาเถรวาท ในบทนี้ ผู้วิจัยจึงได้ทราบถึงประโยชน์ของหน้าที่ชาวพุทธที่ได้ปฏิบัติในแต่ละข้อว่ามีประโยชน์และสามารถนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ดังนี้

๔.๑ หน้าที่ของชาวพุทธ

๑) การสวดมนต์

การสวดมนต์ หมายถึง การท่องคำสอนอันเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อให้จำได้และนำไปคิดพิจารณาจะเกิดปัญญาในเรื่องนั้นๆ การสวดมนต์ถือว่าเป็นกิจอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธควรกระทำและจะต้องทำ เพื่อจะได้ปฏิบัติตัวถูกต้องตามจุดประสงค์ของการสวดมนต์ จะได้ไม่ไขว่เขว และสามารถนำไปบอกกล่าวแก่ผู้อื่นได้อย่างถูกต้องอย่างมั่นใจ

จุดมุ่งหมายของการสวดมนต์ คนส่วนมากไม่เข้าใจว่าสวดมนต์เพื่ออะไร ซึ่งจุดมุ่งหมายในการสวดมนต์ของชาวพุทธที่แท้จริง เพื่อสิ่งเหล่านี้ คือ

- ๑) เพื่อเป็นการระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย
- ๒) เพื่อเป็นการช่วยเกิดสมาธิ สร้างพลังทางจิต
- ๓) เพื่อทำให้เกิดวินัยในตนเอง
- ๔) เพื่อชำระจิตให้บริสุทธิ์

อานิสงส์ของการสวดมนต์

๑) ไล่ความขี้เกียจ ขณะสวดมนต์ อารมณ์เบื่อ เชื่องซึม ง่วงนอน เกียจคร้าน จะหมดไป เกิดความเข้มแข็ง กระฉับกระเฉง

๒) ตัดความเห็นแก่ตัว เพราะขณะนั้น อารมณ์ของเราไปมุ่งอยู่กับการสวด ไม่ได้นึกถึงตัวเอง ความโลภ โกรธ ลง จึงมิได้กล้ากรายเข้าสู่วาระจิต

๓) ได้ปัญญา การสวดมนต์โดยรู้คำแปล รู้ความหมาย ย่อมทำให้ผู้สวดได้ปัญญา ความรู้ แทนที่จะสวดจำจืดๆ เหมือนนกแก้ว นกขุนทอง โดยไม่รู้อะไรเลย เป็นเหตุให้ถูกข้อนว่าทำอะไรง่ๆ

๔) จิตเป็นสมาธิ เพราะขณะนั้นผู้สวดต้องสำรวมใจแน่วแน่ มิฉะนั้นจะสวดผิดได้หน้าลิ้มหลัง เมื่อจิตเป็นสมาธิ ความสงบเยือกเย็นในจิตจะเกิดขึ้น

๕) ได้เฝ้าพระพุทธเจ้า เพราะขณะนั้น ผู้สวดมีกาย วาจาปกติ มีศีล มีใจแน่วแน่ มีสมาธิ มีความรู้ระลึกถึงคุณงามความดีของพระพุทธเจ้า มีปัญญาเท่ากับเฝ้าพระองค์ ด้วยการปฏิบัติบูชา ครบไตรสิกขาอย่างแท้จริง

๒) ช่วยบำรุงรักษาวัด

วัดเป็นสถาบันหลักของพระพุทธศาสนา ในสมัยก่อนวัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษา เป็นสถานที่ที่พ่อแม่ส่งลูกชายบวชและเล่าเรียนวิชาการต่างๆ และเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน เป็นศูนย์กลางพัฒนาสังคมที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชน และเข้าถึงประชาชนมาโดยตลอด คนสมัยก่อนจึงไปวัดกันอย่างสม่ำเสมอ แต่ในปัจจุบันนี้วัดมิได้เป็นศูนย์กลางการศึกษาอีกต่อไป วัดเป็นเพียงที่พักอาศัยของพระภิกษุ สามเณร ความสำคัญของวัดจึงลดน้อยลงไปตามลำดับ การช่วยกันบำรุงรักษาและพัฒนาวัด จึงถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญของชาวพุทธทุกๆ คน ที่จะต้องร่วมมือกันให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ ต่อไป

๔.๒ บทบาทของชาวพุทธ

บทบาทของชาวพุทธที่พึงกระทำ เพื่อประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ผู้ที่นับถือศาสนาใดก็ตาม ย่อมต้องมีหน้าที่ของตนในการปฏิบัติต่อศาสนาที่ตนนับถือเช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนที่จะต้องมีหน้าที่ในการปฏิบัติตนให้ถูกต้องต่อพระพุทธศาสนา

ชาวพุทธมีบทบาทช่วยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) ช่วยสืบต่อกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การทำบุญ ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม กิจกรรมเหล่านี้ เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญ จึงควรช่วยกันทำให้แพร่หลายสืบไป

๒) การทำนุบำรุงศาสนสถาน วัดแต่ละแห่งที่สร้างขึ้นมามีด้วยแรงศรัทธาของพุทธศาสนิกชน เป็นศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญ ซึ่งคนรุ่นหลังพึงช่วยกันอนุรักษ์ บูรณปฏิสังขรณ์ ให้เป็นสถานที่อยู่ของพระภิกษุสามเณรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สืบต่อไป การบริจาคปัจจัยตามกำลังของแต่ละคนนั้น จึงเป็นสิ่งที่พึงกระทำ

๓) การสงเคราะห์พระสงฆ์และสามเณร การไปวัดนอกจากจะทำนุบำรุงศาสนสถานแล้ว พุทธศาสนิกชนยังได้มีโอกาสสงเคราะห์พระสงฆ์และสามเณรด้วย มิให้ท่านเดือดร้อน และมีเวลาในการศึกษาพระธรรมและวินัยได้อย่างเต็มที่ เพื่อเป็นกำลังใจในการดำรงพระพุทธศาสนาต่อไป

ในสมัยปัจจุบันนี้ เต็มไปด้วยปัญหาความวุ่นวายสับสน ถึงแม้ชาวพุทธต้องทำกิจกรรมต่างๆ มากมาย แต่ก็ควรหาโอกาสเข้าวัดบ้าง การไม่ไปวัดแม้ว่าจะไม่ถึงกับเป็นการละเลยต่อพระพุทธศาสนา แต่ก็ขาดโอกาสที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และศาสนาก็อาจจะเสื่อมได้

๔.๓ การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ คือ การประกาศตนของผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกะว่า เป็นผู้รับนับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่งของตน เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา การประกาศตนเป็นพุทธมามกะนี้นิยมนิยมทำกันในเวลาดังต่อไปนี้ คือ

๑) บุตรหลานของตนเจริญวัย อยู่ในระหว่างอายุ ๑๒-๑๕ ปี เพื่อให้เด็กเป็นพุทธศาสนิกชน

๒) จะส่งบุตรหลานของตนไปเพื่อศึกษาหรือเพื่อประโยชน์ใดๆ ก็ตาม ซึ่งจะต้องจากไปนานแรมปี เช่น ไปศึกษาในต่างประเทศ ไปทำงานในต่างประเทศ เป็นต้น

๓) จะปลูกฝังนิสัยของเยาวชนให้มั่นคงในพระพุทธศาสนา เช่น ที่โรงเรียนสอนวิชาสามัญและวิสามัญศึกษา จัดประกอบพิธีแก่นักเรียนที่เข้าศึกษาใหม่ในรอบปี

๔) มีบุคคลต่างศาสนาเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ต้องการจะประกาศตนเป็นพุทธศาสนิกชน

๔.๒.๑ วิธีการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

ชาวพุทธทุกคนปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะ ตั้งแต่อายุ ๓ ขวบ เป็นต้นไป

ผู้ชายกล่าวคำ ดังต่อไปนี้

เอสหัง ภันเต สุจิริปะรินิพพุตัมปิ ตัง ภาคะวันตัง สระระณัง คัจฉามิ ธัมมัญจะสังขัญจะ สังขัญจะ พุทธะมามะโกติ มังสังโฆ ธาเรตุ ฯ

แปลว่า ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น แม้ปรินิพพานไปนานแล้ว ขอถึงพระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งตลอดชีวิต ของพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าไว้ว่า เป็นพุทธมามกะ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ผู้หญิงกล่าวคำ ดังต่อไปนี้

เอสาหัง ภันเต สุจิริปะรินิพพุตัมมัง ตัง ภาคะวันตัง สระระณัง คัจฉามิ ธัมมัญจะสังขัญจะ พุทธะมามิกาติ มังสังโฆ ธาเรตุ ฯ

แปลว่า ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น แม้ปรินิพพานไปนานแล้ว ขอถึงพระธรรม และขอถึงพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งตลอดชีวิต ขอพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าไว้ว่า เป็นพุทธมามกะ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ทั้งชายและหญิง กล่าวรวมกัน ดังต่อไปนี้

เอเต มะยัง ภันเต สุจิริปะรินิพพุตัมปิ ตังภาคะวันตัง สระระณัง คัจฉามะ ธัมมัญจะสังขัญจะ พุทธะมามะกาติ โน สังโฆ ธาเรตุ ฯ

แปลว่า ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น แม้ปรินิพพานไปนานแล้ว ขอถึงพระธรรม และขอถึงพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งตลอดชีวิต ของพระสงฆ์จงจำข้าพเจ้าทั้งหลายไว้ว่า เป็นพุทธมามกะ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ฯ

๔.๓ มารยาทของชาวพุทธ

มารยาทของชาวพุทธ คือ การแสดงกิริยาอาการทางกาย และวาจา ที่สุภาพเรียบร้อยที่พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติต่อพระภิกษุสงฆ์และสามเณรนั้น พระพุทธองค์ทรงบัญญัติเสขียวัตถ์ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นมารยาทอันเหมาะสมไว้ถึง ๗๕ ข้อ เช่น การนุ่งห่ม การฉันอาหาร การเข้าในหมู่บ้านและการสนทนากับชาวบ้าน เป็นต้น สำหรับมารยาทของชาวพุทธในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ที่จะต้องศึกษาถือว่าเป็นพื้นฐานการเรียนรู้ ดังต่อไปนี้

๑) การประนมมือ เป็นการกระพุ่มมือทั้งสองประนม ให้ฝ่ามือทั้งสองประกบกันนิ้วทุกนิ้วแนบชิดติดกัน ไม่เหลื่อมล้ำกันหรือกลางออกห่าง กระพุ่มมือที่ประนมนี้ไว้ระหว่างอกตั้งตรงขึ้นข้างบน มีลักษณะคล้ายดอกบัวตูม แอบศอกทั้งสองข้างไว้กับชายโครง ไม่ปล่อยให้แกงออก รักษาระดับก้านพุ่มมือไว้ระหว่างอก เป็นการแสดงความเคารพเวลาสวดมนต์ หรือฟังสวดมนต์และฟังเทศน์

๒) การไหว้ การปฏิบัติในท่าไหว้ประกอบด้วยกิริยา ๒ ส่วน คือ การประนมมือ และการไหว้

๒.๑ การประนมมือ เป็นการแสดงความเคารพ โดยการประนมนิ้วมือทั้งสองข้างชิดกัน ฝ่ามือทั้งสองประกบเสมอกันแนบหว่างอก ปลายนิ้วเฉียงขึ้นพอประมาณ แขนแนบตัวไม่กางออก ทั้งชายและหญิงปฏิบัติเหมือนกัน การประนมมือนี้นี้ใช้ในการสวดมนต์ ฟังพระสวดมนต์ ฟังพระธรรมเทศนา ขณะสนทนากับพระสงฆ์ รับพรจากผู้ใหญ่ แสดงความเคารพผู้เสมอกันและรับความเคารพจากผู้อาวุโสกว่า เป็นต้น

๒.๒ การไหว้ เป็นการแสดงความเคารพ โดยการประนมมือแล้วยกมือทั้งสองขึ้นจรดใบหน้า ให้เห็นว่าเป็นการแสดงความเคารพอย่างสูง

การไหว้แบบไทยแบ่งออกเป็น ๓ แบบ ตามระดับของบุคคล

ระดับที่ ๑ การไหว้พระ ได้แก่ การไหว้พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ รวมทั้งปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน ที่เกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนา ในกรณีที่ไม่สามารถกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ได้ โดยประนมมือแล้วยกขึ้นพร้อมกับค้อมศีรษะ ให้หัวแม่มือจรดระหว่างคิ้ว ปลายนิ้วแนบส่วนบนของหน้าผาก

ระดับที่ ๒ การไหว้ผู้มีพระคุณและผู้อาวุโส ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ครู อาจารย์ และผู้ที่เราเคารพนับถือ โดยประนมมือแล้วยกขึ้นพร้อมกับค้อมศีรษะลงให้หัวแม่มือจรดปลายจมูก

อนึ่งสำหรับหญิงการไหว้ทั้ง ๓ ระดับ อาจจะถอยเท้าข้างใดข้างหนึ่งตามถนัดไปข้างหลังครั้งก้าว แล้วย่อเข่าลงพอสสมควรพร้อมยกมือไหว้ก็ได้

๓) การกราบ เป็นการแสดงอาการกราบราบลงพื้นด้วยเบญจางคประดิษฐ์ คือ ด้วยองค์ประกอบ ๕ อย่าง ได้แก่ เข่าทั้งสอง ฝ่ามือทั้งสองข้าง และศีรษะ ได้แก่ หน้าผากให้จรดพื้นเป็นนมาการแสดงความเคารพอย่างสูงต่อพระรัตนตรัย โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ท่าเตรียมตัวท่าเตรียมตัวนั่งคุกเข่าเมื่อทั้งสองทอดวางเหนือเข่าทั้งสองไว้ นิ้วมือทั้ง ๕ แนบชิดกัน

จังหวะที่ ๑ ยกมือขึ้นประนมในระหว่างอก ตามแบบการประนม

จังหวะที่ ๒ ยกมือขึ้นประนมขึ้นจรดหน้าผาก โดยให้นิ้วหัวแม่มือทั้งสองอยู่ระหว่างคิ้วตามแบบการไหว้พระรัตนตรัย

จังหวะที่ ๓ ก้มตัวลง ปล่อยมือทั้งสองข้างให้ทอดลงบนพื้นโดยแบมือทั้งสองให้ข้อศอกต่อกับเข่าทั้งสองข้าง (สำหรับผู้ชาย) และให้สอทั้ง ๒ ข้างขนานเข่าทั้งสองไว้ (สำหรับผู้หญิง) ให้ระยะเมื่อทั้ง ๒ ห่างกันประมาณ ๕ นิ้ว ก้มศีรษะให้หน้าผากจรดพื้นในระหว่างมือทั้งสองแล้วยกมือประนมขึ้นผ่านจังหวะที่ ๑ ที่ ๒ และที่ ๓ ไปตามลำดับให้ต่อเนื่องกัน ทำติดต่อกันไปจนครบ ๓ ครั้ง

เมื่อครบ ๓ ครั้งแล้วจึงยกมือขึ้นไหว้ตามแบบพระรัตนตรัย แล้วเปลี่ยนอิริยาบถ เป็นท่านั่งแบบพับเพียบหรือลุกขึ้นตามกาลเทศะ

๔) การนั่ง

๔.๑ นั่งเก้าอี้ ให้นั่งตัวตรง หลังพิงพนักเก้าอี้ เท้าวางชิดกัน เข่าแนบชิดกัน มือทั้งสองข้างวางบนหน้าขา ถ้าเป็นเก้าอี้ท้าวแขน เมื่อนั่งตามลำพัง จะเอาแขนพาดบนท้าวแขนก็ได้ ไม่ควรนั่งเอาปลายเท้าหรือขาไขว้กันอย่างอนึ่งไขว้ห้าง ควรนั่งเต็มเก้าอี้ อย่านั่งโดยโยกเก้าอี้ให้ยกหน้า หรือเอนหลัง

๔.๒ นั่งกับพื้น ให้นั่งพับเพียบ ในลักษณะสุภาพ ยึดตัว ไม่ต้องเก็บปลายเท้า แต่อย่าเหยียดเท้า ถ้านั่งต่อหน้าผู้ใหญ่ให้เก็บปลายเท้า มือประสานกันไม่ท้าวแขน

๕) การยืน มีแบบที่ควรทราบและถือปฏิบัติทั้งในเวลายืนตามลำพัง ยืนเฉพาะหน้าผู้ใหญ่และยืนแสดงความเคารพในโอกาสต่างๆ ดังนี้

๕.๑ การยืนตามลำพัง ควรอยู่ในลักษณะสุภาพ สบาย ขาชิด ตั้งตัวตรง ไม่หันหน้าหรือแกว่งแขนไปมา

๕.๒ การยืนเฉพาะหน้าผู้ใหญ่ ควรยืนตรง ขาชิด ปลายเท้าห่างกันเล็กน้อย มือทั้งสองข้างแนบข้างลำตัว ถ้าอยู่ต่อหน้าผู้ใหญ่ที่มีอาวุโสหรือพระสงฆ์ หรือเป็นการยืนหน้าที่ประทับ ควรค้อมส่วนบนตั้งแต่เอวขึ้นไปเล็กน้อย มืออยู่ในลักษณะคว่ำซ้อนกัน จะเป็นมือข้างไหนทับมือข้างไหนก็ได้ หรือจะประสานมือทั้งสองข้างอย่างหลวมๆ หายมือทั้งสองสอดนิ้วเข้าระหว่างช่องนิ้วของแต่ละมือก็ได้

๕.๓ การยืนแสดงความเคารพเมื่อมีการบรรเลงเพลงเคารพ เพลงเคารพ ได้แก่ เพลงชาติ เพลงสรรเสริญพระบารมี เมื่อได้ยินเพลงสรรเสริญพระบารมี ให้ยืนขึ้นแล้วระวางตรงหันหน้าไปทางพระองค์ท่านหรือพระบรมฉายาลักษณ์หรือประธานที่ชวนเชิญถวายพระพรในขณะนั้น ให้ยืนตรงอยู่จนจบเพลง เมื่อได้ยินเพลงชาติ ให้ยืนระวางตรงจนจบเพลง แล้วจึงเปลี่ยนอิริยาบถเป็นอย่างอื่นแล้วแต่กรณี

๖) มารยาทในการสนทนาพระพระภิกษุ ขณะที่กำลังสนทนากับพระภิกษุอยู่ นั้นจะต้องพนมมือและใช้ถ้อยคำสุภาพ

๗) มารยาทในการปฏิบัติตน

มารยาทชาวพุทธ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติทางกาย วาจา ที่ถูกต้องและเหมาะสมของชาวพุทธ ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีงาม การปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน จะต้องแต่งกายด้วยเสื้อผ้า สีสุนัข ไม่ส่งเสียง เพื่อเป็นการเคารพต่อสถานที่^๑

๔.๔ หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นต้น

หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นต้นนี้ พุทธถึงการประพฤติปฏิบัติอันเป็นขั้นต้นแห่งการพัฒนาชีวิตของชาวพุทธให้สมบูรณ์ในขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตที่ไม่ประมาท คือ การไม่คิด ไม่พูด ไม่กระทำอะไรๆ ที่จะเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ขั้นพื้นฐาน คือ

^๑อนงค์ บัวทองเลิศ, “การพัฒนาผลการเรียนรู้เรื่องหน้าที่และมารยาทชาวพุทธของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ โดยจัดการเรียนรู้ตามเทคนิค STAD และTGT”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๐, หน้า ๒๙-๓๕.

การรักษาศีลสำหรับใช้ดำเนินชีวิตมนุษย์ในสังคม เป็นคุณธรรมเพื่อความสงบสุข ได้แก่ เบญจศีลและเบญจธรรม นั้นเอง ซึ่งการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในนี้ต้องเป็นผู้มีปกติศีล คือ มีศีล ๕ เป็นปกติ จึงจะได้ชื่อว่า เป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์

ศีล หมายถึง ความประพฤติชอบทางกาย และวาจา การรักษาวาจา ให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกาย และวาจา ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ในการงดเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน^๒

ศีล เป็นหลักความประพฤติชอบทางกาย วาจา และการเลี้ยงชีพสุจริต โดยเจตนา เป็นเครื่องงดเว้นจากทุจริต เพื่ออบรมจิตใจให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย การฝึกอบรมตนในทางที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกายกับใจ ศีลเมื่อประพฤติตรงหลักการแล้ว สภาพจิตใจจะเป็นอิสระจากกิเลสตัณหา คุณธรรมที่มีฐานมาจากศีล ย่อมมีคุณค่าที่ควรรักษาและส่งเสริมคุณภาพทางจิตใจ^๓

ศีล เป็นเรื่องของการฝึกในด้านพฤติกรรมให้สุจริตด้วยกาย วาจา โดยเฉพาะพฤติกรรมที่เคยชิน เพื่อเป็นเครื่องมือในการฝึกหัดขัดเกลาพัฒนาตนเอง^๔

เบญจศีล หมายถึง เจตนาหรือความตั้งใจประพฤติงดเว้นจากความชั่วทางกายและทางวาจา เรียกโดยทั่วไปว่า “ศีล ๕” เรียกตามบทบัญญัติว่า “สิกขาบท ๕” ซึ่งประกอบด้วยการงดเว้น จากการฆ่าสัตว์ การงดเว้นจากการลักทรัพย์ การงดเว้นจากการประทุษร้ายในกาม การงดเว้นจากการพูดเท็จ และการงดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย เบญจศีลนี้ เป็นเครื่องบ่งชี้ว่าผู้นั้นมีความเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์หรือไม่ โดยเรียกว่า ชื่อว่าเป็น “มนุษย์ธรรม” หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องวัดความเป็นชาวพุทธที่ดีของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เพราะศีลแต่ละข้อนั้น ท่านวางไว้ก็เพื่อประโยชน์แก่มวลมนุษย์ในแต่ละทาง

เบญจธรรม หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่อง สนับสนุน คอยประคับประคอง หรือ คอยกระตุ้นเตือนใจของมนุษย์ให้งดเว้นภัยนั้นๆ ผู้มีธรรมข้อนั้นๆ ประจำใจแล้ว จะสามารถรักษาเบญจศีลอยู่ตลอดเวลา เรียกว่า “เบญจธรรม” หรือ “เบญจกัลยาณธรรม” เบญจศีล คือ ศีล ๕ ข้อ ได้แก่

- ๑) ปาณาติปาตา เวรมณี งดเว้นจากการฆ่า การเบียดเบียนสัตว์ทุกชนิด
- ๒) อทินนาทานา เวรมณี งดเว้นจากการลักทรัพย์ของผู้อื่น

^๒พระมหาสารวย ญาณส่วโร (พินดอน), “การศึกษาเรื่องผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒, หน้า ๖.

^๓พระอุบล กตปุญโญ, “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๗, หน้า ๕.

^๔พระมหาอุทัย ฐริเมธี, (ชะกิจ), “ศึกษาคูณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒, หน้า ๒๒๘.

๓) กามเมสุมิจฉาจารย์ เวรมณี งดเว้นจากการล่วงละเมิดการประพฤติดิถีในกามกับภรรยา สามีของผู้อื่น

๔) มุสาวาทา เวรมณี งดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบพูดเพื่อเจ้อ

๕) สุราเมรยัมชชปมาทัญฐานา เวรมณี งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา ยาเสพติดให้โทษทุกชนิด เพราะเป็นที่ตั้งแต่งความประมาท^๕

และคุณ ธรรมเป็นเครื่องช่วยสนับสนุนคู่กับศีลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป เรียกว่า เบญจธรรม คือ คุณธรรม ๕ ประการ คือ

๑) เมตตากรรณ คือ ความรักใคร่ปรารถนาดี ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ คู่กับศีลข้อที่ ๑

๒) สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒

๓) กามสัณญะ คือ การสำรวมในกาม ไม่ประพฤติดิถีในกาม คู่กับศีลข้อที่ ๓

๔) สัจจาจา คือ มีความจริงใจซื่อตรง ไม่พูดเท็จ คู่กับศีลข้อที่ ๔

๕) สัมมาสติ คือ มีสติปัญญาดีรู้รอบ คู่กับศีลข้อที่ ๕

คุณธรรมทั้ง ๕ ข้อนี้ ช่วยสนับสนุนให้ปฏิบัติศีล ๕ ให้สมบูรณ์ ให้สังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขยิ่งขึ้น ถ้าทุกๆ คนปฏิบัติตามศีล ๕ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ก็จะราบรื่นร่มเย็น เป็นสุข^๖

๔.๕ วิธีการปฏิบัติตามเบญจศีลเบญจธรรมของชาวพุทธ

วิธีการปฏิบัติตาม เบญจศีลเบญจธรรม ในที่นี้ พูดถึง การประพฤติดิถีปฏิบัติอันเป็นขั้นต้นแห่งการพัฒนาชีวิตของชาวพุทธให้สมบูรณ์ หลักเบญจศีลเบญจธรรม เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่สำคัญของทุกคนเพื่อใช้ควบคุมกาย วาจา และใจให้เป็นปกติในความเป็นชาวพุทธ ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีเมตตากรรณาปราณีต่อกัน ซึ่งผู้ที่เป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์นั้นควรมีศีล ๕ เป็นหลักธรรมประจำใจ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้ด้วยความมีสติสัมปชัญญะครบถ้วนบริบูรณ์นอกจากนั้นยังเป็นธรรมที่มีอุปการต่อโลกในการดำเนินชีวิตประจำวันของทุกๆ คน เพื่อให้มีการอยู่ร่วมกันโดยสันติสุข คนแต่ละคนจะต้องทำตนให้เป็นคนเต็มคน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นชาวพุทธผู้ที่จะเป็นคนเต็มคนหรือมนุษย์นั้น จะต้องมีหลักการดำเนินชีวิตประจำวันจะต้องประกอบด้วย เบญจศีล ๕ ข้อ ที่เป็นหลักทำคนให้เต็มคน^๗ ดังต่อไปนี้

๑) เว้นจากการฆ่า การเบียดเบียน การทำร้ายร่างกายคนและสัตว์ แล้วมีจิตใจประกอบด้วยเมตตา กรุณา มีความปรารถนาดีและสงสารเห็นอกเห็นใจผู้อื่น สัตว์อื่น

^๕ที.ปา. ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

^๖พระมหาทองสุข สุจิตโต (ไกรพงษ์), “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในวรรณคดีพุทธปรัชญา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐, หน้า ๓๗-๓๘.

^๗ไสว มาลาทอง, คู่มือการศึกษาจริยธรรมสำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษานักบริหาร นักปกครองและประชาชนทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๙.

๒) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้โดยอาการแห่งขโมยหรือโจร ได้แก่ ลัก ฉก ชิง วังราว ชูกรรโชก ชูเชิญ ปล้น จี้ ตู ฉ้อโกง หลอก ลวง ปลอม ตระบัดเบียดบัง สับเปลี่ยน ลักลอบ ยักยอก และรับสินบน แล้วเป็นผู้ที่มีความขยันประกอบสัมมาชีพบริจาทาน และเคารพในกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น

๓) เว้นจากการประพฤติผิดในกาม บุคคลต้องห้ามสำหรับฝ่ายชาย คือ ๑) ภรรยาคนอื่น ๒) ผู้หญิงที่ยังอยู่ในความอุปการะของผู้อื่น (ต้องพึงพาอาศัยผู้อื่นเป็นอยู่) ๓) ผู้หญิงที่จารีตต้องห้าม (แม่ ย่า ยาย พี่สาว น้องสาว ลูกสาว ซี่ หญิงผู้เยาว์) บุคคลต้องห้ามสำหรับฝ่ายหญิง คือ ๑) สามีคนอื่น ๒) ชายจารีตต้องห้าม (พ่อ ปู่ ตา พี่ชาย น้องชาย ลูกชาย พระภิกษุ สามเณร ชายผู้เยาว์) ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงไม่ใช่เฉพาะห้ามแต่ร่วมสังวาสเท่านั้น แม้แต่การเคล้าคลึง การพูดเกี้ยวพาราสี หรือการแสดงอาการปฏิพัทธ์ แม้แต่ด้วยสายตาเนตรสบเนตร เป็นต้น ก็ชื่อว่าละเมิดศีลข้อนี้แล้ว เมื่อไม่ล่วงละเมิดศีลข้อนี้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีความสำรวมในกาม (กามสังวร) ยินดีแต่ในภรรยาของตน (สทวารสันโดษ) จงรักภักดีแต่ในสามีของตน (ปฏิวัตร) ถ้ายังไม่ได้แต่งงานก็ต้องมีกามสังวรตั้งตนอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามมีวัฒนธรรมอันดีชนิดที่ “เข้าตามตรอกออกตามประตู”

๔) เว้นจากการพูดเท็จอันได้แก่ คำปด ทวนสาบาน ทำเล่ห์ กระเท่ห์ มารยา ทำเลส เสริมความอาวความ พูดเสียดแทง สับปลับ ผิดสัญญา เสียสัตย์ และคินคำ แล้วเป็นผู้มีสังขจิตพูดแต่คำสัตย์จริงด้วยความจริงใจและปรารถนาดีมุ่งหวังดีต่อผู้ฟัง

๕) เว้นจากการดื่มน้ำขำอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท อันได้แก่ น้ำสุรา เมรัย เครื่องดื่มมีเมาอื่น ๆ และการเสพยาเสพติดอื่น ๆ เช่น ฝิ่น เฮโรอีน กัญชา หรือแม้แต่บุหรี่ แล้วเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะในการประกอบกิจการทั้งปวงและเป็นผู้ไม่ประมาทในชีวิต ในการงาน ในวัย ในเพศ

ความมุ่งหมายของเบญจศีล ๕ ข้อนี้ คือ

เบญจศีลข้อที่ ๑

- ๑) เพื่อให้มีเมตตาธรรม ไม่เบียดเบียน
- ๒) เพื่อให้ชีวิตมีความปลอดภัย ไม่ต้องหวาดระแวงกันและกัน
- ๓) เพื่อให้ประกอบกิจการงานและประพฤติธรรมได้โดยสะดวก
- ๔) เพื่อเป็นพื้นฐานให้สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้ต่อไป
- ๕) เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข
- ๖) เพื่อกำจัดเวรภัยทั้งปัจจุบันและอนาคต

เบญจศีลข้อที่ ๒

- ๑) เพื่อให้ประกอบอาชีพโดยซื่อสัตย์สุจริต
- ๒) เพื่อให้รักและเคารพเกียรติของตน
- ๓) เพื่อให้เคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น
- ๔) เพื่อให้เกิดความมั่นใจในทรัพย์สินของตัวไม่ต้องวิตกกังวล

- ๕) เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข
- ๖) เพื่อกำจัดเวรภัยทั้งปัจจุบันและอนาคต^๕

เบญจศีลข้อที่ ๓

- ๑) เพื่อให้เกิดความซื่อสัตย์ จริ่งใจต่อกัน ไว้วางใจกันได้
- ๒) เพื่อให้เคารพในสิทธิความเป็นสามีเป็นภรรยาของกันและกัน
- ๓) เพื่อป้องกันการหย่าร้าง การแตกร้างภายในครอบครัว
- ๔) เพื่อสร้างความมั่นคงและความอบอุ่นภายในครอบครัว
- ๕) เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข
- ๖) เพื่อกำจัดเวรภัยทั้งปัจจุบันและอนาคต^๖

เบญจศีลข้อที่ ๔

- ๑) เพื่อให้มีความซื่อสัตย์ มีความจริงใจและไว้วางใจกันได้
- ๒) เพื่อสร้างความรักความสามัคคีในหมู่คณะ
- ๓) เพื่อป้องกันผลประโยชน์ของกันและกันได้
- ๔) เพื่อให้ใช้วาจาประสานประโยชน์ของกันและกันไม่ทำลายกันด้วยคำพูด
- ๕) เพื่อให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข
- ๖) เพื่อกำจัดเวรภัยทั้งในปัจจุบันและอนาคต^๗

เบญจศีลข้อที่ ๕

- ๑) เพื่อสนับสนุนการรักษาศีล ๔ ข้อข้างต้นให้เกิดมีขึ้น
- ๒) เพื่อให้มีสติรอบคอบสามารถควบคุมใจตัวเองได้
- ๓) เพื่อป้องกันมิให้เกิดการทะเลาะวิวาทและทำร้ายกัน
- ๔) เพื่อป้องกันสุขภาพทางกายและสุขภาพทางจิตมิให้เสื่อม
- ๕) เพื่อป้องกันอาชญากรรม มิจฉาชีพและการกระทำทุจริตต่างๆ
- ๖) เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข
- ๗) เพื่อกำจัดเวรภัยทั้งในปัจจุบันและอนาคต^๘

ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนให้พุทธบริษัทได้นำไปใช้อบรมสั่งสอนตนเองและบุคคลอื่นๆ เพื่อให้ห่างไกลจากอกุศลกรรมและให้ประกอบกุศลกรรม อันจะทำให้มนุษย์ในโลกนี้เป็นคนเต็มคนที่เรียกว่า มนุษย์ ให้อย่างยิ่งขึ้นไป และเป็นผู้ที่มีความแก่กล้าในสถานที่ที่ทั้งปวง ดังพุทธพจน์ที่ว่า

อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้แก่กล้า ธรรม ๕ ประการอะไรบ้าง คือ

- ๑) เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ๒) เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ๓) เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤตินอกใจ ๔) เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ ๕) เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ

^๕ อิง.จตุก. ๒๑/๒๖๕/๒๘๒.

^๖ อิง.จตุก. ๒๑/๒๖๖/๒๘๒-๒๘๓.

^๗ อิง.จตุก. ๒๑/๒๖๗/๒๘๓.

^๘ ที.ปา. ๑๑/๒๘๖/๑๗๖.

สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้แก้แล้ว

เบญจธรรม

เบญจศีลดังกล่าวมาแล้วนั้น จะบริสุทธิ์อยู่ได้หรือมนุษย์จะสามารถปฏิบัติตามได้ ก็ด้วยมีธรรมบางประการคอยสนับสนุน คอยประคับประคอง หรือคอยกระตุ้นเตือนใจของมนุษย์ให้ตั้งมั่น ภัยนั้นๆ ผู้มีธรรมข้อนั้นๆ ประจำใจแล้ว จะสามารถรักษาเบญจศีลอยู่ตลอดเวลา ธรรมดังกล่าวมานี้ เรียกว่า “เบญจธรรม” หรือ “เบญจกัลยาณธรรม” ได้แก่ ธรรมอันดีงาม ๕ ประการ^{๑๓} คือ

๑) เมตตาการุณา เป็นธรรมสนับสนุนศีลข้อที่หนึ่ง เมตตาการุณา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่นสัตว์อื่น ต้องการให้เขาอยู่เป็นสุขและเมื่อเห็นเขาประสบความทุกข์เดือดร้อน ก็พลอยหวนใจไปด้วย คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ตลอดเวลา ธรรมข้อนี้จะทำให้มนุษย์เลิกอาฆาตพยาบาท จองเวรและล้างผลาญชีวิตกันได้ เป็นเหตุให้เบียดเบียนกันไม่ลง การชกกัน การทรมานกันก็จะมีเกิดขึ้น เพราะจิตใจมีความเมตตาการุณาเป็นพื้นฐาน

๒) สัมมาอาชีวะ เป็นธรรมสนับสนุนศีลข้อที่สอง สัมมาอาชีวะ หมายถึง ความพากเพียรพยายามเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ความมีอาชีพสุจริต ความข้อนี้เป็นเหตุให้ชาวพุทธ ผู้ปฏิบัติตามละเว้นมิฉฉาชีพ ละความมั่งง่ายและมั่งได้เสีย โดยมาคำนึงถึงคุณภาพความเป็นคน ของคน สามารถจัดความบีบคั้นทางใจอันเกิดจากความยากจนลงได้ เมื่อมีอาชีพสุจริตชอบธรรมแล้ว สามารถควบคุมจิตใจมักได้ของตนได้ เมื่อมีอาชีพสุจริตชอบธรรมแล้ว ก็สามารถควบคุมจิตใจมักได้ของตนได้ เช่น ทำให้เกิดโจรกรรม ลักขโมย ปล้น เบียดเบียนทรัพย์สินผู้อื่นไม่ลง

๓) กามสังวร เป็นธรรมสนับสนุนศีลข้อที่สาม กามสังวร หมายถึง ความสำรวม ในกามคุณจนเกินขอบเขต ธรรมข้อนี้เป็นเหตุให้มนุษย์ไม่หมกมุ่นอยู่ในกามคุณ จนถึงทำลายน้ำใจผู้อื่น เป็นเหตุให้คู่ครองมีความซื่อสัตย์ต่อสามี ต่อภรรยาของตน ไม่ประพฤตินอกใจคู่ครองของตนได้

๔) สัจจะ เป็นธรรมสนับสนุนศีลข้อที่สี่ สัจจะ หมายถึง ความซื่อตรง ความสัตย์ กิริยาที่ประพฤติหรือพฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกาย วาจาเป็นตรง ธรรมข้อนี้เป็นเหตุให้ ชาวพุทธมีความเที่ยงธรรม ซื่อตรง มีความจริงใจต่อผู้อื่น มีความจงรักภักดีในเจ้านายของตน ต่อผู้มีอุปการะ เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ อันจะเป็นเหตุให้ไม่โกหกมดเท็จ ไม่หลอกลวงไม่ทำลาย ประโยชน์ของบุคคลอื่น แต่เป็นคนตรงไปตรงมา รักความยุติธรรม

๕) สติ สัมปชัญญะ เป็นธรรมสำหรับสนับสนุนศีลข้อที่ห้า สติสัมปชัญญะนั้น หมายถึง การมีสติคอยตรวจตราไม่เลินเล่อเผลอตว์ ทั้งก่อนและกำลังทำ พูด คิด พฤติกรรมของผู้มี สติสัมปชัญญะประจำตัวเองจนกลายเป็นนิสัย เช่น พิจารณาด้วยปัญญาแล้วบริโภคอาหารรู้จัก ประมาณ รู้จักคุณโทษของอาหารที่จะบริโภค ไม่เผลอเผลอในการทำงาน มีความรอบคอบระวังหน้า ระวังหลัง มีสติกำกับในการทำกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น เป็นเหตุให้มนุษย์พิจารณาสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะ สิ่งเสพติดให้โทษด้วยความรอบคอบ สามารถมองเห็นคุณและโทษที่จะพึงเกิดขึ้นแก่ตัวเอง แก่การงาน และแก่ทรัพย์สินจากสิ่งเสพติดเหล่านั้น อันเป็นเหตุให้มนุษย์งดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัยได้

^{๑๓} ๑) อ.ปญจก. ๒๒/๑๗๑/๒๘๗-๒๘๘.

ดังนั้น เบญจศีลเบญจธรรม นี้มีคุณค่าต่อโลกอย่างมหาศาลและต่อการดำเนินชีวิตของชาวพุทธและมนุษยชาติให้มีความสุข สามารถทำให้มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐตามหลักพระพุทธศาสนาที่ได้กล่าวไว้ว่า คุณธรรมที่จะทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้นั้น จะต้องประกอบด้วยเบญจศีลและเบญจธรรม กล่าวคือ การจะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้นจะต้องประกอบด้วย ศีลและธรรมอันเป็นเหตุให้นำมาเกิด ตรงกันข้าม หากใครมีเบญจศีลและเบญจธรรมไม่ครบ การที่จะเป็นชาวพุทธหรือมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นก็พลดน้อยถอยลงตามลำดับ ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์แล้วมีคุณธรรมของมนุษย์ในตนชื่อว่า มนุสสภูโต หมายความว่า เป็นมนุษย์แท้ที่ประกอบสมาทานประพาศศีล ๕ อันเป็นคุณธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ จึงได้รับขนานนามว่าเป็นมนุษย์แท้^{๑๔}

นอกจากนี้ รองศาสตราจารย์คุณ โทชน์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือพระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวันว่า เบญจศีลเบญจธรรม เป็นหลักทำคนให้เต็มคน ในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อให้มีการอยู่ร่วมกันโดยสันติสุขนั้น คนแต่ละคนจะต้องทำตนให้เป็นคนเต็มคนหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นมนุษย์ ผู้ที่จะเป็นคนเต็มคนหรือมนุษย์นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ดำเนินชีวิตประจำวัน ดังต่อไปนี้

- ๑) เว้นจากการเบียดเบียนสัตว์อื่น
- ๒) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้โดยอาการแห่งขโมยหรือโจร
- ๓) เว้นจากการประพฤตินอกงาม
- ๔) เว้นจากการพูดเท็จ
- ๕) เว้นจากการดื่มน้ำช้วนเป็นที่ยั้งแห่งความมัวเมา^{๑๕}

ผู้ที่จะเป็นคนเต็ม คือ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ จะต้องเป็นผู้มีการดำเนินชีวิตประจำวันทีประกอบด้วยเบญจศีลเบญจธรรม ทั้ง ๕ ประการ ดังกล่าวแล้ว ถ้าขาด ๑ ประการ ก็เป็นคนเพียง ๘๐ เปอร์เซ็นต์ หรือขาด ๒ ประการ ก็เป็นคนเพียง ๖๐ เปอร์เซ็นต์ เป็นต้น นับว่าเป็นหลักการขั้นพื้นฐานที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนมุ่งเน้นให้พุทธศาสนิกชนได้ประพฤติปฏิบัติตามเพื่อความเป็นมนุษย์อันจะได้สมาชิกที่ดีงามของสังคม ความสงบสุขในสังคมแต่ละวัน จะเกิดขึ้นได้ก็อาศัยหลักมนุษยธรรมหรือแต่ละคนเป็นคนเต็มคนนั่นเอง

จากผลวิเคราะห์ทั้งหมดนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมเพื่อวิเคราะห์วิธีการปฏิบัติตามเบญจศีลเบญจธรรมก็สามารถสรุปได้ว่า การที่จะปฏิบัติตามเบญจศีลและเบญจธรรมนี้ได้ดีที่สุดจะต้องปฏิบัติตามวิธีดี ซึ่งเป็นเจตนางดเว้นจากความชั่ว ๓ ประการ คือ

- ๑) สัมปตตวิริตี แปลว่า ความละเว้นจากการได้ แม้ไม่ได้สมาทานศีลสิกขาบทมาก่อน เมื่อประสบกับเหตุการณ์หนึ่ง ทำให้ต้องล่วงละเมิดศีลโดยไม่มีเจตนามาก่อน และเกิดความละอายใจที่ได้กระทำไม่ถูกต้องลงไป แล้วให้ละเว้นจากการกระทำนั้น

^{๑๔}พระมหาอุทัย ฐิติเมธี, (ชะกิจ), “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, อ่างแล้ว, หน้า ๘๔.

^{๑๕}คุณ โทชน์, พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๙.

๒) สมาทานวิริติ แปลว่า ความละเว้นด้วย การถือ ด้วยการสมาทาน หรือการขอรับเอง คือ การตั้งใจจะไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินอกใจ ไม่พูดปด ไม่ดื่มสุราด้วยการรับศีลจากพระสงฆ์ หรือสมาทานในใจ และได้ปฏิบัติตามที่ตั้งใจไว้

๓) สมุจเฉทวิริติ แปลว่า ความละเว้นด้วยตัดขาด เป็นการงดเว้นของพระอริยบุคคลไม่ให้ประพฤตล่วงข้อห้าม ไม่ให้เกิดการทุศีล

ผลของการปฏิบัติตามเบญจศีลเบญจธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ตามผู้วิจัยได้อธิบายความมาแล้วข้างต้น พร้อมทั้งข้อคิดของนักวิชาการเป็นเครื่องมือยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ถ้ามนุษย์มีเบญจศีลเบญจธรรมแล้วจะทำให้มนุษย์มีบุคลิกภาพตามอานิสงส์ของศีล^{๑๖} ดังนี้

๑) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๒) กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไป นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๓) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใดๆ จะเป็นชาติตติยบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่กล้า ไม่เก้อเขินเข้าไปนี้ เป็นอานิสงส์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๔) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๕) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล

ตามที่กล่าวมาแล้วนี้จะเห็นได้ว่า เบญจศีลเบญจธรรมนี้มีความสำคัญยิ่งสำหรับสังคมมนุษย์ หากคนในสังคมตั้งมั่นอยู่ในเบญจศีลเบญจธรรมโดยทั่วถึงกันแล้ว สังคมก็จะมี ความมั่นคง มีความสงบสุขอย่างแน่นอน ผู้ใดมีเบญจศีลเบญจธรรม ผู้นั้นย่อมเป็นที่พึ่งปรารถนาของสังคม จะทำอะไร จะติดต่อกับใคร ประสานงานกับใคร จะขอความร่วมมือจากใคร ก็ย่อมจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ เบญจศีล-เบญจธรรม จึงมีความสำคัญยิ่งต่อการเสริมสร้างการพัฒนาครอบครัว ซึ่งเป็นส่วนย่อยของสังคมให้มีความมั่นคงในการดำเนินชีวิต และเมื่อมนุษย์คนใดที่มีการปฏิบัติตามเบญจศีลและเบญจธรรมแล้ว ย่อมจะทำให้มีความสมบูรณ์ขึ้นมาในระดับหนึ่ง ที่สมบูรณ์ตามหลักพุทธปรัชญา ที่เรียกว่า มนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นต้น แต่ถึงกระนั้น หากมนุษย์มีความต้องการที่จะเป็นชาวพุทธที่มีความสมบูรณ์ขึ้นไปยิ่งกว่านี้อีก จะต้องปฏิบัติตามหลักการปฏิบัติเพื่อเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นกลางต่อไป

๔.๖ หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นกลาง

หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นกลางในที่นี้ พุทธถึงหลักว่าด้วยการประพฤติปฏิบัติของชาวพุทธในขั้นที่สูงกว่า ขั้นต้นขึ้นมา พุทธถึงการเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวง

^{๑๖}ที่.ปา. ๑๑/๓๑๖/๓๐๕.

และให้หันมาทำกุศลทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา และใจ ซึ่งการปฏิบัติได้เช่นนี้จะทำให้ชาวพุทธที่มีความสมบูรณ์ในขั้นต้น กลายเป็นชาวพุทธที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในระดับขั้นกลาง ซึ่งหลักธรรมที่มนุษย์จะนำมาฝึกฝนพัฒนาตนเอง ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นกว่าการเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นต้นนั่นก็คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งจะทำให้เป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ที่สูงขึ้นได้

กุศลกรรมบถ หมายถึง การกระทำของคนดี หรือของคนฉลาด เพื่อก่อให้เกิดความดี ความเจริญก้าวหน้า ความถูกต้อง อันเป็นทางแห่งความดี กุศลกรรมบถ หมายถึง ธรรมหมวดหนึ่ง มี ๑๐ อย่าง คือ กายสุจริต ๓ วจีสุจริต ๔ มโนสุจริต ๓

การพัฒนาชาวพุทธเป็นการเน้นไปที่ตัวบุคคล เพราะชาวพุทธมีศักยภาพความสามารถติดตัวมาทุกคน โดยมีจุดหมาย คือ ความสุข อิศราภาพ ความดีงามของชีวิต เพื่อพัฒนาตนเองโดยมีหลักการให้เกิดความใฝ่รู้ ผู้สิ่งที่ยากจนประสบผลสำเร็จ จะต้อง ปฏิบัติในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๑๗} ดังนี้

- ๑) ปาณาติปาตา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์)
- ๒) อทินนาทานา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์)
- ๓) กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีในกาม)
- ๔) มุสาวาทา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ)
- ๕) ปิสุณาย วาจา ย เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด)
- ๖) ผรุสหาย วาจา ย เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ)
- ๗) สัมผัปปลาปา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเพื่อแฉ)
- ๘) อนภิชฌา เวรมณี (ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา)
- ๙) อพยาบาท (ความไม่คิดร้าย)
- ๑๐) สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ)

วิธีการปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ การปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐^{๑๘} ประการนั้น จะต้องปฏิบัติดังนี้ปฏิบัติทางกาย ๓ คือ

๑) ละเว้นจากการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน มีเมตตา กรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลสงเคราะห์กัน

๒) ละเว้นการแย่งชิง ลักขโมย และการเอารัดเอาเปรียบ เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

๓) ละเว้นการประพฤติดีล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ไม่ข่มเหงจิตใจหรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกันปฏิบัติทางวาจา ๔ คือ

๔) ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ

๕) ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

^{๑๗} ที.ปา. ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓.

^{๑๘} อง.พุก. ๒๒/๑๔/๑๕๔.

- ๖) ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียหาย พูดแต่คำสุภาพ นุ่มนวลควรฟัง
๗) ละเว้นการพูดเหลวไหล เพื่อเจ้อ พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์

ถูกกาลเทศะ

ปฏิบัติทางใจ ๓ คือ

๘) ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้ คิดให้ คิดเสียสละ ทำให้เผื่อแผ่กว้างขวาง

๙) ไม่คิด ร้าย มุ่งร้าย มุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำให้ลายตั้งความปรารถนาดี แผ่เมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๑๐) มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรม ๑๐ ข้อนี้เรียกว่า กุศลกรรมบถบ้าง ธรรมจริยาบ้าง อารยธรรมบ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อ คือ กายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต

ผลของการปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐

ผลของการปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ ถือว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักการของการพัฒนาความเป็นมนุษย์ เรียกได้ว่า เป็นกัลยาณชน และย่อมได้รับอานิสงส์ของการประพาสสุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริตที่เรากล่าวว่าจะควรทำโดยส่วนตัวบุคคลนั้นจะได้รับอานิสงส์ ดังต่อไปนี้ คือ

- ๑) แม้นกก็ตีเตียนตนเองไม่ได้
- ๒) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ
- ๓) กิตติศัพท์ย่อมขจรไป
- ๔) ไม่หลงลืมสติตาย
- ๕) หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริตที่เรากล่าวว่าจะควรทำโดยส่วนตัวบุคคลนั้นจะได้รับอานิสงส์นี้”^{๑๕}

นี่เป็นอานิสงส์แห่งการปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทำให้เป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ที่สูงขึ้นกว่ามนุษย์ที่สมบูรณ์ในขั้นต้น กลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพุทธปรัชญาในขั้นกลาง ที่เรียกว่า ชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นกลาง แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีความที่ควรทำให้เป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นที่สูงขึ้นไปยิ่งกว่านี้อีก ดังนั้น ผู้ที่มุ่งหวังจะเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นสูง ควรปฏิบัติตามหลักการปฏิบัติ เพื่อเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นสูง

๔.๗ หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นสูง

หลักการปฏิบัติเพื่อเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ในขั้นสูงในที่นี้ พูดถึงหลักการประพาสปฏิบัติของมนุษย์เพื่อฝึกฝนพัฒนาตนให้มีการปฏิบัติตามทางสายกลาง อันเป็นทางแห่งความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ซึ่งจะทำให้ชาวพุทธฝึกฝนตนเองให้มีการพัฒนายิ่งขึ้นกว่าการเป็นชาวพุทธ

^{๑๕} อก.พูก. ๒๐/๑๘/๗๑.

ที่สมบูรณ์ในชั้นกลาง จนกลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในชั้นสูง หรือเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ที่สุดเพื่อให้มีความเป็นอยู่ที่ดี ปราศจากปัญหาทั้งปวง หลักธรรมนั้น คือ มรรคมีองค์ ๘

มรรค^{๒๐} หมายถึง ความจริงว่าด้วยทางแห่งความดับทุกข์ หรือวิธีการปฏิบัติ เพื่อแก้ปัญหาที่ควรปฏิบัติตาม เพราะสามารถลดปัญหาและหมดความทุกข์ได้ในที่สุด

อริยมรรค หมายถึง ทางสายกลางอันประเสริฐ มี ๘ ประการ เรียกว่า มรรคมีองค์ ๘ อันเป็นทางนำไปสู่การพ้นทุกข์ สรุป ได้แก่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

อริยมรรค คือ หลักของการกระทำที่ถูกต้อง ๘ ประการ^{๒๑} เพื่อนำไปสู่นิพพานจำแนก ออกเป็น ๓ หมวด คือ

๑) หมวดปัญญา

๑.๑ สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ

๑.๒ สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ

๒) หมวดศีล

๒.๑ สัมมาวาจา คือ การพูดจาชอบ

๒.๒ สัมมากัมมันโต คือ การทำกรณงานชอบ

๒.๓ สัมมาอาชีโว คือ การเลี้ยงชีวิตถูกชอบ

๓) หมวดสมาธิ

๓.๑ สัมมาวายาโม คือ ความเพียรชอบ

๓.๒ สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบ

๓.๓ สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจมั่นชอบ

อริยมรรคดังกล่าวมานี้ เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาให้มนุษย์มีความสมบูรณ์ในชั้นสูง หรือสูงที่สุด จนเป็นผู้เข้าถึงกระแสแห่งพระนิพพานได้

วิธีการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘

วิธีการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ในที่นี้ เป็นวิธีการปฏิบัติตามหลัก ธรรมที่มีอุปการต่อโลก ให้มีการกระทำที่ถูกต้อง ๘ ประการ เพื่อนำไปสู่นิพพาน จำแนกออกเป็น ๓ หมวด ได้แก่ หมวดปัญญา หมวดศีล และหมวดสมาธิ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนให้พุทธบริษัทได้นำไปใช้อบรมสั่งสอนตนเองและบุคคลอื่นๆ เพื่อให้มีวัตรอันงาม ซึ่งเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายเพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักคำสอนในพระไตรปิฎกว่า^{๒๒}

อานนท์ เธอจะคิดอย่างนี้ว่า “สมัยนั้น พระเจ้ามชเทวะ ซึ่งทรงตั้งวัตรอันงามนั้นคงเป็นคนอื่นเป็นแน่” แต่ข้อนั้นเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น สมัยนั้นเราเป็นพระเจ้ามชเทวะ ได้ตั้งวัตรอันงามนั้นไว้ ประชาชนผู้เกิดมาภายหลังประพฤติดำเนินวัตรอันงามที่เราตั้งไว้แล้วนั้น แต่วัตรอันงามนั้นไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้และเพื่อนิพพาน

^{๒๐} ขุ.ป. ๓๑/๒๓๗/๔๐๑.

^{๒๑} ที.สี. ๘/๓๔๓/๑๖๕.

^{๒๒} ม.ม. ๑๒/๓๑๖/๓๘๑.

เป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึง พรหมโลกเท่านั้น ส่วนวัตรอันงามที่เราตั้งไว้ในบัดนี้เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว

วัตรอันงามที่เราตั้งไว้ในบัดนี้เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว เป็นอย่างไร คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่

- ๑) สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)
- ๒) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
- ๓) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
- ๔) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
- ๕) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)
- ๖) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
- ๗) สัมมาสติ (ระลึกชอบ)
- ๘) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

วัตรอันงามที่เราตั้งไว้ในบัดนี้แลเป็นไป เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว

อานนท์ เราขอเตือนเธอทั้งหลายอย่างนี้ว่า “เธอทั้งหลายควรประพฤติวัตรอันงามตามวิธีที่เราตั้งไว้แล้ว เธอทั้งหลายอย่าเป็นคนสุดท้ายของเราเลย” เมื่อยุคของคนใดเป็นไปอยู่ แต่ปล่อยให้วัตรอันงามเห็นปานนี้ขาดสูญไป คนนั้นชื่อว่า คนสุดท้ายของบุรุษเหล่านั้น เราขอเตือนเธอทั้งหลายอย่างนี้ว่า “เธอทั้งหลายควรประพฤติวัตรอันงามตามวิธีที่เราตั้งไว้แล้ว เธอทั้งหลายอย่าเป็นคนสุดท้ายของเราเลย”

นอกจากนี้ยังได้กล่าว ไว้แล้วในข้างต้นว่า อริยมรรค คือ หลักของการกระทำที่ถูกต้อง ๘ ประการ เพื่อนำไปสู่นิพพาน จำแนกออกเป็น ๓ หมวด ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑) หมวดปัญญา คือ เข้ารู้ถึงความเป็นจริงของธรรมชาติว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวง เป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท และกฎไตรลักษณ์ ได้แก่

๑.๑ สัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบ

ประพัตติตนเป็นผู้มีความเห็นที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขและเกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น นั่นคือ ความไม่เห็นแก่ตัวซึ่งเป็นภัยแก่ตัวเองและผู้อื่น สัมมาทิฏฐิในมรรค คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในเหตุให้เกิดทุกข์ ความรู้ในความดับแห่งทุกข์ ความรู้ในทางดำเนินให้ถึงความดับแห่งทุกข์ จากความรู้ ๔ อย่างนี้ สรุปลงเป็น ๒ อย่าง ก็ได้ว่าความทุกข์และความดับทุกข์ ความเห็นแก่ตัวก่อให้เกิดความทุกข์ ความไม่เห็นแก่ตัวคือความดับทุกข์

๑.๒ สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริชอบ

ประพัตติตนเป็นผู้มีความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง สัมมาสังกัปปะในมรรค ได้แก่ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่มุ่งร้าย ความดำริในการไม่เบียดเบียน

๒) หมวดศีล คือ หมวดที่แสดงถึงการใช้ความรู้ันให้เป็นประโยชน์ คือ ปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมดาหรือกฎธรรมชาตินั้น โดยการกระทำที่เป็นเหตุให้เกิดเหตุปัจจัยทั้งหลาย ดำเนินไปในทางที่จะก่อผลดี

๒.๑ สัมมาวาจา คือ การพูดจาชอบ

ประพัตติตนเป็นผู้มีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดไม่จริง เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า

๒.๒ สัมมากัมมันโต คือ การทำการทำงานชอบ

ประพัตติตนเป็นผู้มีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่า เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพัตติผิดในกามทั้งหลาย

๒.๓ สัมมาอาชีโว การเลี้ยงชีวิตชอบ

ประพัตติตนเป็นผู้ละเสียซึ่งการเลี้ยงชีพที่ ผิด ย่อมสำเร็จความเป็นอยู่ด้วยการเลี้ยงชีวิตที่ชอบเกี่ยวกับการเลี้ยงชีวิต เนื่องมาจากสัมมากัมมันโต คือ การทำการทำงานชอบ การทำการทำงานชอบควรเป็นงานที่มีลักษณะเหมาะสมแก่ตนจนสำเร็จและก้าวหน้า

๓) หมวดสมาธิ คือ ความตั้งมั่นทางจิตใจที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีจิตใจที่สูงส่ง และจิตใจที่ขาวสะอาด ความเป็นผู้มีจิตใจที่อ่อนโยน

๓.๑ สัมมาวาจาโม คือ ความเพียรชอบ

ประพัตติตนเป็นผู้หาความพอใจให้เกิดความพยายาม บรรเทาความเพียรประคองตั้งจิตไว้ เพื่อยังกุศลธรรมอันเป็นบาปที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อจะละอกุศลธรรมอันบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อจะยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพื่อความตั้งอยู่ ความไม่เลอะเลือน ความงอกงามยิ่งขึ้น ความไพบุลย์ ความเจริญ ความเต็มรอบ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓.๒ สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบ

ประพัตติตนเป็นผู้เห็นกายในกายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเครื่องเผากิเลส มีสติ มีสัมปชัญญะ ถอนความพอใจและความไม่พอใจในโลกออกเสียได้

๓.๓ สัมมาสมาธิ คือ ความตั้งใจมั่นชอบ

ประพัตติตนเป็นผู้มีความสงบจากกามทั้งหลาย สงบจากธรรมที่เป็นอกุศลทั้งหลาย เข้าถึงปฐมฌาน ประกอบด้วยวิตกวิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกแล้วแลอยู่ เพราะความที่วิตกวิจารณ์ทั้งหลายระงับลง เข้าถึงทุติยฌานเป็นเครื่องผ่อนคลายแห่งใจในภายใน ให้สมาธิเป็นธรรมอันเอกผุดมีขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิแล้วแลอยู่

จากหลักอริยมรรคดังกล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าสามารถสรุปเข้าในหลักไตรสิกขา ๓ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในการพัฒนาชาวพุทธ เพราะการฝึกฝนและพัฒนาชาวพุทธนั้น ทางพุทธศาสนาจัดวางเป็นหลัก เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคลพัฒนาอย่างมีบูรณาการ และให้ชาวพุทธเป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีดุลยภาพ

๑) ศีล เป็นเรื่องของการฝึกในด้านพฤติกรรม โดยเฉพาะพฤติกรรมเคยชิน เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศีล ก็คือวินัย วินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการศึกษาและการพัฒนาชาวพุทธ เพราะว่า วินัยเป็นตัวการจัดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนา โดยจัดระเบียบความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เหมาะสมกับการพัฒนาและให้เอื้อโอกาสในการที่จะพัฒนา เมื่อฝึกได้ผลจนมีพฤติกรรมเคยชินที่ติดตามวินัย นั้นแล้วก็เกิดเป็นศีล ดังนั้น โดยสรุป วินัยจะมาในรูปของการฝึกพฤติกรรมเคยชินที่ดี และการจัดสภาพแวดล้อมที่จะป้องกันไม่ให้มีพฤติกรรมที่

ไม่ดี และเอื้อต่อการมีพฤติกรรมที่ดีที่พึงประสงค์ การฝึกชาวพุทธให้คุ้นกับพฤติกรรมที่ดีตลอดจนการจัดระเบียบระบบทั้งหลายทั้งปวงในสังคมมนุษย์

๒) สมาธิ เป็นเรื่องของการฝึกในด้านจิต หรือระดับจิตใจ ได้แก่ การพัฒนาคุณสมบัติต่างๆ ของจิต ทั้งในด้านคุณธรรม เช่น ความเมตตา กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในด้านความสามารถของจิต เช่น ความเข้มแข็ง มั่นคง ความเพียรพยายาม ความรับผิดชอบ ความแน่วแน่ มั่นคง ความมีสติ สมาธิ และในด้านความสุข เช่น ความอิมใจ ความร่าเริงเบิกบานใจ ความสดชื่น ผ่องใส ความรู้สึกพอใจ พูดสั้นๆ ว่า พัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพของจิต

๓) ปัญญา เป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริง เริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรอง คิดการต่างๆ สร้างสรรค์ เฉพาะอย่างยิ่งเน้นการรู้ตรงตามความเป็นจริงหรือรู้เห็นตามที่มันเป็น ตลอดจนรู้แจ้งความจริงที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมดาของโลกละชีวิต ที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดภัย ไร้ทุกข์ เข้าถึงอิสรภาพโดยสมบูรณ์

หลักทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมานี้ เป็นส่วนประกอบของชีวิตที่ดีงาม เป็นการฝึกชาวพุทธให้มีความเจริญงอกงามในองค์ประกอบเหล่านี้ และให้องค์ประกอบเหล่านี้เข้าสู่การเข้าถึงอิสรภาพ และสันติสุขที่แท้จริง ตัวการฝึกที่จะให้มีชีวิตที่ดีงามเป็นสิกขา ตัวชีวิตที่ดีงามที่เกิดจากการฝึกนั้นก็ป็นมรรค^{๒๓}

ดังนั้น จะเห็นว่า อริยมรรค จึงมีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตของชาวพุทธให้มีความสุขสามารถ ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐตามหลักพุทธศาสนาที่ได้กล่าวไว้ว่า ชีวิตที่ดี คือ ชีวิตที่ดีดำเนินในวิธีการของโพธิชีวิตที่ดีอย่างนี้ เรียกว่า มรรค ส่วนวิธีการ หรือกระบวนการฝึกชาวพุทธ ให้มีชีวิตที่ดี เรียกว่า สิกขา เมื่อเราฝึกชาวพุทธให้มีชีวิตที่ดี ชีวิตที่ดีหรือวิถีชีวิตที่ดีนั้น ก็ป็นมรรค มรรคกับสิกขา ก็เลยมีความหมายเกือบจะเหมือนกัน มรรค คือ การดำเนินชีวิตที่ดี แต่จะมีชีวิตที่ดีได้ก็ต้องมีการฝึกฝนพัฒนา ดังนั้น จึงต้องมีการฝึกที่เรียกว่าเป็นสิกขา เพราะฉะนั้น สิกขาก็คือ การฝึกให้มีชีวิตที่ดีที่ดำเนินตามมรรค และมรรคมีองค์ ๘ นั้นก็สรุปลงได้เป็นสิกขา ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นตัวแกนของการฝึก เป็นอันว่าจะต้องจับแยกและโยงให้ถูกต้องว่า มรรคกับสิกขาเป็นเรื่องที่สัมพันธ์เป็นอันเดียวกันแต่เป็นคนละแ่งกัน เพราะสิกขาเป็นตัวการฝึกหรือการพัฒนาชาวพุทธ เมื่อฝึกได้ผลจนสิ่งที่ฝึกนั้นกลายเป็นวิถีชีวิตของเขา ก็กลายเป็นมรรคไป พอมรรคเกิดขึ้นแล้ว ก็พาเข้าถึงจุดหมายของการศึกษาหรือการพัฒนานั้น คือ อิสรภาพที่ปลอดภัย ปราศจากปัญหาหรือจะเรียกว่า สันติสุขก็แล้วแต่พอใจ^{๒๔}

การฝึกที่เรียกว่าสิกขา หรือความว่า การศึกษานี้ บางทีก็ใช้ศัพท์แทนเป็น คำว่า ภาวนา ซึ่งก็คือ เรื่องของสิกขานั้นเอง แต่คำว่า ภาวนา หมายความว่า ทำให้เจริญ ทำให้เป็น ทำให้มีขึ้น หรือฝึกอบรมภาวนาจัดเป็น ๔ อย่าง คือ

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *จะพัฒนาคนได้อย่างไร (พุทธศาสนากับการพัฒนา มนุษย์)*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๓๗-๓๘.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

๑) กายภาวนา การพัฒนากาย คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒) ศิลภาวนา การพัฒนาศีล คือ การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม

๓) จิตภาวนา การพัฒนาจิต คือ การทำจิตใจให้เจริญงอกงามขึ้นในความดีงาม ความเข้มแข็งมั่นคงสงบสุขและเป็นอิสระ

๔) ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจความคิด เหตุผล และการหยั่งรู้ความจริง จนเข้าถึงอิสรภาพ มีชีวิตที่ดั่งามปลอดทุกข์ปราศจากปัญหา

๔.๘ สรุป

วิธีการที่จะเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ได้ในขั้นต้นจนถึงขั้นสูงนั้นจะต้องฝึก ฝนส่งเสริมและพัฒนาขึ้นไปตามลำดับ แต่ก่อนอื่นนั้นจะต้องรู้จักหลักการปฏิบัติเพื่อให้เป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ก่อน ซึ่งก็คือ การทำให้มนุษย์มีความเจริญ ทำสิ่งที่ยังไม่มีให้เกิดขึ้นเพื่อพัฒนาตนเอง โดยอยู่บนหลักของการพัฒนาตนทางด้านศีลธรรม ได้แก่ ทางกาย วาจา จิตใจ และปัญญา เพื่อให้เกิดคุณประโยชน์สูงสุดแก่ความเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ โดยอาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์ ซึ่งหลักธรรมที่ทำให้ชาวพุทธพัฒนาขึ้นไปตามลำดับ ได้แก่ เบญจศีล-เบญจธรรม กุศลกรรมบถ และมรรค ซึ่งสามารถสรุปวิธีการปฏิบัติได้ ดังนี้ เบญจศีล คือ เว้นจากการฆ่า เว้นจากการลักทรัพย์ของผู้อื่น เว้นจากการล่วงละเมิด การประพฤตินอกใจ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการดื่มน้ำเมา เบญจธรรม คือ ความรักใคร่ปรารถนาดี ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คู่กับศีลข้อที่ ๑ การประกอบอาชีพสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒ การสรวมนอกใจ ไม่ประพฤตินอกใจ คู่กับศีลข้อที่ ๓ มีความจริงใจซื่อตรง ไม่พูดเท็จ คู่กับศีลข้อที่ ๔ มีสติปัญญาดีรู้รอบ คู่กับศีลข้อที่ ๕ กุศลกรรมบถ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤตินอกใจ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูด ส่อเสียด เว้นจากการพูดคหาหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขาความไม่คิดร้าย และความเห็นชอบ มรรค คือ มีความ เห็นชอบ ดำริชอบ พุดจาชอบ ทำการงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจมั่นชอบ ตามหลักการขั้นต้น หลักการขั้นกลาง และหลักการขั้นสูงในที่สุด

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวินิจฉัยเกี่ยวกับหน้าที่ของชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการ ดังนี้ ๑) หน้าที่ชาวพุทธในพุทธปรัชญาเถรวาท ๒) หลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท และ ๓) หน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ หน้าที่ชาวพุทธในพุทธปรัชญาเถรวาท

หน้าที่ เป็นสิ่งที่ต้องทำหรือธุรกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จำเป็นต้องทำเหมือนชวานา ก็มีหน้าที่ต้องทำนา พ่อค้าก็มีหน้าที่ต้องค้าขาย ครูมีหน้าที่ต้องสอนหนังสือ เป็นต้น หากจะชี้แจงในที่นี้ก็มากเหลือที่จะกล่าวได้โดยสิ้นเชิงแต่ถ้ารวบรวมกล่าวให้สั้นแล้ว หน้าที่ของคนก็มีอยู่เพียงสองอย่างเท่านั้น คือ หน้าที่ที่ต้องทำแก่ตนเองอย่างหนึ่ง และหน้าที่ที่ต้องทำให้แก่คนอื่นอย่างหนึ่ง บรรดาหน้าที่ทั้งสองอย่างนั้นหน้าที่ที่ต้องทำแก่ตนเองในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์นั้น เบื้องต้นต้องพยายามสร้างตนให้มีหลักฐานหลักแหล่งสมกับที่เกิดมาในโลกนี้ให้ได้ก่อน โดยบำเพ็ญคุณธรรม ๔ ข้อ อันเป็นหลักทำประโยชน์ที่ตนต้องการในปัจจุบันให้สำเร็จ

จากการวิจัย พบว่า หน้าที่ชาวพุทธ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จนกระทั่งมีจิตใจสูงกว่าคนธรรมดาสามัญ ก็ควรเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “มนุษย์” แปลว่า “ผู้มีจิตใจสูง” คือ มีจิตใจและการประพฤติทางกาย ทางวาจา สูงกว่าคนและสัตว์ทั่วไป มนุษย์นี้เป็นภพที่สัตว์ผู้เป็นอยู่อาศัยได้รับความสรรเสริญเต็มทีในการกระทำทางกาย วาจาและใจ ไม่เหมือนอบายภูมิทั้ง ๔ คือ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์ดิรัจฉาน ทั้งยังเป็นสถานที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญคุณธรรม อันจะนำตนให้สูงขึ้นขึ้นไปอีก เช่น เป็นเทวดา เป็นพรหม ตลอดจนเป็นพระอรหันต์ เพราะผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์ที่ดีต้องเป็นมนุษย์ก่อน แล้วจึงจะไปเกิดในสถานที่สูงๆ นั้นได้ แต่เราก็อำนาจนิทานว่า เราเป็นมนุษย์แล้วจะต้องไปเกิดในสถานที่ดีขึ้นไปโดยลำดับอย่างเดียวเท่านั้น เพราะถึงเป็นมนุษย์แล้ว แต่ไม่ปฏิบัติตัวให้ดีสมกับความเป็นมนุษย์ กลับกระทำตนเยี่ยงสัตว์นรกก็ต้องกลับไปเกิดในนรกอีก จะต้องไปเกิดเป็นเปรต หรืออสุรกาย หรือสัตว์ดิรัจฉานตามกรรมของตนนั้นๆ จึงต้องมีการปฏิบัติตนให้อยู่ในเบญจศีล อันเป็นหลักธรรมประจำของสังคัมมนุษย์ และเบญจศีลเป็นแนวทางปฏิบัติคู่กับเบญจธรรม การรักษาเบญจศีลให้บริบูรณ์ควรกระทำพร้อมกับรักษาเบญจธรรมด้วย แต่การรักษาเบญจศีลนี้ มิใช่ข้อบังคับของพุทธศาสนิกชน เป็นคำแนะนำให้พึงยึดถือด้วยความสมัครใจเท่านั้น

๕.๑.๒ หลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท

พรหมชาลสูตรฝ่ายเถรวาท ชื่อพรหมชาล ข่ายที่ทำให้สมณพราหมณ์หลงอยู่ในความเห็นผิด (ทิฏฐิ ๖๒ ประการ) จนต้องติดข้องอยู่กับเวียนว่ายตายเกิด ดังพระสูตรว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กัสสณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งกำหนด ชั้นธส่วนอดีตก็ดี กำหนดชั้นธส่วนอนาคตกัฏฐิ

กำหนดชั้นทั้งส่วนอดีต ทั้งส่วนอนาคตก็ดี มีความเห็นตามชั้นทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคต
 ปรารภชั้นทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคต กล่าวคำแสดงวาทะหลายชนิด สมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมด
 ถูกทิวณฺฑี ๖๒ อย่าง เป็นดุจขायคลุมไว้ อาศัยอยู่ในขายนี้นี้ เมื่อมุตกก็มุตกอยู่ในขายนี้นี้ ติดอยู่ ในขายนี้นี้
 ถูกขायคลุมไว้ เมื่อมุตกก็มุตกอยู่ในขายนี้นี้ เปรียบเหมือนชาว ประมงหรือลูกมือชาวประมงผู้ฉลาด
 ใช้แหตาดึงทอดลงยังหนองน้ำเล็กๆ เขาคิดอย่างนี้ว่า บรรดาสัตว์ใหญ่ๆ ในหนองนี้ทั้งหมด ถูกแห
 คลุมไว้ ติดอยู่ในแห เมื่อมุตกก็มุตกอยู่ในแห ติดอยู่ในแหนี้ ถูกแห คลุมไว้ เมื่อมุตกก็มุตกอยู่ในแห ฉันท
 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะ หรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทนั้น กำหนดชั้นส่วนอดีตก็ดี
 กำหนดชั้นส่วนอนาคตก็ดี กำหนดชั้นทั้งอดีต และทั้งอนาคตก็ดี มีความเห็นตามชั้นทั้งส่วนอดีตทั้ง
 ส่วนอนาคต ปรารภชั้นทั้งส่วนอดีต ทั้งส่วนอนาคต กล่าวคำแสดงวาทะหลายชนิด สมณะหรือ
 พราหมณ์ เหล่านี้ทั้งหมด ถูกทิวณฺฑี ๖๒ อย่างเหล่านี้ แหละเป็นดุจขायคลุมไว้ อาศัย อยู่ในขายนี้นี้
 แหละ เมื่อมุตกก็มุตกอยู่ในขายนี้นี้ ติดอยู่ในขายนี้นี้ ถูกขायคลุมไว้ ศิลและทิวณฺฑีในพรหมชาลสูตร

ศิลในพรหมชาลสูตร คือ ข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานที่ควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา
 ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม มีความปกติสุขและไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกันของบุคคลในสังคม
 ในพรหมชาลสูตร พระพุทธเจ้าทรงประกาศ ศิล ๓ ระดับ คือ จุฬศิล มัชฌิมศิล และมหาศิล
 สำหรับพระภิกษุเป็นศิลที่สอดคล้องกับศิล ๕ ศิล ๘ ศิล ๑๐ และศิล ๒๒๗ ซึ่งมุ่งเน้นเป็นหลักปฏิบัติ
 สำหรับบรรพชิต คือ การรักษาพรหมจรรย์เรื่องศิล ๓ ระดับ พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่าง
 แล้วทรงชี้ให้เห็นว่า ปุถุชนที่กล่าวยกย่องพระองค์นั้น อาศัยศิลเป็นสาเหตุทั้งสิ้นโดยบางคนยกย่อง
 เพราะจุฬศิลบ้าง เพราะมัชฌิมศิลบ้าง หรือเพราะมหาศิลบ้าง ศิลทั้ง ๓ ระดับ ๑) ศิลอย่างเล็กน้อย
 (จุฬศิล) ๒) ศิลอย่างกลาง (มัชฌิมศิล) ๓) ศิลอย่างใหญ่ (มหาศิล)

ทิวณฺฑีในพรหมชาลสูตร ความหมายเดียวกับ “มิจฉาทิวณฺฑี” คือ ความเห็นผิด หมายถึง
 ความเชื่อถือลัทธิทิวณฺฑี ความเข้าใจตามแนวเหตุผลข้อที่เข้ากับความเห็นของตน รวมถึงอุดมการณ์
 โลกทัศน์และชีวทัศน์ต่างๆ ตลอดจนทัศนคติพื้นฐานที่สืบเนื่องมาจากความเห็น ความเข้าใจและ
 ความใฝ่ฝันเหล่านั้น นอกจากศิลแล้วในพรหมชาลสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้า ยังตรัสถึงทิวณฺฑี ๖๒
 ประการ ซึ่งทรงรวบรวมมาจากความคิดเห็นของคนในสังคมสมัยนั้นอย่างเป็นระบบระเบียบวาง
 เป็นหลักศึกษา เพื่อจะทรงชี้ว่า เป็นลัทธิที่ไม่ได้ทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ เป็นหนทางที่สุดโต่ง
 มิใช่มีขมิมาปฏิบัติ ซึ่งทิวณฺฑีต่างๆ เหล่านั้น เป็นความเข้าใจของสมณพราหมณ์ ซึ่งไม่มีความรู้แท้จริง
 เป็นความดีนรของคนที่ค้นหาเท่านั้น เป็นความเห็นที่ผิดแผกจากหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา
 ทิวณฺฑี ๖๒ ประการ

๕.๑.๓ หน้าที่ชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการวิจัยหน้าที่ของชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่ชาวพุทธ
 ปฏิบัติเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ดังนี้

๑) ประโยชน์ของเบญจศิล ข้อที่ ๑ ได้แก่ เบญจศิล สิกขาบทที่ ๑ คือ ปาณาติปาตา
 เวรณณิ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์มีชีวิตทุกประเภท ทุกชนิด การบัญญัติศิลข้อนี้ มุ่งให้มนุษย์ปลูกเมตตา
 จิตในสัตว์ทุกจำพวก หรือแม้ในมนุษย์ด้วยกัน เพราะเมตตาจิตนี้เป็นความดี มีทั่วไป ทั้งในมนุษย์ และ
 สัตว์เดียรัจฉาน และความกรุณา ความคิดปรารถนาอยากจะทำให้เขาปราศจากทุกข์ ผู้ที่จะได้รับ
 ประโยชน์โดยตรงก็คือตัวเรา ซึ่งในชาติปัจจุบันหรือในขณะที่ตนเองยังมีชีวิตอยู่ เมื่อเราหลีกเลี่ยง

จากการเช่นฆ่าหรือทำร้ายผู้อื่นก่อน ย่อมได้ประโยชน์ของศีลที่เรารักษาคือแล้ว เราเดินทางไปแห่งหนตำบลใดก็ตาม ย่อมไม่ต้องกลัวภทภัยว่า จะมีใครมาลอบฆ่า หรือลอบทำร้ายเราให้ได้รับบาดเจ็บล้มตาย ฉะนั้น เมื่อเราไม่เบียดเบียนคนอื่นคนอื่นก็ไม่มาเบียดเรา สังคมนั้นๆ ก็อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ไม่มีเหตุการณ์เลวร้ายเกิดขึ้น ไม่หวาดระแวงซึ่งกันและกัน ไม่ต้องหวาดกลัวภัยต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น

๒) ประโยชน์ของเบญจศีล ข้อที่ ๒ ได้แก่ เบญจศีล สิกขาบทที่ ๒ คือ อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ ลักขโมย ศีลข้อนี้บัญญัติขึ้น เพื่อป้องกันการทำลายกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สมบัติของกันและกัน โดยหวังจะให้เลี้ยงชีพในทางที่ชอบที่ถูกที่ควรในทางสุจริต เว้นจากการเบียดเบียนกันและกัน การประพฤติดุคเช่นนี้ ได้ชื่อว่าประพฤติดุคธรรม เป็นบาป ข้อนี้หมายถึงการเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ คือ ถือเอาด้วยอาการเป็นโจร ประโยชน์ข้อนี้เห็นได้อย่างชัดเจน คือ สมบัติของใครๆ ก็ลักหวงแหนของตัวเอง นอกจากตนเองจะได้รับประโยชน์ในส่วนนี้แล้ว ถ้าทุกคนปฏิบัติได้ตามศีลข้อนี้แล้ว สังคมก็จะอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่มีโจรไม่มีขโมย เป็นต้น

๓) ประโยชน์ของเบญจศีล ข้อที่ ๓ ได้แก่ เบญจศีล สิกขาบทที่ ๓ คือ กามสุมิจฉา จารา เวรมณี คือ เว้นจากการประพฤติดุคในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน คือ การไม่ประพฤติล่วงละเมิดในภรรยาหรือสามีของผู้อื่น หรือประพฤตินอกใจสามีหรือนอกใจภรรยาตน นอกจากนี้การล่วงละเมิดต่อบุตรีดาที่ยังอยู่ในความปกครองของบิดามารดา การข่มขืนกระทำชำเราต่อผู้ที่มีได้ยินยอม ก็ถือเป็นการกามสุมิจฉา จารา ประโยชน์ที่ได้รับ คือ ความไว้นั่นเชื่อใจซึ่งกันและกัน ไม่หวาดระแวงว่า ใครจะมาเป็นชู้กับสามีหรือภรรยา หรือฉุดฆ่าข่มขืนลูกเมีย ญาติพี่น้องของตน เป็นต้น

๔) ประโยชน์ของเบญจศีล ข้อที่ ๔ ได้แก่ เบญจศีล สิกขาบทที่ ๔ คือ มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ ศีลข้อนี้บัญญัติขึ้น เพื่อเป็นการป้องกันการทำลายประโยชน์ของกันและกันด้วยการพูด คือ ตัดประโยชน์ทางวาจา และรักษาวาจาของตนให้เป็นที่เชื่อถือของคนอื่น มุสาวาทา เวรมณี คือ เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง นอกจากนี้ยังรวมถึงการกล่าวให้คนคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงต่างๆ ที่รู้ความจริงนั้นอยู่ เพื่อให้ผู้อื่นเสียประโยชน์ เรียกว่า ทำลายประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ที่ได้รับจากศีลข้อนี้ คือ มีแต่คนกล่าวสรรเสริญคุณงามความดีของผู้ที่งดเว้นจากการพูดเท็จ เป็นคนที่ไว้วางใจได้มีแต่คนเชื่อถือไว้วางใจในหน้าที่การงาน เมื่อจิตใจดีก็จะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีอินทรีย์ ๕ ผ่องใส วาจาไพเราะ เป็นต้น

๕) ประโยชน์ของเบญจศีล ข้อที่ ๕ ได้แก่ เบญจศีล สิกขาบทที่ ๕ คือ สุราเมรัยมิชชปมาทัฏฐานา เวรมณี คือ เว้นจากการดื่มเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ศีลข้อนี้บัญญัติขึ้น เพื่อให้คนรู้จักรักษาสติของตนให้บริบูรณ์ เพราะสุราเป็นของที่ทำให้ผู้ดื่มมีเมมา เมื่อมีเมมาแล้วย่อมทำให้เสียสติ เป็นที่ตั้งของความประมาท จะทำอะไรก็ผิดพลาด ทั้งเป็นเหตุทอนคุณความดีที่มีอยู่ให้น้อยลง ศีลข้อนี้สำคัญมากเพราะเมื่อผิดศีลข้อนี้ ศีลทุกข้อก็จะผิดตามไปด้วย เพราะการขาดสติ จะทำให้ทำอะไรผิดพลาดไปหมดหลงลืมการกระทำความดี ไม่รู้จักยับยั้งชั่งใจในทุกๆ เรื่อง ประโยชน์ที่ได้รับจากศีลข้อนี้ คือ ย่อมเป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ ทำการงานอะไรก็ไม่ผิดพลาด มีสติทุกเมื่อ ไม่บั่นทอนทำลายสุขภาพของตนเอง ไม่เสียทรัพย์ไปกับสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ จะไปที่ไหนก็เป็นผู้ที่สง่างาม ผู้คนยกย่องนับถือ คำพูดเชื่อถือได้ และไม่ถูกติ

เตียน ไม่มีเวรภัยกับใคร มีสติสัมปชัญญะ คือฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่าสิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) หน้าที่ของชาวพุทธควรมีการส่งเสริมให้ทุกคนได้มีความรู้ความเข้าใจถึงเรื่องเบญจศีล เพื่อเป็นการพัฒนาตนเองให้ยั่งยืน

๒) วัดหรือสถานศึกษา ควรส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจถึงเรื่องเบญจศีล และประโยชน์ที่จะได้รับของศีล เพื่อความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

การศึกษางานวิจัยเรื่อง “ศึกษาหน้าที่ของชาวพุทธตามหลักพรหมชาลสูตรในพุทธปรัชญาเถรวาท” ผู้วิจัย ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ตามที่ผู้ทำการวิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า รวบรวมข้อมูล ผู้เรียบเรียงอาศัยข้อมูลที่เกี่ยวข้องเท่าที่รวบรวมได้ จึงยังมีประเด็นที่ควรศึกษาวิจัยอยู่อีกมาก ผู้วิจัย จึงขอเสนอแนะสำหรับผู้กระทำการวิจัย ในครั้งต่อไป คือ

๑) การศึกษาวิเคราะห์เบญจศีลและเบญจธรรมที่มีผลต่อสังคมไทยในปัจจุบันตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๒) การศึกษาวิเคราะห์เบญจศีลมีความสำคัญต่อเยาวชนไทยในฐานะเป็นหลักการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๓) การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประโยชน์ของเบญจศีล และเบญจธรรมในฐานะที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศไทยในสังคมปัจจุบัน

หัวข้อที่ผู้วิจัยเสนอนี้ เป็นประเด็นที่น่าสนใจ สำหรับผู้ที่สนใจในการค้นคว้าในขั้นที่ละเอียดยิ่งขึ้น และประเด็นที่น่าเสนออาจจะมีผู้ที่ศึกษาค้นคว้าไว้บ้าง แต่กระจัดกระจาย และหลากหลาย ซึ่งก็เป็นการแนะนำให้ผู้ศึกษาค้นคว้าต่อไปได้นำไปพิจารณา เพื่อจะสืบค้นต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑) เอกสารปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่อง
ในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

๒) เอกสารทุติยภูมิ

๑. หนังสือทั่วไป

กมล กมลตระกูล. เอกสารบรรยายเรื่องสิทธิมนุษยชนและกลไกการคุ้มครองสิทธิ. นครราชสีมา :
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๔๘.

การศาสนากระทรวงวัฒนธรรม, กรม. พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐.

กิตติสุนทร. **หน้าที่ของคน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๒๘.

خمكة. **หน้าที่ของคน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๐๗.

คุณ โทชน์. **พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

ชะวั้งชัย ภาติณฐ. **กระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการสิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ไอ. เอส. ฟรินติง เฮ้าส์, ๒๕๔๘.

นวลคำ จันภา. **การศึกษาและสาระสำคัญของชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ฟรินติง แอนด์
พับลิชชิง, ๒๕๔๘.

บุญมี แทนแก้ว. **ปรัชญาศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : ธนการพิมพ์, ๒๕๓๖.

พระเทพวิสุทธิกวี. **กฎแห่งกรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). **พระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์สร้างสรรค์วัฒนธรรม
แห่งปัญญา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **จะพัฒนาคนได้อย่างไร (พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์)**.
กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๖.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____. **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๓.

พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญา นันทภิกขุ). **หน้าที่มนุษย์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

พระราชวรมณี (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมบุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

พระอาจารย์ประเดิม (โกมลโกลภิกขุ). **อธิบายพระปรมัตถธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท คณะช่าง จำกัด, ๒๔๙๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มังคลัตถที่ปณี แปล เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖.

วศิน อินทสระ. **พุทธจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทองกวาว, ๒๕๔๑.

_____ . **หลักการและการเวียนว่ายตายเกิด**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๐.

วิรัช ธีรพนธ์เมธี. **พุทธปรัชญาการปกครอง**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๕๐.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **ธมมปทภูฎกถา (ปฐโม ภาค)**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **เบญจศีล-เบญจธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมาคมศูนย์คั่นคว่าพระพุทศาศนาวัตศระเกศ. **อรรถถาอัฐฐสาลินี ตอน ๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพล ภิกขุ, ๒๕๒๑.

สำนักเรียนวัตศราชบพิศสถิตมหาสีมาราม. **คู่มือการศึกษาธรรมศึกษาชั้นตรี**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สุนทร ณ รัชชี. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ไสว มาลาทอง. **คู่มือการศึกษาจริยธรรมสำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษานักบริหารนักปกครองและประชาชนทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

_____ . **สารคดีธรรมจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๔๑.

๒. วิทยานิพนธ์

พระมหาทองสุข สุจิตโต (ไกรพงษ์). “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในทรรศนะพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

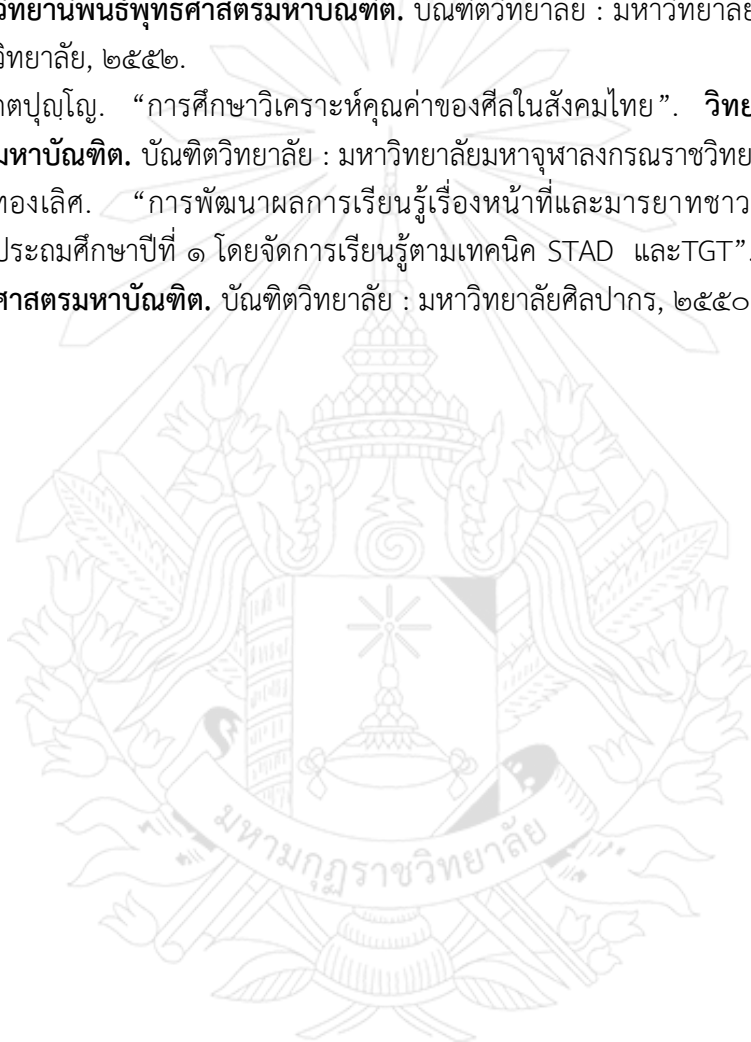
พระมหาประสิทธิ์ สิริปญโญ (ฤทธิมหันต์). “มนุษย์นิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระมหาสำรวย ญาณส่วโร (พินดอน). “การศึกษาเรื่องผลกระทบจากการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๕ ที่มีต่อสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาอุทัย ฐริเมธี, (ชะกิจ). “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระอุบล กตปุญโญ. “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศิลปะในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

อนงค์ บัวทองเลิศ. “การพัฒนาผลการเรียนรู้เรื่องหน้าที่และมารยาทชาวพุทธของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ โดยจัดการเรียนรู้ตามเทคนิค STAD และ TGT”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ ฉายา สกุล : พระชัยวัฒน์ ผิวนิล (อรุโณ)
- วัน เดือน ปีเกิด : ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๑
- ภูมิลำเนา : อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดวาริวัน ๑๓๘ หมู่ ๘ บ้านดงแหลม ตำบลหมู่ม่น
อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์
- ประวัติการศึกษา
- พ.ศ. ๒๕๕๒ : ศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๕๓ : ศีลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

